

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra církevních dějin a dějin křesťanského umění

obor: Katolická teologie

Dana Jakšičová

**Školské sestry v českých zemích
a druhá světová válka**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Parma, Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci napsala samostatně za využití uvedených pramenů a literatury.

V Českých Budějovicích dne 26. 3. 2012

.....

Děkuji Mgr. Tomáši Parmovi, Ph.D., že se ujal vedení této práce, a svým spolusestrám za poslední zbytky trpělivosti s mým studiem.

Anotace

Diplomová práce s názvem *Školské sestry v českých zemích a druhá světová válka* (80 stran, 3 nestránkované přílohy) se zabývá dějinami dvou ženských řeholních kongregací v českých zemích za druhé světové války. Školské sestry de Notre Dame a chudé školské sestry naší Paní byly česko-německými instituty, takže bylo možné sledovat vývoj situace v komunitách obou národností, a to především za využití různých typů kronik uložených v soukromých archivech kongregací a na základě výpovědí pamětnic. Cílem práce bylo ukázat, jak řeholnice prožívaly a vnímaly válku, jak se dotkla vnitřního života komunit a jejich pedagogické činnosti a nakolik jsou zřetelné rozdíly mezi českými a německými provinciemi i oběma kongregacemi.

Klíčová slova:

Druhá světová válka, Protektorát Čechy a Morava, Sudety, Římskokatolická církev, řeholní kongregace, Kongregace Chudých školských sester naší Paní, Kongregace Školských sester de Notre Dame, česko-německé vztahy

The thesis entitled *School Sisters in the Czech Lands and the World War II* (80 pages, 3 supplements without pagination) deals with the history of two religious women congregations in the Czech Lands in the time of the World War II. School Sisters of Notre Dame and Poor School Sisters of Our Lady were the Czech-German institutes, that is why it was possible to follow the development of the situation in the communities of both nationalities. Various types of chronicles were used, mostly those deposited in private archives of the congregations as well as memories of the eyewitnesses. The aim was to show how the religious sisters perceived the war, how the war impacted the internal life of the communities and their pedagogical activity, and how obvious the difference between the Czech and German provinces and between both congregations was.

Key words:

World War II, Protectorate Bohemia and Moravia, Sudetenland, Roman Catholic Church, Religious Congregations, Congregation of Poor School Sisters of Our Lady, Congregation of School Sisters of Notre Dame, Czech-German relationships

Obsah

Úvod	5
I. Téma v historickém kontextu	8
I. 1. Školské sestry de Notre Dame a chudé školské sestry naší Paní	8
I. 2. Římskokatolická církev za druhé světové války	13
II. Školské sestry v letech 1938-1945	20
II. 1. Podzim 1938 a jaro 1939 v komunitách školských sester	20
II. 2. Válečné dopady na činnost školských sester	28
II. 3. Každodenní život komunit válečných let	36
II. 4. Perzekuce školských sester	45
II. 5. Poslední dny války	57
II. 6. Poválečné osudy německých školských sester	64
Závěr	72
Résumé	76
Prameny a literatura	77
Seznam zkratek	81
Přílohy	82

Úvod

Tématem předkládané diplomové práce jsou dějiny dvou řeholních kongregací za druhé světové války, a to kongregací česko-německých. Jedná se o oblast českou historiografií dosud nezmapovanou, proto se veškerý výzkum nutně soustřeďuje na studium primárních pramenů. V literatuře se v informacích o ženských řeholích za druhé světové války objevují značné nedostatky, především proto, že stále ještě nejsou zpracovány dějiny jednotlivých institutů, z nichž by autoři zabývající se válečnou tematikou mohli čerpat základní údaje. Soukromé archivy kongregací nejsou veřejnosti běžně přístupné, což rovněž komplikuje práci historiků v této oblasti.¹ Diplomová práce navazuje na autorčinu disertaci pojednávající o působení tří kongregací školských sester v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století,² v níž bylo téma druhé světové války záměrně vynecháno, neboť si zaslouží hlubšího zpracování. Z důvodu velkého množství informací a omezenosti rozsahu práce byla však nakonec zvolena pouze dvě řeholní společenství – Kongregace Školských sester de Notre Dame a Kongregace Chudých školských sester naší Paní. U obou se jednalo o národnostně smíšené instituty, kdy v prvním případě existovaly v českých zemích dvě české a jedna německá provincie, ve druhém jedna československá provincie, v níž převažovaly řeholnice německé národnosti.³ Vzhledem k rozdílné velikosti obou kongregací i neporovnatelnému množství dochovaných informací je v textu větší prostor věnován školským sestřím de Notre Dame.

Cílem práce je ukázat, jak řeholnice prožívaly a vnímaly válku, jak se dotkla vnitřního života komunit a jejich pedagogické činnosti a nakolik jsou zřetelné rozdíly mezi českými a německými provinciemi i oběma kongregacemi. V literatuře se zpravidla mluví především o

---

¹ Výmluvným příkladem nedostatku informací je krátká zpráva o řeholních sestřích z německého pohraničí v obsáhlém díle „*Sudety*“ pod hákovým křížem, z níž je zřejmé, že nejsou k dispozici ani seznamy obětí nacistického režimu. Je zde doslova uvedeno: „*Pokud se týká ztráty na životech, známe zatím, že jedna sestra řádu Sv. Kříže z Chebu byla poslána do koncentračního tábora. V Brně původně působící sestra Restituta Kavková byla r. 1943 pro protinacistickou činnost popravena.*“ Václav KURAL – Zdeněk RADVANOVSKÝ a kol., „*Sudety*“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem 2002, s. 454. Pomine-li se terminologický nedostatek, neboť se nejedná o řád, nýbrž o Kongregaci Milosrdných sester Sv. Kříže, smutný je spíše fakt, že o dalších řeholnicích deportovaných do koncentračních táborů autoři nevěděli. Přitom jenom z Kongregace Školských sester de Notre Dame zemřely v Ravensbrücku tři sestry, z nichž dvě byly sudetské Němky. Je velmi pravděpodobné, že v jiných kongregacích by se našla další jména. Hlavní problém spočívá v tom, že jednotlivé kongregace si často informace o obětech z jejich řad předávají (pokud vůbec) pouze interně a informace se jen těžko dostávají k historikům.

² Dana JAKŠÍČOVÁ, *Dcery své doby? Školské sestry sv. Františka, chudé školské sestry naší Paní a školské sestry de Notre Dame v českých zemích v letech 1851-1938 (1950)*, disertační práce Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2010.

³ Třetí z kongregací, česká větev školských sester sv. Františka, byla až na několik málo výjimek ryze česká (později též slovenská), proto zde není možnost sledovat vývoj ve dvou částech institutu.

válečných obětech, zde jde však o pokus o komplexní postižení problematiky: v kapitolkách se objevují jak čísla a statistiky, tak líčení osobních prožitků a každodennosti. Jedná se tedy o drobný příspěvek ke studiu novodobých církevních dějin a též v současnosti velmi populárních dějin druhé světové války.

Z metodologického hlediska převažuje v textu deskriptivní analýza a narace, což vyplývá z charakteru pramenů. Nejdůležitější zdroj informací představovaly kroniky, které jsou sice poněkud problematickým pramenem pro svou selektivnost, mnohdy značnou retrospektivnost a subjektivnost, pro studium života za války a postojů řeholnic k režimu se však tyto běžné nevýhody stávají spíše výhodami, neboť je jasně vidět, co sestřám stálo a co naopak nestálo za zapsání, jak interpretovaly válečné události a jaký byl poměr mezi zápisy o dění v komunitách a o všeobecném dění v politice a na bojištích. Někdy jsou zápisy velmi výmluvné a sugestivní, takže je v textu poměrně velký prostor ponechán vlastní řeči pramenů.⁴ Velkou roli hraje též oral history, neboť vzpomínky pamětnic doplňují cenné podrobnosti i postoje, které se písemně nezaznamenávají.

Práce je členěna do dvou rozdílně obsáhlých celků. První uvádí ve dvou kapitolách do širšího kontextu problematiky, nejprve stručně představuje obě kongregace a poté velmi zběžně nastiňuje tematiku římskokatolické církve za druhé světové války – úlohu papeže a vatikánské diplomacie a situaci katolíků v německé říši a v protektorátu. Zde jde skutečně pouze o základní orientační údaje a podstatné jsou odkazy na příslušnou odbornou literaturu. Druhá část tvoří vlastní jádro textu a zabývá se osudy dvou jmenovaných kongregací v letech 1938-1945. Je zpracována na základě širšího archivního výzkumu a odborná literatura zde má pouze doplňující charakter. Šest kapítek pojednává postupně o dění v kongregacích od podzimu 1938 do jara 1939, válečných dopadech na činnost řeholnic, každodenním životě komunit školských sester v době okupace, perzekuci řeholnic, zážitkům z posledních dnů války a odsunu sester německé národnosti.

Odborná literatura byla v práci použita pouze k získání všeobecných informací k různým aspektům války a církevních dějin a odkazy na ni jsou uvedeny v kapitole I. 2.⁵ Stěžejní materiál představovaly prameny v archivech obou kongregací a jako doplňkové informace posloužily též některé dokumenty uložené ve Státním oblastním archivu v Třeboni a Státním okresním archivu v Českých Budějovicích. Výzkum byl proveden v archivech školských sester de Notre Dame (AKŠS) v Hradci Králové, Českých Budějovicích, Praze,

---

⁴ Německé citáty do poznámek pod čarou přeložila autorka.

⁵ V odkazech na literaturu je užíván citační úzus *Českého časopisu historického*.

Horažďovicích a hornofalckém Auerbachu a v archivech chudých školských sester naší Paní (AKCHŠS) ve Slavkově u Brna a Mnichově. Zásadní význam měly především nejrůznější druhy kronik – celé kongregace,⁶ provincie,⁷ domu⁸ nebo školy⁹ - a také okružní listy generální, případně provinciální představené.¹⁰ Nezastupitelnou úlohu sehrály při zpracovávání tématu vzpomínky pamětnic. V létě 2011 byly natočeny rozhovory se třemi sestrami seniorkami z Kongregace Školských sester de Notre Dame, s Češkami s. M. Viktorií Havlovou (nar. 1919) a s. M. Paulínou Doušovou (nar. 1915) a Němkou s. M. Bernadette Eiblovou (nar. 1915). Nejprínosnější byl rozhovor se sestrou Viktorií, jež má obdivuhodnou paměť a hlavně bohaté zážitky, jak čtenáři brzy zjistí z následujících stránek.

---

⁶ AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, 1932-1946, nesign.

⁷ AKCHŠS Mnichov, *Aus der Chronik der Schematismen – Tschechoslowakische Provinz*, 1878-1949, (výpisky), nesign.; AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, 1930-1945, nesign.; AKŠS Č. Budějovice, *Kronika českobudějovické provincie*, 1930-1982, nesign.; AKŠS Praha-Krč, *Kronika pražské provincie*, 1930-1952, nesign.

⁸ Nejčastěji citované jsou: AKCHŠS Slavkov, *Kronika kláštera slavkovského*, 1883-1950, nesign.; Tamtéž, *Klášteří kronika filiálky Krnov*, 1878-1946, nesign.; AKŠS Auerbach, *Chronik des Weisenheimes Elbogen*, 1919-1945, nesign.

⁹ Využity byly kroniky obecných škol v Bystřici nad Úhlavou a Slavkově u Brna, měšťanských škol U sv. Josefa v Č. Budějovicích, Horažďovicích, a Slavkově u Brna a kronik odborných škol pro ženská povolání v Bílé Vodě a Bohumíně (citace viz seznam pramenů).

¹⁰ AKŠS Č. Budějovice, fasc. Okružníky II, nesign.

I. Téma v historickém kontextu

I. 1. Školské sestry de Notre Dame a chudé školské sestry naší Paní

Rozvoj dívčího školství ve střední a západní Evropě je pevně spjat s působením řeholních kongregací, kterých se v průběhu 19. a začátku 20. století objevilo na starém kontinentu i v zámoří několik set.¹¹ Převážná většina těchto často nepřilíš velkých regionálních společenství se zaměřovala na jednu ze dvou oblastí, v nichž rodící se průmyslová společnost moderního věku pociťovala značné nedostatky, a sice sféru zdravotnicko-sociální a výchovně-vzdělávací. Někdy přitom docházelo ke kombinaci obou, případně k vykonávání této činnosti v misijním prostředí Severní Ameriky nebo v koloniích. Kongregace vznikaly v nebývalém množství jako reakce nižšího kléru a prostých věřících na aktuální společenskou situaci, přičemž péče o tělesné i duševní blaho svěřenců byla zároveň považována za mocný nástroj udržování či šíření katolické víry v jednotlivých oblastech. Lze je považovat za jeden z nejvýraznějších a zřejmě i neúspěšnějších fenoménů, který charakterizuje církev daného období. Teologický motiv představovala v tehdejších pojetí nezištná služba bližním, v nichž křesťan vidí tvář samotného Krista, a tím posvěcování sama sebe, vedoucí k zasloužení si nebeského království. Členky lákal do společenství vysoký ideál, který v sobě spojoval sociální užitečnost a službu potřebným s mladistvou touhou po duchovním hrdinství, sebeobětování a niterném spojení s Bohem, a to i v době, kdy pojmy jeptiška a stará panna budily u řady děvčat děsivou představu. Nezanedbatelnou roli hrála (zejména v katolických venkovských regionech) i jistá sociální prestiž řeholního stavu a materiální zabezpečení dcer, které ne vždy bylo snadné všechny provdat. To však nic neměnilo na skutečnosti, že si řada děvčat musela svůj odchod do „kláštera“ doma vybojovat. Svou přitažlivost si kongregace zachovaly hluboko do 20. století pro mnoho dívek, které přišly v době dospívání do osobního kontaktu s řeholnicemi.¹² O dvou z velkého množství těchto společenství bude řeč na následujících stránkách.

Kongregace Chudých školských sester naší Paní, jedna z nejstarších řeholních společností tohoto typu, vznikla v Bavorsku roku 1833. Její zakladatelka Karolina

---

¹¹ Podle německého historika Maxe Heimbuchera, který se ve třicátých letech 20. století pokusil o zachycení dějin řeholního života od starověku do současnosti, se dají ženské kongregace počítat na stovky a do tisíce jich zřejmě mnoho nechybělo. Jenom ženských kongregací III. řádu svatého Františka existovalo přes čtyři sta. Srov. Max HEIMBUCHER, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, I-II, Paderborn 1933-1934.

¹² Podrobněji viz Dana JAKŠIČOVÁ, *Sociální a regionální původ řeholnic v 19. a první polovině 20. století na příkladu tří kongregací školských sester*, *Historická demografie* 2010/34 [2], s. 176-196.

Gerhardingerová¹³ – Matka Terezie – navázala na tradici chórových řeholnic de Notre Dame, tzv. kanovníček sv. Augustina, k nimž v dětství chodila do školy a jejichž konventy byly počátkem 19. století v Bavorsku zrušeny. S určitými změnami přejaly chudé školské sestry původní stanovy (tzv. *Velké konstituce*), vypracované v polovině 17. století zakladatelem této řehole, knězem Petrem Fourierem.¹⁴ Bavorské společenství, jehož generální mateřinec sídlil v Mnichově,¹⁵ se rychle rozšířilo po německy mluvících zemích a ještě před rokem 1850 zakotvilo v USA. Postupně se stalo jednou z největších ženských kongregací na světě, která je dodnes zastoupena na všech kontinentech a v době svého největšího rozkvětu krátce před polovinou 20. století měla přes dvanáct tisíc členek. Do českých zemí se chudé školské sestry dostaly po vyhnání z Pruska za Bismarckova kulturního boje, jejich činnost však zůstala omezena na oblast rakouského Slezska. Jedinou výjimku představoval konvent ve Slavkově u Brna (a po roce 1930 krátce opatrovna v Břestu u Hulína), který se po vzniku republiky stal mateřincem nově zřízené československé provincie. Řeholní domy na území Československa se potýkaly s finančními problémy, nedostatkem především českého dorostu a stále více i s napětím mezi oběma národnostmi. Všechny tyto důvody přispěly k tomu, že se činnost tohoto společenství v českých zemích příliš nerozvinula.

Chudé školské sestry naší Paní byly ryze učitelskou kongregací, neboť M. Terezie Gerhardingerová již dlouhá léta před vstupem do řeholního společenství pracovala jako učitelka a před očima měla plán důkladné a systematické výchovy děvčat od dětství do rané dospělosti. Hlavní pozornost soustřeďovaly na zakládání škol, penzionátů a případně i sirotčinců, tedy míst, kde vliv sester učitelek a vychovatelek na svěřenou mládež je jednoznačně největší. Mnichovské sestry mívaly častěji větší domy s více školami, i když malé filiálky s třemi či čtyřmi sestrami u nich také nebyly výjimkou.¹⁶ Ostatní kongregace školských sester však přijímaly malá působiště s jednou opatrovnou, sirotčincem nebo jiným typem výchovného zařízení mnohem více. Částečně to souviselo s dodržováním klauzury, na níž Matka Terezie kladla velký důraz,¹⁷ a také se snahou o komplexní vzdělání svěřených

---

¹³ Maria Liobgid ZIEGLER, *Mutter Theresia von Jesu Gerhardinger. Gründerin der armen Schulschwestern von unserer lieben Frau (1797-1879)*, München 1950.

¹⁴ Marie Claire TIHONOVÁ, *Peter Fourier. Svátec pre všetkých*, Bratislava 1999.

¹⁵ Roku 1956 byl mateřinec přestěhován do Říma.

¹⁶ Vzhledem k velkému počtu provincií v různých světadílech se situace lišila také podle místních poměrů, nicméně snaha o centralizovanou působiště je v tomto institutu jasně patrná.

¹⁷ Po vzoru potridentských Velkých konstitucí Petra Fouriera, podle nichž se řídily původní chórové řeholnice de Notre Dame, trvala Matka Terezie na dodržování přísné biskupské klauzury, která v kongregacích jinak vyžadována nebyla. Podrobněji viz Dana JAKŠIČOVÁ, *Za mříží kláštera? K pojetí klauzury v ženských kongregacích 19. století*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 2010, s. 71-84.

dívek tak, jak ukazují upravené stanovy z roku 1924: „*Die Armen Schulschwestern eröffnen überall, wohin sie die göttliche Vorsehung ruft, Schulen, Erziehungsanstalten, Waisenhäuser, Kleinkinderbewahranstalten und ähnliche und nehmen darin Kinder von der zartesten Jugend bis ins reifere Jungfrauenalter auf, besonders arme und verlassene und religiös gefährdete Mädchen.*“¹⁸ V roce 1920 tak 534 sester pruské části slezské provincie působilo v pouhých dvaceti sedmi domech, takže průměrně připadalo dvacet řeholnic na jednu filiálku, přestože zde také na několika místech existovaly malé komunity do pěti sester.¹⁹ Z deseti řeholních domů na českém území patřilo sedm k velkým působištím, při nichž postupem času (a na delší či kratší dobu) vznikly celé školní komplexy zahrnující mateřskou, obecnou, měšťanskou a nějaký typ pokračovací školy, případně i penzionát (Javorník, Bílá Voda, Zlaté Hory, Slavkov, Krnov, Nový Bohumín a Velké Heraltice). Pouze dvě filiálky v Karviné a později malá komunita v Břestu zůstaly jen u obecné školy a opatrovny, případně pouze u opatrovny. V žádném z „českých“ domů nebyly vhodné podmínky k založení vyšší dívčí školy či lycea (později gymnázia), na rozdíl od pruského Slezska, kde k roku 1920 provozovala tato kongregace šest vyšších dívčích škol, osm lyceí a několik jiných typů střední školy.²⁰ Zajímavé je, že ani do upravených stanov z roku 1924 se na rozdíl od notredamek nedostala zmínka o nouzovém přijímání nepedagogické činnosti a tuto činnost také sestry v Československu až do druhé světové války nevykonávaly. Více než přesvědčenějším lpěním na původním poslání institutu lze tuto skutečnost vysvětlit tím, že světově rozšířené společenství tehdy ještě v globálním pohledu nepociťovalo omezování v učitelské práci ani nedostatek možností otvírat nová působiště tak, jak tomu bylo v případě českých kongregací. Navíc byl počet chudých školských sester v Československu malý a stěží dostačoval na vydržování stávajících škol, takže ani nebylo třeba hledat uplatnění jinde.

Kongregace Školských sester de Notre Dame²¹ vznikla roku 1853 v německé vesnici Hyršov na Domažlicku zásluhou tamějšího kaplana Gabriela Schneidera, který se snažil uvést

---

¹⁸ „*Chudé školské sestry otvírají všude, kam je Boží prozřetelnost volá, školy, výchovné ústavy, sirotčince, opatrovny a podobné a přijímají do nich děti od nejtělejšího dětství až do zralejšího panenského věku, zvláště chudé, opuštěné a nábožensky ohrožené dívky.*“ *Regel und Konstitutionen der Kongregation der Armen Schulschwestern de Notre Dame*, München 1924, odst. 2.

¹⁹ Srov. *Die Schlesische Ordensprovinz der Kongregation der Armen Schulschwestern von U. L. F. von 1851 bis 1926. Ein Gedenkblatt, verfaßt von Mitgliedern der Provinz*, Breslau 1926, s. 166-168.

²⁰ *Tamtéž.*

²¹ Původní název byl až do roku 1968 totožný s názvem bavorského institutu: Kongregace Chudých školských sester de Notre Dame. V obou společenstvích bylo užíváno jak francouzské *de Notre Dame*, tak české *naší (milé) Paní* a německé *von unserer lieben Frau*. Pro rozlišení bylo nutné udávat místo, kde se nacházel mateřinec (Horažďovice, Mnichov, resp. Vratislav a později Slavkov u Brna jako sídlo provincie). Roku 1968 notredamky příjmení „chudé“ z názvu vypustily.

do své farnosti řeholní učitelky, aby zde mohl otevřít dívčí školu a penzionát. Po neúspěšném vyjednávání se školskými sestrami sv. Františka ve Štýrském Hradci se obrátil na generální představenou Terezii Gerhardingerovou do Mnichova. Po krátkodobém obsazení hyršovské školy bavorskými sestrami došlo mezi paterem Gabrielem a Matkou Terezií k nedorozumění, které skončilo návratem řeholnic do Bavorska.²² Českobudějovický biskup Jan Valerián Jirsík dal poté Schneiderovi souhlas k založení vlastní kongregace školských sester, do níž nejprve vstoupilo osm hyršovských děvčat. Název společenství, spiritualita a částečně i stanovy byly však převzaty z Mnichova. V roce 1854 se stal mateřincem nového institutu bývalý minoritský klášter v Horažďovicích a školské sestry, lidově nazývané notredamky, se velmi rychle rozšířily po celých Čechách a později i na Moravě. Zakládaly či přebíraly do správy česká i německá pedagogická zařízení a spolu s boromejkami se staly nejrozšířenější českou kongregací.²³

Pedagogické činnosti se chopily notredamky poněkud odlišně od chudých školských sester, i když jejich výchozí situace byla velmi podobná té, v níž o dvacet let dříve začala své působení Matka Terezie v Bavorsku - pole neorané a konkurence žádná. Příčinu této odlišnosti je třeba hledat ve stanovách, dále v poněkud skromnějších možnostech co do počtu kvalifikovaných učitelek, jimiž nová řeholní družina na začátku disponovala, a nakonec též v dvacetiletém časovém odstupu, neboť během této doby vstoupily do širšího povědomí lidu dětské opatrovny, o jejichž založení nyní stála téměř každá trochu větší obec. Gabriel Schneider měl sice při zakládání společenství před očima především školy a penzionáty, ale vývoj v nejbližších letech ukázal, že nejčastějšími působišti notredamek se stanou právě opatrovny a jiná předškolní zařízení, přestože největší pozornost zůstala vždy věnována školám. Co do četnosti však dominovaly spolu s předškolními zařízeními (opatrovny, jesle, mateřské školy, denní dětské útulky) sirotčince a dětské domovy.²⁴ Vzhledem k tomu, že tato kongregace byla vždy spíše nakloněna vyhovět co největšímu počtu žádostí o převzetí různých výchovných a vzdělávacích ústavů, než systematicky budovat menší počet velkých domů, je to logické. Tyto instituce byly velmi často zakládány obcí, majitelem panství nebo dobročinným spolkem a školské sestry představovaly pro zřizovatele spolehlivou a především levnou pracovní sílu. Obsazení opatrovny nebo sirotčince nepředstavovalo pro institut větší problém co do pracovních sil, neboť v prvním případě stačily dvě řeholnice s vysvědčením

²² Podrobněji viz D. JAKŠIČOVÁ, *Dcery své doby*, s. 78-91.

²³ Srovnání vývoje počtu členské základny boromejek a notredamek srov. Dana JAKŠIČOVÁ, *Dílo důvěry a lásky. Působení Kongregace Školských sester de Notre Dame v českobudějovické diecézi v letech 1853-1948*, rigorózní práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2005, s. 51.

²⁴ Přehled činnosti notredamek srov. TÁŽ, *Dcery své doby?* Příloha 4.

způsobilosti pro mateřské školy, do sirotčince pak mohly být poslány i sestry bez pedagogického vzdělání. Náročnější bylo udržování obecných a ještě více měšťanských škol. Z větší části je financovala kongregace sama, neboť obcí, které připustily, aby řádové sestry vyučovaly na jejich veřejných školách, nebylo mnoho a příslušníci šlechtických rodů se ke zřízení školy na svém panství odhodlali málokdy.²⁵ Rovněž nebylo snadné mít stále dostatek kvalifikovaných učitelek, takže prioritou zůstávalo obsazení vlastních kongregačních škol a teprve potom se přijímaly nabídky obcí či šlechtických fundátorů. Proto počet obecných škol nebyl nijak vysoký a škol měšťanských, na nichž notredamky působily, se na území Čech a Moravy nacházelo pouze devět. Nejvyšší vzdělání poskytovaly budoucím sestrám i ostatním studentkám kongregační učitelské ústavy v Praze a Českých Budějovicích, případně ústav pro učitelky mateřských škol v Hradci Králové. Především ve starším období hojně zakládané šicí a pokračovací školy, stejně jako soukromá výuka hudby a cizích jazyků, nikdy neexistovaly samostatně, ale vždy společně s dalšími institucemi, většinou při obecných školách nebo opatrovnách. Celkem působily školské sestry de Notre Dame do roku 1950 ve sto třiceti obcích Čech a Moravy a ve třinácti na Slovensku, přičemž ve velkých městech bylo často filiálek více. Některé řeholní domy přežily řadu desetiletí, jiné zůstaly jen krátkodobou epizodou. V roce 1930 byla kongregace rozdělena na čtyři provincie. České řeholnice byly soustředěny v provincii českobudějovické a pražské, německé v provincii mariánskolázeňské a domy založené v USA v provincii omažské.²⁶ Vznik páté - slovenské - provincie již spadá do událostí bezprostředně předcházejících vypuknutí druhé světové války a bude o něm pojednáno později.

---

²⁵ Zdá se, že situace v Čechách byla poněkud jiná než ve Slezsku, neboť mnichovské sestry zakládaly školy většinou jen tam, kde byla za tím účelem založena nadace (biskupská nebo šlechtická), případně přebíraly školy veřejné. Na vlastní náklady zřizovaly školy pouze v omezeném množství. Určitou roli zde zřejmě sehrály národnostní spory v Čechách i odlišná politická situace druhé poloviny 19. století, kdy liberálně orientované vedení v mnoha městech bylo sice ochotné svěřit řeholnicím opatrovnu či sirotčinec, ne však veřejnou školu. V Prusku se situace po skončení kulturního boje opět uklidnila a řeholnice byly katolickou veřejností považovány za jeho nevinné oběti, takže na mnoha místech obce o klášterní školy velmi usilovaly (na jiných místech je však stejně radikálně odmítaly). Srov. *Die Schlesische Ordensprovinz*, s. 62-71.

²⁶ V USA působí notredamky od roku 1910, kdy na pozvání biskupa Thomase Bonacuma z Lincolnu v Nebrasce odjela z Čech za oceán první výprava pěti sester. AKŠS Č. Budějovice, *100 let kongregace Chudých školských sester de Notre Dame*, (pamětní spis), nesign., s. 42.

I. 2. Římskokatolická církev za druhé světové války

Papež a vatikánská diplomacie

Role, kterou sehrálo papežství a německá katolická hierarchie v letech druhé světové války a v období této válce bezprostředně předcházejícím, zůstává do dnešní doby častým předmětem diskusí, v nichž často převažují stále znovu omílaná povrchní kliše nad seriózními názory podloženými historickými fakty. Kvalitní historická a dokumentární literatura sepsaná na základě pečlivého archivního výzkumu je přitom už řadu let k dispozici i v češtině, takže každý skutečný zájemce má možnost se dozvědět názor odborníků.²⁷ Jedná se především o osobu Pia XII. a postoj Vatikánu k nacistickému Německu a k vyhlazování Židů a dále o reakce německého episkopátu. Dějiny nejsou černobílé a jen málokterou osobnost či instituci lze označit za jednoznačně kladnou či zápornou. K uvedenému tématu existuje obapolná literatura, která je více nesena snahou o potvrzení si vyznávané ideologie než úsilím o představení historické pravdy. Ale právě proto, že jednoznačná a neproblematická řešení jsou pohodlnější, nalezne své nekritické čtenáře jak *Hitlerův papež* Johna Cornwella,²⁸ šířící nyní již v mnoha jazycích uměle vykonstruovaný mýtus o Piu XII., tak spis Radovana Malého *Katolíci ve stínu hákového kříže*, který je zase příliš apologetický.²⁹ Dlouholeté výzkumy vatikánských archivů postupně odhalují složitost situace, v níž se papež nacházel jako hlava světové církve a zároveň hlava ministátu Vatikán, jenž byl vázán přísnou neutralitou, a riskantnost i rozporuplnost jednotlivých kroků vatikánské diplomacie, jejichž následky nebylo vždy možné předvídat. Prameny ukázaly, že veškeré snahy státníků římské kurie byly vedeny upřímnou, někdy až zoufalou snahou zamezit ještě většímu zlu a krveprolévání, když už zlu hlavnímu, druhé světové válce, navzdory mnoha pokusům zabránit nedokázali.³⁰ Stovky diplomatických nót, které si papež vyměnil s Německem a jeho satelitními státy, z nichž se velké množství týkalo žádosti o zastavení transportů židovského obyvatelstva,³¹ jsou bezpečným dokladem, že vedení římskokatolické církve nebylo k hrůzám války lhostejné, a tím méně, že s ní sympatizovalo. Pius XII. měl v povaze rozvážnost a promyšlení důsledků před učiněným rozhodnutím. Spontánní a tím i odvážnější reakce jeho předchůdce Pia XI. i

---

²⁷ Pierre BLET, *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů*, Olomouc 2001. Kniha obsahuje odkazy na vydané dokumenty v italštině, angličtině i němčině.

²⁸ John CORNWELL, *Hitlerův papež. Tajný příběh Pia XII.*, Praha 2008.

²⁹ Radomír MALÝ, *Katolíci ve stínu hákového kříže*, Frýdek - Místek 2006.

³⁰ Srov. P. BLET, c. d., s. 17-39.

³¹ Srov. *Tamtéž*, s. 158-223.

nástupce Jana XXIII. mu nebyly vlastní,³² čímž zklamal očekávání Spojenců, že se v oficiálním vystoupení přikloní na stranu protifašistické koalice. Z papežových odpovědí na podobné výtky i z jeho dalších prohlášení vyplývá trvalá obava, aby neuváženým gestem nebo slovy nezpůsobil ještě větší utrpení věřících v Německu a okupovaných zemích.³³ Pius XII. navíc Německo velmi dobře znal z let, kdy zde působil jako nuncius, věděl, co tento národ přivedlo k rozpoutání další světové války dvě desetiletí poté, co jedna skončila, a nechtěl přispět k opakování chybných politických tahů s dalekosáhlými následky.³⁴ Přestože lze v dějinách na adresu katolické církve vznést mnoho oprávněných výtek, v případě obvinění z morálního selhání během druhé světové války jde o pomluvu záměrně vyvolanou ideologickým protivníkem, konkrétně sovětským Ruskem. To neznamená, že neexistovala nešťastná rozhodnutí, ani že se nenašli příslušníci duchovenstva, kteří skutečně selhali.³⁵

Katolická církev v nacistickém Německu

Německý episkopát zůstával po celá dvacátá léta vůči existenci NSDAP celkem nevšímavý, neboť se zdálo, že ji jednak drží v mezích ústava výmarské republiky, jednak její program prohlašoval „svobodu všech náboženských vyznání ve státě, pokud neohrožují jeho stav nebo se neproviňují proti mravním a morálním citům germánské rasy.“³⁶ Teprve v roce 1930, když NSDAP získala ve volbách do říšského sněmu 18,3% hlasů, začali biskupové varovat své věřící a např. v Mohuči zakázali katolíkům členství v této straně pod sankcí nepřipuštění ke svátostem.³⁷ Po volbách roku 1932, kdy Hitlerova strana získala 37,3% hlasů,

³² Srov. August FRANZEN, *Malé církevní dějiny*, Praha 1995, s. 269.

³³ Například papežova odpověď na britskou nótu z 10. 6. 1941, která reagovala na jeho rozhodnutí zastavit vysílání vatikánského rozhlasu týkající se Německa. Nesnadnost situace ukazuje i to, že ve stejné době, kdy si Britové stěžovali na papežovo mlčení, přišla stížnost z Německa, že vatikánský rozhlas šíří informace, které jsou v rozporu s jeho proklamovanou nestranností. Srov. P. BLET, *c. d.*, s. 121-122.

³⁴ Jeden z klíčů k porozumění papežovu chování během 2. světové války je jeho dopis německým biskupům z 6. srpna 1940: „Když jsme během let Naší činnosti v Německu viděli a pociťovali, jak tvrdě německý národ trpěl trvalými a ponižujícími důsledky své porážky a poté, když jsme My sami byli svědky, jak nedostatek vyváženosti poslední mírové smlouvy rodí jako osudový důsledek kontrasty, před jejichž odstraněním pomocí násilí se dnes třese svět, můžeme pouze vyjádřit vroucí naději, aby se ve chvíli, kterou zná pouze Prozřetelnost, otevřelo s koncem války i ucho vítězů hlasu takové spravedlnosti, slušnosti, moudrosti a mírnosti, bez kterých žádná, byť slavnostně ratifikovaná smlouva nemůže mít trvanlivost a šťastné důsledky, o které usiluje velká touha všech národů.“ Citováno dle P. BLET, *c. d.*, s. 69-70.

³⁵ Zřejmě nejvýznamnějším je případ Jozefa Tisa, katolického kněze a prezidenta Slovenského štátu, který se nechal do funkce zvolit proti vůli Vatikánu, měl rozhodující podíl na deportacích slovenských Židů a napomenutí, rady i diplomatické intervence Svatého stolce zpravidla ignoroval. Podrobněji viz František X. HALAS, *Neklidné vztahy*, Svitavy – Řím 1998, s. 57-68; P. BLET, *c. d.*, s. 190-203.

³⁶ Citováno dle: Roland FRÖHLICH, *Dva tisíce let dějin církve*, Praha 1999, s. 221.

³⁷ Roku 1928 získala strana pouhých 2,6% hlasů. Po volbách roku 1930 se ordinariát v Mohuči vyjádřil v tomto smyslu: „Ptáme se: Co jsou morální a mravní city germánské rasy... Co je tu třeba chápat pod pojmem pozitivní křesťanství? Vůdce NSDAP chtějí německého Boha, německé křesťanství a německou církev... Nacionálně socialističtí řečníci opakovaně vyslovují myšlenku: Bojujeme proti Judovi a Římu.“ *Tamtéž*, s. 222.

bylo členům německé biskupské konference jasné, že získají-li nacionální socialisté samovládu, má církev velmi temné vyhlídky do budoucnosti. Z jejich prohlášení však vyznívá pouze obava o církev a katolíky, nikoli o celý německý národ nebo o osud Židů. Navzdory tomuto vyjádření biskupové o několik měsíců později nacionálně socialistickou vládu podpořili. Uvěřili Hitlerovým slibům a zárukám, stejně jako papež Pius XI., který přijal návrh vůdce na uzavření konkordátu s Německem. Konkordátní smlouva z 20. 6. 1933 byla na jedné straně pouze další v sérii bilaterálních smluv uzavřených tímto pontifikem a zůstávala v linii tehdejší římské politiky, která si chtěla pojistit práva a svobody katolíků v řadě evropských zemí, a z tohoto pohledu se jí nedá mnoho vytýkat. Na druhé straně se zde však vymstilo tradiční opomíjení a nedocnění demokratických principů katolickou církví a její sklon k monarchismu, takže pro výhody, které Hitler církvi sliboval v nábožensko-kulturní oblasti, byly ponechány stranou veškeré politické pochybnosti o diktátorské vládě. Církev se vzdala politického dialogu a složila všechny naděje do práv zaručených konkordátem. Katolická strana Centrum se v létě 1933 rozešla, stejně jako ostatní politické strany, a řada katolíků toho nelitovala.³⁸

Hitler dosáhl svého a závazky konkordátu nijak neměl v plánu dodržovat, takže brzy po jeho podpisu již začaly přicházet první stížnosti na porušování dohod. Od roku 1934 začaly být rušeny církevní spolky a mládežnické organizace, kněží, kteří veřejně nepodporovali režim, měli zakázáno kázat, byl omezován katolický tisk a docházelo k násilným činům na aktivních věřících. Církevní školy a charitativní zařízení přišly o finanční příspěvky, zakazovala se výuka náboženství a započalo první zatýkání kněží i laiků. Klérus měl být zdiskreditován vykonstruovanými procesy za údajné sexuální delikty. Nařízením z 29. 12. 1937 bylo uzavřeno 82 katolických škol, v letech 1938/1939 pak došlo ke zrušení zbylých církevních škol, katolických vysokých škol a teologických fakult, které měly být nahrazeny fakultami pro nauku o rase. Zavřena byla i řada klášterů. Mohl-li ještě na začátku roku 1934 návštěvník Německa napsat, že členové církve mají k Hitlerovi důvěru, neboť cítí, že národ potřebuje silnou ruku,³⁹ o rok později již toto neplatilo. V Německu vypukl nový Kulturkampf, který dalece předčil kulturní boj Bismarckův před více než půlstoletím.⁴⁰ Vatikán již v období od září 1933 do března 1934 zaslal německé vládě přes

---

³⁸ Srov. A. FRANZEN, *c. d.*, s. 273.

³⁹ Srov. R. FRÖHLICH, *c. d.*, s. 224.

⁴⁰ Ve stejné době již samozřejmě probíhaly násilné akce proti Židům, které byly podstatně dramatictější než akce protikatolické, neboť Židé měli být na seznamu likvidovaných jako první. Po vydání Norimberských zákonů v září 1935 se židovské obyvatelstvo v Německu stalo bezprávným. Do podzimu 1938 opustilo zemi zhruba

sedmdesát nót, v nichž si stěžoval na porušování dohod a proticírkevní opatření. V roce 1934 pověřil Pius XI. profesora morální teologie jezuitu Franze Hürtha, aby analyzoval ideje národního socialismu. Kritika, která byla vypracována především na základě rozboru knihy *Mein Kampf* a některých Hitlerových projevů, byla zdrcující a vyhodnocovala nacismus jako „protikřesťanské politické náboženství, jehož ústředním motivem je rasismus“.⁴¹ Teze politického, právního a ekonomického uvažování nacistické ideologie byly vyhodnoceny jako chaos, který přímo ohrožuje principy křesťanství a evropské civilizace. Vrcholem papežových snah o zvrácení situace byla velmi ostrá encyklika *Mit brennender Sorge* ze 14. 3. 1937, která byla jednou velkou obžalobou Hitlerova režimu.⁴² Encyklika vyvolala u nacistů ostrou reakci, ani jedna strana však přes veškeré zvažování konkordát nevypověděla.⁴³

Vzápětí po anšlusu Rakouska a zabrání Sudet, na něž se konkordát nevztahoval, zde byly zrušeny církevní školy, zastavena katolická spolková činnost, zabráný řeholní domy a omezen katolický tisk, poutě a církevní slavnosti. Po rychlém opadnutí počáteční euforie, s kterou katolíci, duchovní nevyjímaje, vítali stejně jako velká většina ostatních příchod Hitlera, se i v Sudetech rozvinul protinacistický odboj a mnoho kněží, řeholníků i laiků bylo uvězněno.⁴⁴ Konkrétní případ šikany sudetoněmeckých řeholnic je popsán na následujících stranách.

Ve válečných letech se Pius XII. snažil být ve stálém písemném kontaktu s německým episkopátem a varoval se kroků, které by mohly německé věřící utvrdit v oficiálně šířeném názoru, že papež je nepřítelem jejich národa. Jeho myšlenky tak v podstatě interpretovali jemu věrní biskupové v čele s berlínským kardinálem Konrádem von Preysingem a mnichovským kardinálem Michaellem Faulhaberem, kteří si to jako rodilí Němci mohli vůči lidu dovolit.

---

170 000 Židů (tj. asi jedna třetina – srov. A. FRANZEN, *c. d.*, s. 275.) a od křišťálové noci 9. 11. 1938 docházelo k pravidelným organizovaným pogromům.

⁴¹ Stanislava VODIČKOVÁ, *Střet idejí – křesťané v protinacistickém odboji. Formy odboje na příkladech duchovních a laiků*, in: Zdeněk Hazdra (ed.), *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939-1945)*. Sborník příspěvků ze symposia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války, Praha 2009, s. 52.

⁴² Návrh textu encykliky sepsal mnichovský arcibiskup kardinál Michael Faulhaber při jedné ze svých cest do Říma, tehdejšímu státnímu sekretáři Pacellimu (pozdějšímu Piu XII.) však připadal příliš mírný, tak jej osobně doplnil. Encyklika byla tajně distribuována v německých diecézích a čtena na Květnou neděli 21. 3. 1937 z kazatelny, u většiny katolíků se ovšem minula účinkem a jejich odklonu od nacionálního socialismu nedosáhla. R. FRÖHLICH, *c. d.*, s. 225; A. FRANZEN, *c. d.*, s. 276.

⁴³ Svatý stolec uvažoval o zrušení konkordátu kvůli jeho jednostrannému porušování již před vydáním encykliky, němečtí biskupové s tím ale nesouhlasili. Také Hitler navzdory naléhání svých spolupracovníků smlouvu nevypověděl, neboť si ji chtěl nechat jako pojistku až do konce války. Existence konkordátu se nakonec ukázala být z hlediska Vatikánu vítaná, neboť mu umožňovala přímo zasahovat do německých církevních záležitostí. Viz A. FRANZEN, *c. d.*, s. 277.

⁴⁴ Rudolf GRULICH, *Sudetoněmečtí katolíci jako oběti nacismu*, Brno 2002; Václav KURAL – Zdeněk RADVANOVSKÝ a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem 2002, s. 427-454.

V roce 1940 vyvolal vratislavský biskup kardinál Adolf von Bertram v německém episkopátu rozštěpení, neboť zaslal Hitlerovi blahopřejný telegram k narozeninám, což někteří biskupové považovali za neomluvitelný ústupek. V některých postojích a názorech se episkopové rozcházeli po celou dobu války.⁴⁵ K nejostřejším a nejdůležitějším protinacistickým vystoupením německé katolické hierarchie patří kázání münsterského biskupa Klemense Augusta von Galena, v nichž vystoupil proti zabíjení mentálně postižených lidí a proti vyhnání řeholníků z Münsteru.⁴⁶ Postavení aktivních německých křesťanů, katolíků i evangelíků,⁴⁷ bylo velmi tíživé, což ukazují i níže popsané situace z každodennosti válečných let v řeholních komunitách. Nemálo z nich zaplatilo za své přesvědčení životem. Martyrologium německé církve ve 20. století uvádí více než 800 kněží, řeholníků a laiků, obětí nacionálně socialistického režimu,⁴⁸ ale řada dalších jmen zůstává zapomenuta.

Katolická církev v Protektorátu Čechy a Morava

Také české církve byly konfrontovány s nacistickou ideologií, pro ně však bylo stanovisko již od počátku jednoznačné, neboť na rozdíl od německých věřících pro ně tento režim znamenal národního nepřítele. Kromě toho křesťany všech vyznání spojovalo přesvědčení, že zápas s nacismem není jen bojem za přežití národa a českého jazyka, ale především snahou o zachování křesťanských hodnot, na nichž vznikla evropská civilizace. Křesťané, od hierarchie po prosté laiky, se různým způsobem zapojili do protiněmeckého odporu, který lze jen těžko souhrnně postihnout.⁴⁹ Velkou roli v prvních letech okupace hrály masové poutě a procesí, jež demonstrovaly tichý odpor širokých mas,⁵⁰ činnost mládežnických organizací Orla, Junáka, YMCY či Legio angelica⁵¹ a tajné osvětové programy.⁵² Po postupném omezení či úplném umlčení těchto aktivit zůstala nejsilnějším

---

⁴⁵ Srov. např. Hubert JEDIN – Konrad REPGEN (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Weltkirche im 20. Jahrhundert*, Band VII, Freiburg – Basel – Wien 1985, s. 549-551.

⁴⁶ Viz P. BLET, *c. d.*, s. 82-83. Galenova kázání z léta 1941 kolovala po celém Německu i v zahraničí. Jejich autor za ně nacisty perzekvován nebyl, neboť se báli vzbouření lidí, počítali však, že s ním po válce zúčtují.

⁴⁷ K situaci evangelíků v říši viz např. *Die Geschichte des Christentums. Religion – Politik – Kultur*, Band XII: Erster und Zweiter Weltkrieg, Demokratien und totalitäre Systeme (1914-1958), Freiburg – Basel – Wien 1992, s. 344-363.

⁴⁸ Helmut MOLL (Hrsg.), *Zeugen für Christus. Das deutsche Martyrologium des 20. Jahrhunderts*, Band I-II, Paderborn – München – Wien – Zürich 2000.

⁴⁹ Podrobněji např. Jan STŘÍBRNÝ, *Církev a náboženský život za nacistické okupace*, in: Jiří Mach (ed.), *Vlastenectví, církve a společnost v proměnách 19. a 20. století*, Dobruška 2009, s. 93-142; Martin SCHULZE-WESSEL - Martin ZÜCKERT (Hrsg.), *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*, München 2009, s. 407-484; Bedřich HOFFMANN, *A kdo vás zabije... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*, Přerov 1947.

⁵⁰ Srov. J. STŘÍBRNÝ, *c. d.*, s. 106-108.

⁵¹ *Tamtéž*, s. 110-112.

⁵² Např. prázdninový kurs „Duchovní dny“ vedený Metodějem Habáněm (do r. 1943). Srov. *Tamtéž*, s. 110-113.

nástrojem povzbuzování věřících nedělní kázání, za která nemálo odvážných kněží zaplatilo životem, nebo alespoň ztrátou svobody. Mnozí křesťané, kněze a řeholníky nevyjímaje, se stali členy zahraničních i domácích odbojových organizací.⁵³ Nemálo kněží dobrovolně vykonávalo náročnou pastorační práci mezi vězni, často odsouzenými k smrti, a totálně nasazenými.⁵⁴ Nejčastější formou odboje prostých lidí se však stala solidarita s postiženými, od přípravy potravinových balíčků po přímou pomoc židovskému obyvatelstvu či partyzánům, jak výstižně vyjádřila Milena Šimsová: *„Odboj byla vzájemná solidarita a pomoc... solidarita těch dalších, kteří otevřeli dveře, když zazvonil člověk stíhaný gestapem. Tady se opravdu nikdo se neptal na církevní příslušnost či národní uvědomění, ale tu přijali člověka na noc, dali mu najíst a napít, popřípadě ho ošetřili, dali mu oblečení, zprostředkovali spojení s přáteli a převedli do bezpečí. Odboj bylo spojení těch, kdo se programově rozhodli podnikat určité akce, a těch, kdo jim pomáhali. Jejich jména nikdo nikdy neseptá... Každá žena, která nesla do pankrácké věznice či na Karlovo náměstí či jinam svému muži kufřík s čistým prádlem, vyjednávala s gestapem o návštěvě, psala dopisy, nesla tíhu dlouhodobého nedostatku, byla v odboji. Každý rolník, kterému se na poli ztratily brambory a který pak na to místo přinesl navečer bandasku s mlékem a pecen chleba, byl v odboji.“*⁵⁵ Jména a dostupné informace o obětech nacismu z řad katolických věřících budou pravděpodobně již letos zveřejněna v připravovaném *Martyrologiu katolické církve v českých zemích ve 20. století*,⁵⁶ křesťanských martyřů mají však Čechy a Morava více, stačí jen vzpomenout na oběti pravoslavné církve po atentátu na Heydricha.⁵⁷

V oficiální církevní politice se nacistický režim v Protektorátu Čechy a Morava choval podobně jako v říši. Postupně, byť ve srovnání se Sudety poněkud později, došlo ke zrušení církevních škol, zákazu spolkového života a veřejných náboženských akcí, výraznému omezení tisku, zabránění mnoha klášterů a řeholních domů a perzekuci kléru. Vztahy s Vatikánem byly v té době komplikované. Po 15. březnu 1939 byl z Prahy fakticky vyhoštěn nuncius Saverio Ritter a zájmy Vatikánu v protektorátu nadále zastupoval berlínský nuncius Cesare Orsenigo. Československý vyslanec ve Vatikánu Vladimír Radimský předal v březnu

---

⁵³ J. STŘÍBRNÝ, *c. d.*, s. 113-123; Bohumil ZLÁMAL, *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918-1949)*, Olomouc 2010, s. 201-206.

⁵⁴ J. STŘÍBRNÝ, *c. d.*, s. 108-110.

⁵⁵ Milena ŠIMSOVÁ (ed.), *Prošli jsme v jeho síle. Evangelíci v čase druhé světové války*, Praha 2003, s. 28-29.

⁵⁶ Projekt České biskupské konference zpracováváný Českou křesťanskou akademií, jeho hlavním řešitelem je PhDr. Jan Stříbrný. V letech 2006-2010 probíhal archivní výzkum a zpracovávání medailonů martyřů, nyní probíhají závěrečné redakční práce a na podzim 2012 by měl být rukopis hotový.

⁵⁷ S. VODIČKOVÁ, *c. d.*, s. 61-62; Pavel MAREK – Volodymyr BUREHA, *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1953. Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, Brno 2008, s. 177-186.

1939 poněkud ukvapeně legaci Němcům, čímž byly ukončeny veškeré diplomatické styky. Svatý stolec odmítl úsilí sudetoněmeckých představitelů a říšských úřadů definitivně oddělit od českých a moravských (arci)diecézí odtržené oblasti, které byly dle kanonického práva dočasně svěřeny do správy biskupů sousedních německých a rakouských diecézí. Rovněž snaha okupačního režimu dosadit na uprázdněné biskupské stolce v Českých Budějovicích, Praze a Brně příslušníky německé národnosti narazila na odpor Svatého stolce, který nátlaku nepodleh a všechny tři diecéze nechal až do konce války spravovat generálními vikáři. Tento postoj papežské kurie později velmi ocenil Edvard Beneš, jehož snahy o navázání diplomatických styků londýnské exilové vlády s Vatikánem se po celou dobu války neselekávaly s úspěchem. Hlavní překážku představovaly existující diplomatické se Slovenským štátem, který odmítal jakoukoli kontinuitu s Československem, ale též vzhledem k neutralitě Vatikánu nebylo taktické, aby oficiálně uznal exilovou vládu momentálně neexistujícího státu, byť neoficiálně to bylo ze strany římské kurie vícekrát naznačeno.⁵⁸

---

⁵⁸ Podrobněji viz František X. HALAS, *Fenomén Vatikán (Idea, dějiny a současnost papežství – Diplomacie Svatého stolce – České země a Vatikán)*, Brno 2004, s. 573-583.

II. Školské sestry v letech 1938-1945

II. 1. Podzim 1938 a jaro 1939 v komunitách školských sester

Narůstající napětí druhé poloviny třicátých let vnímaly české školské sestry dost intenzivně, neboť práce ve školách je nutila sledovat společenské dění a hlavně plnit pokyny MŠMT a jiných nadřízených školských orgánů. Od roku 1936 se řada řeholnic účastnila kurzů první pomoci a některé z nich se staly dobrovolnými sestrami Československého Červeného kříže.⁵⁹ Učitelky v některých školách absolvovaly kurzy branné nebo skautské výchovy⁶⁰ a v roce 1937 byly tradiční školní vycházky nahrazeny pravidelnými pochodovými cvičeními žákyň, spojenými s nácivkem protiletcké ochrany a skautských disciplín.⁶¹ V okružním listu z prosince 1937 hovořila generální představená notredamek o „*pohnuté době, kdy sv. víra jest ohrožována v celém křesťanském světě i v naší milé vlasti*“⁶² a o čtyři měsíce později, krátce po „anšlusu“ Rakouska, zmínila v okružníku těžkou a nejistou dobu i českobudějovická provinční představená.⁶³ Pisatelky kroniky horažďovického mateřince začaly od jara 1938 celkem podrobně zaznamenávat významné politické události včetně jejich hodnocení a již zpráva o „anšlusu“ zřetelně ukázala postoj českých notredamek k Hitlerovu režimu i obeznámenost sester (přínejmenším vedení kongregace) s aktuálním děním.⁶⁴ Neodpustily si

---

⁵⁹ Příklad z jihočeských škol sester notredamek: Roku 1936 absolvovaly tři sestry notredamky ze školy U sv. Josefa v Českých Budějovicích samaritánský kurz zakončený zkouškou a vysvědčením z první pomoci, o rok později (1. – 10. 7. 1937) se velká část učitelského sboru z horažďovické měšťanské školy zúčastnila kurzu dobrovolných sester ČSČK, o rok později si dodělala zdravotnické zkoušky tělocvikářka s. Judita z Českých Budějovic. Srov. AKŠS Horažďovice, *Kronika české dívčí měšťanské školy v Horažďovicích*, nesign.; SOkA Č. Budějovice, Česká dívčí škola U sv. Josefa, sign. B 99, inv. č. 4, *Kronika obecné a měšťanské školy*. Podobně tomu bylo i v ostatních školách této kongregace, zejména ve větších městech. Také čtyři učitelky z měšťanské školy chudých školských sester ve Slavkově u Brna a sestra vrátná se v září 1938 přihlásily do kurzu dobrovolných sester ČSČK, absolvovaly praktický výcvik v nemocnicích a začátkem listopadu složily zkoušky. Srov. AKCHŠS Slavkov u Brna, *Kronika klášterní měšťanské školy ve Slavkově, 1905-1940*, nesign., školní rok 1938/1939.

⁶⁰ Ve dnech 28. – 29. 12. 1936 se většina učitelského sboru z Českých Budějovic od „sv. Josefa“ zúčastnila kurzu branné výchovy, 28. – 29. 12. 1938 pak kurzu skautské výchovy. SOkA Č. Budějovice, Česká dívčí škola U sv. Josefa, sign. B 99, inv. č. 4, *Kronika*.

⁶¹ Podrobné záznamy se zachovaly zejména v kronice dívčích škol U sv. Josefa v Českých Budějovicích a není zřejmé, zda byla stejná situace ve všech školách obou kongregací, spíše se dá předpokládat, že aktivita českobudějovických notredamek byla poněkud výjimečná.

⁶² AKŠS Č. Budějovice, fascikl Okružníky II, *Dopis z 10. 12. 1937*.

⁶³ Tamtéž, *Dopis ze 7. 4. 1938*.

⁶⁴ „V březnu toho roku byla celá Evropa rozrušena politickým převratem v Rakousku. Spolkový kancléř Dr. Schussnig byl již v únoru donucen vlivem z Německa povolati do vlády stoupence říšského kancléře Adolfa Hitlera a propustiti všechny politické vězně strany nacistické. Plebiscitem měl pak dne 13. března t. r. rakouský lid sám rozhodnouti se pro samostatnost Rakouska nebo pro „anšlus“ k říši německé. Již bylo vše připraveno. V sobotu 12. března odpoledne dostal spolkový kancléř rakouský ultimátum německé, aby se do večera vzdal svého úřadu a plebiscit aby byl odročen. Kancléř ustoupil násilí. Jeho nástupce povolal hned německé vojsko do Rakouska. Pod vlivem jeho zbraní byl dne 10. dubna proveden plebiscit zcela podle přání říšského kancléře Hitlera a Rakousko se stalo provincií velké říše německé. Od té doby hrozí i republice československé nebezpečí

ani celkem nenápadnou poznámku, že jediné dva evropské státy, které nebyly zastoupeny na mezinárodním eucharistickém kongresu v Budapešti v květnu 1938, byly Německo a Rusko.⁶⁵ Obširná zpráva o jubileu Paladia země české ve Staré Boleslavi je nesena vlasteneckým duchem a prosbou o ochranu národa.⁶⁶ Zaznamenán je spor SDP s československou vládou včetně hlavních bodů Karlovarského programu, květnová mobilizace i projev prezidenta Edvarda Beneše z 10. září. Zachyceny jsou i události bezprostředně předcházející Mnichovské dohodě, počínaje Hitlerovým projevem v Norimberku 12. září, opomenuta není ani doslovná citace projevu Pia XI. z 29. září. Žádná z místních ani provinčních českých kronik podobné podrobnosti neobsahuje, většina se omezuje na více či méně stručné popsání situace po 29. září.

Záříjovou mobilizaci již provázela praktická opatření uvnitř komunit sester notredamek. Dne 26. září napsala generální představená M. Fabiola Dítková mimořádný okružní list s pokyny pro případ vážného nebezpečí. Sestry se měly snažit zachovat si řeholní roucho a společný život tak dlouho, jak to bude možné. V případě, že by na některém místě byly nuceny opustit dům, měly se uchýlit do jiné bezpečnější komunity nebo nabídnout své ošetrovatelské služby v některé nemocnici. Pokud by byly nuceny svléknout řeholní šat, spatřovala generální představená vhodnou ochranu před válečným nebezpečím právě v šatu ošetrovatelek. Řeholnicím bylo rovněž doporučeno chránit se tím, že nabídnou své domy za lazarety. Každá z nich si měla připravit civilní oděv, jeho použití však bylo vázáno pouze na krajní nebezpečí, stejně jako i poslední opatření – možnost uchýlit se k příbuzným či známým, tedy věc do té doby naprosto nemyslitelnou, neboť návštěvy domova měly řeholnice přísně zakázány. Posledním kritériem rozlišování, co mohou a co už nesmí, mělo být sestrám jejich svědomí: „*Možná, že někde nastanou ještě jiné těžké okolnosti, které nelze předvídati, proto dávám sestrám dovolu na vše, co ve svědomí za nutné a nevyhnutelné uznají. Jen hříchu se chraňme!*“⁶⁷ V následujících letech došlo především na prvně jmenované body, neboť kongregační domy proměněné v lazarety, služba sester v nemocnicích a nutnost hledat

---

z říše sousední. „Vůdce“ Hitler prohlásil se veřejnou řečí ochráncem všech Němců mimo říši žijících. A Němci v Čechách v důsledku toho usilují o autonomii a domáhají se mnohých práv na úkor našeho státu. Jest to hlavně tzv. Sudetendeutsche Partei pod vedením Konráda Henleína. Vláda učinila jim již některé ústupky a jest nucena zpracovati zvláštní menšinový statut, o němž vyjednává se zástupce SDP. Nebudou-li Němci se statutem spokojeni, přispěje jim jistě Hitler brannou mocí na pomoc. Naše hranice jsou za tím účelem opatřeny zákopy, překážkami a ve dne v noci vojskem naším stráženy. Do Československa nebude přístup tak snadný jako do Rakouska. Jak bude tedy dále, ví jen milý Bůh, jemuž také osud drahé vlasti stále poroučíme.“ AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 108-109.

⁶⁵ *Tamtéž*, s. 109.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 116-118.

⁶⁷ AKŠS Č. Budějovice, fascikl Okružníky II, *Dopis* z 26. 9. 1938.

útočiště v jiných domech byly ve válečné době celkem běžnou záležitostí. Civilní oděv byly donuceny nosit německé sestry u dětí v mateřské škole v Úšovicích a krátkodobě též v jeslích v Liberci. K této výjimce se ovšem vedení kongregace stavělo negativně a nejraději by ji vůbec nepovolovalo.⁶⁸ V některých školách, například U sv. Josefa v Českých Budějovicích nebo ve Slavkově u Brna, byly po vyhlášení mobilizace poslány domů chovanky a aspirantky. Sestra Viktorie, která prožívala tento pohnutý školní rok v Českých Budějovicích jako aspirantka a pomocná učitelka síla v mateřské škole, mohla zůstat jen díky naléhavým prosbám, aby ji neposílaly domů, že chce za každou cenu zůstat pohromadě se sestrami. V těch dnech zůstaly školy zavřené a komunity se připravovaly na válku. Sestra Viktorie si pamatuje především ucpávání sklepních oken pytlí s pískem,⁶⁹ slavkovská kronika zase zmiňuje zalepování okenních tabulí a nakupování zásob.⁷⁰

Odstoupení pohraničí Německu přijaly české školské sestry velmi bolestně, stejně jako celý národ. Provinční mateřinec chudých školských sester ve Slavkově zůstal odtržen od většiny jemu podřízených domů na území české části Slezska. Notredamky musely zavřít charitní ozdravovnu v Klenčí pod Čerchovem⁷¹ a do okupovaného území připadla i česká filiálka ve Smolkově u Opavy, kde sestry pracovaly v sirotčinci a útulku pro děti do tří let. Kromě toho připadly říši všechny domy německé mariánskolázeňské provincie. Do českého vnitrozemí proudily davy uprchlíků z pohraničí a díky svědectví sestry Viktorie je známo, že českobudějovický dům U sv. Josefa se v prvních říjnových dnech stal jakousi „přestupní stanicí“ utečenců. Celé rodiny s vozíky naloženými skromným majetkem byly ubytovány v jídelně momentálně nepřítomných chovanek, kam jim sestry i aspirantky nosily jídlo „a

---

⁶⁸ Srov. AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 167 a 174-175. Ohledně liberecké záležitosti je poznamenáno: „V polovici ledna 1941 oznámil právní zástupce firmy Liebig v Liberci, která vydrží ústav Marienkrippe, sestrám tam působícím, že jest firma okolnostmi donucena žádati, aby odložily řeholní roucho, ježto nebude v budoucnosti přípustno, aby jako řeholní sestry v jejich ústavě pracovaly. Sestry oznámily vše provinciální představné v Mariánských Lázních, která po poradě s mateřincem odmítla žádost firmy a dala zároveň výpověď ke dni 31. března 1941. Ale zástupcové firmy nechtějí o propuštění sester ani slyšet. Jde prý pouze o to, aby sestry nosily roucho civilních ošetřovatelek dětí jako znak firmy. Ostatně mohou vše zachovávat a plnit jako dříve, také provinciální představená může jimi disponovat podle své vůle. – Jelikož jest budoucnost sester velmi nejistá, svolilo tedy generální představenstvo po opětném vyjednávání... k tomu, aby sestry v Marienkrippe na základě dovolení z 20. 3. 1940 č. 494/40 nosily při ošetřování dítek šat civilních ošetřovatelek, ale pouze na zkoušku a zaručí-li firma písemně, že sestry mohou své řeholní povinnosti plnit a že jimi řeholní představené mohou disponovat jako dříve. Celá záležitost dostala však jiný směr a sestry opustily Marienkrippe dne 3. 6. 1941.“

⁶⁹ Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Viktorie Havlové*.

⁷⁰ AKCHŠS Slavkov u Brna, *Kronika kláštera slavkovského*, s. 76.

⁷¹ Zabráni Chodska, tradičně českého regionu, k němuž měly navíc sestry notredamky zvláštní vztah, neboť zde působil jejich zakladatel, nenechala pisatelka kongregační kroniky bez povšimnutí a přepsala na její stránky článek z *Posla od Čerchova* z 26. 11. 1938 nazvaný *Pláč Chodska*. Srov. AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 125-126.

brečely s nima“.⁷² Skupiny vystěhovalců se U sv. Josefa během října střídaly, potom však mimořádná situace skončila, nastala normální výuka, chovanky se vrátily do školy a život se alespoň zčásti vrátil do starých kolejí.

Kladně na řeholnice zapůsobila volba nového prezidenta Emila Háchy, u něhož ocenily, že na jeho vlastní přání byla po volbě sloužena bohoslužba, které se sám zúčastnil a uctil lebku sv. Václava: „*Odpovídá to jeho životnímu názoru a přesvědčení a odpovídá to dnes také touze většiny, velké většiny národa.*“⁷³ Podobně i slavkovská kronika píše o novém prezidentovi, „*kteřý nastoupil svůj úřad s Bohem*“.⁷⁴ S možností válečného konfliktu se počítalo i nadále a ve školách stále pokračovala pochodová cvičení žákyň. Zcela mimořádný popis těchto akcí se dochoval v kronice měšťanské školy U sv. Josefa, jinak školní kroniky zdaleka tak sdílné nebyly: Děvčata pod dozorem svých řeholních učitelek ukázněně pochodovala se zpěvem, orientovala se v terénu podle speciální mapy a skautských značek, stavěla tři typy stanů, vařila houbovou polévku a švestkové knedlíky na kotlíku, signalizovala morseovkou, odhadovala vzdálenosti a trénovala první pomoc včetně transportu na nouzových nosítkách. Kromě toho byla na pochodovém cvičení v listopadu 1938 za zpěvu státní hymny vztyčována a spouštěna státní vlajka.⁷⁵ Odráží se zde jak metodika skautské výchovy, s níž se některé z českobudějovických učitelek seznámily, tak i velká otevřenost těchto řeholnic novým podnětům pro pedagogickou práci a v neposlední řadě též sdílení tehdy všeobecného vlasteneckého cítění českého národa. Politika se stávala v těchto zjitřených dnech očekávání a nejistoty nejčastějším námětem rozhovorů i za zdmi kláštera, což vedení kongregace nepovažovalo za správné, neboť dva po sobě následující okružníky z prosince 1938 a února 1939 napomínají sestry, aby se zbytečně nestaraly o události ve světě, v zájmu o politiku „*šly zlatou střední cestou*“ snažily se zachovat usebranost mysli.⁷⁶ Z těchto listů tedy vyplývá nejen varování před přehnanými starostmi o dění kolem nich, ale též doporučení, aby sestry v rozumné míře byly informovány, což je vzhledem k předchozím disciplinárním směrnicím dost značný posun.⁷⁷

⁷² Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Viktorie Havlové*.

⁷³ AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 128.

⁷⁴ AKCHŠS Slavkov u Brna, *Kronika kláštera slavkovského*, s. 77. Další zmínky o této veskrze tragické postavě českých moderních dějin, která nebyla skutečným kolaborantem, ale spíše bezbrannou loutkou manipulovanou okupačním režimem, jsou v kongregačních písemnostech velmi sporé a kromě podepsání souhlasu s německou okupací v noci na 15. března 1939 zaznamenala již jen jedna z kronikářek stručnou informaci o jeho úmrtí v pankrácké věznicí 29. 6. 1945. Srov. AKŠS Praha - Krč, *Kronika pražské provincie*, s. 61.

⁷⁵ Srov. SOKA Č. Budějovice, Česká dívčí škola U sv. Josefa, *Kronika*.

⁷⁶ AKŠS Č. Budějovice, fascikl Okružníky II, *Dopisy z 10. 12. 1938 a 8. 2. 1939*.

⁷⁷ Srov. D. JAKŠIČOVÁ, *Dcery své doby?*, s. 200-211.

O 15. březnu 1939, prvním dnu německé okupace, podala opět zajímavé svědectví sestra Viktorie. *„Byl takovej škaredej den, jeden z nejhorších. Plískanice, dešť se sněhem a tak. A najednou začalo na věži nějaké troubení a začali pochodovat německý vojáci. Šli kolem nás a strašně dlouho. Snad skoro celej den. A víš, co jsme dělali? Hlásilo se, že se mají vyvěsit německý vlajky. A holky z učiteláku popadly naši československou vlajku a vyvěsily ji. Pak někdo přišel, co to má znamenat, tak musely vyvěsit německou vlajku. Ale ony vyvěsily tu německou vedle naší. Sestry to věděly a nezlobily se. Holky se seběhly a řekly: „My jsme první česká škola tady v Budějovicích, tak musíme mít vyvěšenou československou vlajku.“ Tenkrát se ještě nic nestalo. Byly jsme v těch prvních dnech hrozně našťvaný a myslely jsme si, že to nebude dlouho trvat. Jako vždycky jsme v neděli šly na procházku, to už jsme byly postulantky, šly jsme pěšky na Hlubokou a zpívaly „Hej Slované, ještě naše slovanská krev žije“, „Sokolíky na strahovských hradbách“ a další vlastenecký písničky a německý vojáci jezdili kolem, nerozuměli česky a smáli se na nás a mávali nám. A sestry nás nechaly.“⁷⁸*

Některé dobrodružnější povahy z řad řeholnic skutečně neměly problém angažovat se v tajných a ilegálních záležitostech. Nikde se o tom nepsalo a zcela jistě nešlo o jev všeobecně rozšířený,⁷⁹ ale bohaté zážitky velmi dobrodružně založené sestry Viktorie, tehdy ještě postulantky Marušky, to potvrzují. Sestra Ludolfa Šimová, učitelka mateřské školy U sv. Josefa, která prý byla velký vlastenec a měla hodně známých a různých kontaktů, opisovala a dávala do obálek, tajné pokyny pro Čechy, jak se mají chovat, a Maruška je nenápadně roznášela. S kým sestra Ludolfa tehdy spolupracovala, sestra Viktorie neví, nevzpomíná si ani přesně, jestli to bylo na podzim po „Mnichovu“ nebo na jaře po vzniku protektorátu, ale pamatuje si, co jí bylo řečeno: *„Maruško, pojdte sem, tohle rozňte, prosím vás, ale ať vás nikdo nevidí a nikdo nechytne. - Něco jsem nenápadně dávala na poštu do kaslíku, něco mi říkala, komu to mám donést domů do schránky. Nosila jsem to schovaný v botě. To víš, dyť mi bylo devatenáct, holka mladá, já jsem byla celá šťastná, ne že nám sebrali hranice, ale že můžu dělat něco takovýho dobrodružnýho.“⁸⁰*

České školské sestry tedy byly v průběhu událostí bezprostředně předcházejících vypuknutí druhé světové války dostatečně informovány o dění ve společnosti a snažily se dle svých možností přiložit ruku k dílu na společné ochraně národa. Situace se dům od domu lišila, někde šlo o podporu čistě duchovní, jinde též o prokázání solidarity s prvními oběťmi

---

⁷⁸ Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Viktorie Havlové.*

⁷⁹ Na rozdíl od s. Viktorie s. Paulína tvrdila, že nic navenek nedělaly: *„Jako řeholnice jsme se do toho nepletly, taky by nám to asi nedovolili.“* Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Paulíny Doušové.*

⁸⁰ Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Viktorie Havlové.*

politických změn, a někde, hlavně ve velkých městech a také díky kontaktu s mládeží, mohlo dojít i radikálnějším projevům vlastenectví, jak bylo ukázáno na příkladu domu U sv. Josefa v Českých Budějovicích.

Německé školské sestry obou kongregací se nacházely ve výrazně složitějším postavení. Také ony byly silně poznamenány vlasteneckými náladami, které v průběhu třicátých let občas nabíraly až bojovný charakter. U notredamek byla situace celkem klidná, žádná z českých ani německých pamětnic si nevzpomíná na jakýkoli projev napětí mezi oběma národnostmi uvnitř řeholního institutu, jehož vedení bylo tehdy již ryze české a německé sestry, sdružené v mariánskolázeňské provincii, zůstávaly v menšině. V kronikách německých domů se pouze velmi vzácně objevují náznaky nechuti k československému státu.⁸¹ Zdá se, že vyhocení protičeských nálad a počáteční euforie v prvních říjnových dnech roku 1938, vznikly až poměrně krátce předtím. Napjatější vztahy panovaly mezi příslušnicemi československé provincie chudých školských sester, kde v první polovině třicátých let proběhla kauza s plánovaným přestěhováním provinčního mateřince z českého Slavkova u Brna do slezského Javorníku, která měla výrazně nacionální podtext, kdy většinově německá kongregace odmítala podřízení svých německých členek české představené. Ani zde se však nedalo mluvit o otevřeném nepřátelství, naopak se podle záznamů ve slavkovské kronice zdá, že po ztroskotání snah přestěhovat sídlo provincie do Slezska roku 1936 se v posledních dvou letech před „Mnichovem“ vztahy mezi oběma národnostmi (alespoň oficiálně) zlepšily.⁸² Politickým smýšlením si však byly české a německé příslušnice obou kongregací velmi vzdáleny. To, co se zachovalo ve školních i klášterních kronikách německých filiálek ohledně událostí na přelomu září a října 1938, v této věci nenechá nikoho na pochybách. Dlužno podotknout, že se nezachovalo všechno, neboť ve více kronikách byly příslušné pasáže později přelepeny nebo vytrhány.⁸³

Z vícera záznamů, které jsou k dispozici, stačí odcitovat jen několik: *„Der 3. Oktober 1938 ist ein bedeutungsvoller Tag. Bis dahin waren wir Untertanen der CSR. Wir erfüllten*

---

⁸¹ Podrobněji viz D. JAKŠIČOVÁ, *Dcery své doby?*, s. 298.

⁸² Viz *Tamtéž*, s. 287-294.

⁸³ Zápis o německém záboru československého pohraničí je celý přelepen například v kronice notredamek z Hyršova. V kronice obecné školy v Bystřici nad Úhlavou (notredamky), která byla ze všech prostudovaných dokumentů německé provenience v této kongregaci nejvýrazněji protičesky laděná (a to už v první polovině dvacátých let), jsou dokonce vytrhané všechny zápisy od roku 1925. Škrtilo a vytrhávalo se též v kronice rodinné školy v Bílé Vodě (chudé školské sestry) a v kronice sirotčince v Lokti (notredamky). Srov. AKŠS Auerbach, *Hauschronik Hirschau*, 1851-1945, nesign.; *Tamtéž*, *Chronik des Weisenheimes Elbogen*; AKŠS Č. Budějovice, *Chronik der Volksschule in Bistritz*, 1856-1925, nesign.; AKCHŠS Slavkov u Brna, *Chronik der Familienschule in Weißwasser*, 1886-1939, nesign.

gegenüber der Regierung unsere Pflichten voll und ganz. Mehrere Schwestern unterzogen sich der mühevollen Prüfung aus der tschechoslowakischen Sprache, um allseitig aushelfen zu können. Da sich das deutsche Volk zu arg gedrückt fühlte, arbeitete es fieberhaft an der Angliederung ans alte Deutsche Reich. Mit großer Besorgnis sah man den entscheidenden Ereignissen entgegen. Ein verheerender Weltkrieg schien unvermeidlich. Dank der Umsicht des klugen Führers Adolf Hitler kam es am 29. 9. in München zwischen den 4 Großmächten Deutschland, England, Frankreich und Italien zu einem glücklichen Abkommen, wodurch der Weltfriede begründet und arges Blutvergießen vermeiden wurde. Die Sudetenländer wurden in mehreren Etappen von der deutschen Wehrmacht besetzt. Hier rückten die Soldaten am 3. 10. ein und wurden von der Bevölkerung mit stürmischem Jubel begrüßt. Alle Häuser waren beflaggt und sehr schön geschmückt.“⁸⁴ V loketském sirotčinci byl názor na politickou změnu rovněž jednoznačný: „Eine reihe von Festtagen folgte dem Anschluß, an denen besonders unsere Jungen begeisterten Anteil nahmen. Grenzenloser Jubel durchbrauste ganz Elbogen als der Führer Adolf Hitler am 4. Oktober unser kleines Städtchen durchfuhr, das in ein Meer von Hakenkreuzfahnen getaucht war. Nun wird die Arbeitslosigkeit und damit viel Elend und Not schwinden, worunter besonders unser Heim und seine Insassen, Waisenkinder und Schwestern, zu leiden hatten. Nach den Festtagen begann die Zeit neuer Arbeit und neuen Hoffens...“⁸⁵ V sirotčinci byli tehdy krátce ubytováni příslušníci jednotek SS, z nichž jeden napsal do pamětní knihy ústavu: „Echter deutscher Frohsinn, echte deutsche Zucht!“⁸⁶

V kronice domu chudých školských sester v Javorníku jsou popsány též zmatky v době zářijové mobilizace, která je označena za komunistické pletichy, kdy mnoho lidí též nakrátko muselo opustit své domovy a sestry jim poskytovaly ubytování ve školní tělocvičně. Obsazení wehrmachtem zde bylo tím více spatřováno jako osvobození: „Trotz lückenhaftem Schulbesuch hielten wir Unterricht bis 22. 9. Wegen drohender Gefahr durch kommunistische

---

⁸⁴ AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 30. „Třetí říjen 1938 je významný den. Do té doby jsme byli poddanými ČSR. Úplně a zcela jsme plnili své povinnosti vůči vládě. Více sester se podrobilo náročné zkoušce z československého jazyka, aby mohly všestranně vypomoci. Protože se německý národ cítil příliš zle utlačován, pracovalo se horečně na připojení ke staré německé říši. S velkou starostí se hledělo vstříc rozhodujícím událostem. Ničivá světová válka se zdála nevyhnutelná. Díky obezřelosti moudrého vůdce Adolfa Hitlera došlo 29. 9. v Mnichově ke šťastné dohodě mezi čtyřmi velmocemi Německem, Anglií, Francií a Itálií, čímž byl založen mír a zabráněno hroznému krveprolití. Sudetské země byly ve více etapách obsazeny německým wehrmachtem. Sem vtáhli vojáci 3. 10. a byli od obyvatel pozdraveni bouřlivým jásotem. Všechny domy byly krásně vyzdobeny a visely na nich vlajky.“

⁸⁵ AKŠS Auerbach, *Chronik des Weisenheimes Elbogen*, rok 1938. „Po připojení následovala řada svátečních dnů, na nichž se nadšeně podíleli především naši chlapci. Jásot, který nebral konce, zazníval celým Loktem, když vůdce Adolf Hitler projížděl 4. 10. naším malým městečkem, které tonulo v moři vlajek s hákovým křížem. Ted' zmizí nezaměstnanost a s ní bída a nouze, jimiž obzvlášť trpěl náš domov a jeho obyvatelé, sirotci a sestry. Po svátečních dnech začala doba nové práce a nových nadějí.“

⁸⁶ „Pravá německá veselost, pravá německá kázeň!“ *Tamtéž*. Co v zápise následovalo, se již není možné dozvědět, neboť zbytek stránky je v kronice vytržen.

Umtriebe wurde an diesem Tage der Unterricht geschlossen. Die hiesige Stadtbevölkerung floh zum Theil ins Altreich, während sich hierorts Flüchtlinge aus den bis Setzdorf sich hinziehenden Ortschaften sammelten. Wohl jedes Haus in Jauernig hatte Obdachlose gastfreundlich aufgenommen. Wir hatten unsere Turnhalle zur Verfügung gestellt. Was wir an Strohsäcken und Decken erübrigen konnten, wurde bereitgehalten. Es zogen eines Abends 20 Heimatlose - meist Frauen mit ihren Kleinen – bei uns im Turnsaal ein. Dankbaren Herzens zogen sie nach einer Woche wieder heim, da die feindliche Macht bereits zurückgedrängt worden war. In fiebernder Spannung erwartete nun in den ersten Oktobertagen das Sudetenland den Einzug des deutschen Militärs. Jauernig war in ein Fahnenmeer gehüllt. Blumen und Kränze schmückten jedes Haus. Endlich am 6. 10. – es war ein schöner Herbsttag, zeigten sich die ersten Vorboten der deutschen Wehrmacht. Ihnen folgten in langem Zuge Soldaten zu Fuß, zu Pferd, in Autos und auf Motorrädern. Der gesamte Ringplatz wurde mit Geschützen besetzt. Für unsere Schuljugend waren diese Tage an Ereignissen reich. Der Unterricht, der am 10.10. wieder einsetzen mußte, war wohl für die Kinder eine harte Forderung. Doch das Vielerlei der weiteren Tagesereignisse und der neue Geschichtsstoff fand bei den Kindern bald Gross Interesse, sodaß wieder mit Eifer gelernt wurde.“⁸⁷ Podobné zápisy se objevují i v dalších kronikách.⁸⁸ Sestra Bernadette, která tyto události zažila již jako mladá řeholnice v dětském azylu v Hrádku nad Nisou (Grottau), odpověděla na dotaz, jestli byly rády, když přišel Hitler, zcela otevřeně: „Am Anfang schon. Er hat die Arbeit versprochen und hat sie auch gegeben. Wie man dann später gehört hat, was er mit den Menschen macht, waren alle entsetzt gewesen.“⁸⁹ Z jejích slov, stejně jako ze zápisu v loketské kronice je zřetelně vidět hlavní motiv většiny českých Němců, kvůli kterému toužili po připojení k říši. Obyvatelé českého pohraničí měli naději na zlepšení

---

⁸⁷ AKCHŠS Slavkov u Brna, *Hauschronik Jauernig 2 (1938-1950)*, rok 1938. „Navzdory špatné docházce jsme vyučovali až do 22. 9. Kvůli hrozícímu nebezpečí, způsobenému komunistickými pletichami, bylo toho dne vyučování ukončeno. Obyvatelé zdejšího města utekli zčásti do staré říše, zatímco zde se shromažďovali uprchlíci z obcí táhnoucích se až k Setzdorfu (dnes obec Vápenná, do r. 1949 Zighartice). Snad každý dům v Javorníku přijal bezdomovce přátelsky. My jsme poskytly naši tělocvičnu a daly k dispozici slámníky a deky, které jsme mohly postrádat. Jednoho večera se do tělocvičny nastěhovalo 20 lidí bez domova, především žen s jejich maličkými. S vděčným srdcem odešli po týdnu opět domů, neboť nepřátelská moc již byla potlačena. V horečném napětí očekávaly Sudety v prvních říjnových dnech příchod německé armády. Javorník byl zahalen v moři vlajek. Květiny a věnce zdobily každý dům. Konečně 6. října, byl krásný podzimní den, se objevili první poslové německého wehrmachtu. Za nimi následovali v dlouhém zástupu vojáci pěší, na koni, v autech a na motorkách. Celé náměstí bylo obsazeno děly. Pro naši školní mládež byly tyto dny bohaté na události. Výuka, která 10. 10. opět musela začít, byla pro děti tvrdým požadavkem. Přesto všelijaké další události a nová dějepisná látka nalezly u dětí brzy velký zájem, takže se opět horlivě učilo.“

⁸⁸ Např. AKCHŠS Slavkov u Brna, *Chronik der Familienschule in Weißwasser*; AKŠS Auerbach, *Hauschronik Hirschau*; Tamtěž, *Chronik der Krumauer Filiale*.

⁸⁹ Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Bernadetty Eiblové*. „Zpočátku ano. Sliboval práci a také jí dával. Jak se pak později proslýchlo, co dělá s lidmi, byli všichni zděšení.“

svízelné ekonomické situace, a tak zpočátku vyslovili nadšené ano nacistickému režimu, který si ze stejných důvodů získal i většinu obyvatel starého Německa.

O kolaboraci německých školských sester na sudetském území však řeč být nemůže.⁹⁰ Velmi brzy po připojení Sudet k říši byly zavřeny první klášterní školy a dostavila se léčba šokem. Do března 1939 přišly sestry v obou kongregacích o většinu svých škol a o tři roky dříve než jejich české spolusestry v protektorátu byly nuceny si hledat jiný zdroj obživy.⁹¹ Těžké vnější podmínky a později na některých místech vyslovená šikana byly navíc provázeny určitou vnitřní rozpolceností, neboť definovat nepřítel nebylo tak jednoduché jako v českých komunitách, kde sestrám dodávaly odvalu a naději *Svatováclavský chorál* a *Sokolíci na strahovských hradbách*. Přiznat si, že nepřítel, který působí nepopsatelné utrpení milionům lidí, je příslušník stejného národa jako já, bylo v době vypjatého vlastenectví nesmírně těžké, takže přijímání této skutečnosti představovalo u německých řeholnic pozvolný a bolestivý proces.

II. 2. Válečné dopady na činnost školských sester

V průběhu let 1938-1945 prožily školské sestry velké změny ve svém dosavadním zaměstnání, které u většiny z nich představovala práce učitelek a vychovatelek, případně práce tzv. domácích sester, které svou službou v kuchyních, prádelnách a zahradách zajišťovaly chod pedagogických zařízení po materiální stránce. Všechny totalitní režimy se jako na jednu z prvních oblastí, které chtějí mít pod kontrolou, zaměřují na výchovu mládeže a Hitlerovo Německo v tomto nebylo žádnou výjimkou, takže ve válečné době došlo ke značnému ochromení výchovně-vzdělávací činnosti školských sester obou národností a řeholnice byly na mnoha místech nuceny hledat si alternativní zdroje obživy, jež s jejich původním posláním často příliš nesouvisely.

Jako první pocítily proticírkevní postoj nacistického režimu německé sestry na sudetském území odstoupeném říši. Jejich počáteční nadšení z nových pořádků velmi rychle

---

⁹⁰ Některé případy spolupráce řeholnic v Německu s nacisty jsou známé, šlo ovšem o dobu krátce po nástupu Hitlera k moci, než začaly být církve otevřeně pronásledovány. V literatuře je popsán případ ředitelky gymnázia ve slezském Opolni (Opolí), chudé školské sestry Theophanie Gollové, která sama při první příležitosti vyvěsila nacistickou vlajku a svým vystupováním opakovaně projevovala sympatie k režimu. Jejím příspěvkem byl ze školy propuštěn antinacistický učitel náboženství Mischowski a sestra, která byla dost obávaná, měla tajnou přezdívku „*unsere liebe Frau vom Hakenkreuz*“. Srov. Thomas MENGEL, *Das Schicksal der schlesischen Frauenklöster während des Dritten Reiches und 1945/46*, Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands, Band 22, Köln – Wien 1986, s. 33-38.

⁹¹ Viz následující kapitola.

vystřídal pocit naprosté existenční nejistoty a bolesti ze ztráty práce u dětí. Přesto nebylo snadné hned prohlédnout a uvěřit pravému úmyslu nacistických předáků a zdá se, že ještě po nějakou dobu se sestry alespoň snažily věřit tomu, že dramatické změny, které je potkaly, jsou za daných okolností nutné. Toto váhání přijmout skutečnou podstatu věci vyznívá ze závěrečné věty zápisu v kronice javornického domu za rok 1939: „*Der Rückblick ins verflossene Jahr erfüllt uns zwar mit stiller Wehmut ob des Verlustes unserer Schul- und Erziehungstätigkeit. Doch vertrauend auf „den Helfer in der Not“, wollen wir an seiner Hand mutig der Zukunft entgegensehen und uns willig allen notwendig werdenden Umstellungen fügen.*“⁹²

Od října 1938 začaly události nabírat rychlý spád. Německé školy sester notredamek byly prakticky zlikvidovány do března 1939 a chudým školským sestrám ve Slezsku se dařilo podobně. Jako první byla 18. října zrušena mateřská škola ve Slavonicích. Čtyři zde působící sestry však musely s odjezdem ještě měsíc počkat, neboť cestování v těch dnech nebylo možné, a teprve po polovině listopadu podnikly dlouhou okružní jízdu na nová pracoviště na Liberecku, protože přes české území se nesmělo jezdit.⁹³ V listopadu přišla na řadu schwarzenberská obecná škola v Českém Krumlově, kterou notredamky vedly nepřetržitě od roku 1864. V lednu následovaly sirotčinec a dětský útulek ve Vratislavicích nad Nisou a dětský útulek v Hodkovicích nad Mohelkou, v březnu pak většina škol zřizovaných kongregací: Hyršov, Mnichov u Mariánských Lázní a Bystřice nad Úhlavou. V sídelním městě provincie Mariánských Lázní byla odvolána ředitelka s. Epiphania Pritzlová a poslána do důchodu a dívčí měšťanská škola fungovala dál pod státním dozorem. O rok později z ní byly odvolány i ostatní řeholní učitelky. Rovněž v březnu 1939 musely školské sestry ukončit činnost v sirotčinci v Ostrově nad Ohří a v mateřské škole v Karlových Varech a v následujících měsících opustily mateřskou školu v Novém Městě pod Smrkem, opatrovny v Lokti, Mariánských Lázních a Bělé nad Radbuzou, dětský útulek v Jindřichovicích a sirotčinec v Lokti. Loketská filiálka se stala výjimkou, neboť po čtyřech měsících byly sestry povolány do sirotčince zpět, tentokrát ale dostaly na starost postižené děti. V roce 1940 opouštění působišť pokračovalo, poté se víceméně zastavilo.⁹⁴ Pouze na několika málo místech zůstaly německé sestry u dětí po celou dobu války, například v Lokti nebo v Liberci, kde působila u sirotků s. Bernadette. Téměř všechna výchovná zařízení, z nichž byly

⁹² AKCHŠS Slavkov u Brna, *Hauschronik Jauernig 2*, rok 1939. „*Pohled zpět na uplynulý rok nás sice naplňuje tichou bolestí nad ztrátou naší školské a výchovné činnosti. Ale přesto v důvěře v Pomocníka v nouzi chceme v jeho ruce hledět odvážně vstříc budoucnosti a ochotně se podřídit všem nutným změnám.*“

⁹³ AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 30.

⁹⁴ Přehled zrušených působišť viz příloha 1B.

řeholnice odvolány, převzala do správy *Nationalsozialistische Volkswohlfahrt* (NSV), organizace sociální péče přidružená k NSDAP. Pouze výjimečně směly sestry pracovat jako zaměstnankyně pod dozorem NSV. V Úšovicích například zůstaly v mateřské škole pod podmínkou, že budou u dětí nosit civilní oděv, což také vyplnily.⁹⁵

Hned 11. března 1939 požádala generální představená biskupské ordinariáty v Praze a Českých Budějovicích o povolení, aby se sestry, jimž byla znemožněna činnost u dětí, mohly živit jiným způsobem. O čtyři dny později přišla odpověď z Českých Budějovic ve znění: „*S lítostí dovoluje biskupský ordinariát sestrám v nouzi postaveným, aby mohly býti zaměstnány jakkoli, jen když bude o jejich řeholní povolání postaráno.*“⁹⁶ Po vypuknutí války, když bylo zřejmé, že se situace hned tak nezlepší, byla obdobná prosba zaslána do Říma, neboť školské sestry de Notre Dame jsou kongregací papežského práva.⁹⁷ Vedení kongregace mělo na všechny případné zaměstnavatele požadavek, aby sestry měly vždy úplně oddělený byt, mohly nerušeně konat své řeholní povinnosti a zůstaly ve spojení s představenými institutu. Sestry se nyní zdržovaly většinou v domech, které byly ve vlastnictví kongregace, někdy však zůstaly v obcích, v nichž ztratily pedagogickou práci, ale místní kněz nebo někdo známý jim nabídl náhradní bydlení a možnost alespoň nějakého výdělků. Takto zůstaly notredamky v Českém Krumlově, kde se postupně rozvinula poměrně rozsáhlá nouzová činnost, která začínala výukou náboženství na veřejných školách a sekretářskými pracemi na faře a postupně se rozrostla o vedení domácnosti u minoritů, pečení hostií, krejčovskou dílnu a starobinec. Na filiálku tak mohly přijít i některé další sestry odjinud. Na některých místech pracovaly řeholnice jako farní sekretářky, varhanice a kostelnice (např. Bělá nad Radbuzou, Jindřichovice), jinde se živily téměř výhradně ručními pracemi, když zhotovovaly na zakázky zboží pro továrny. Dokud to bylo možné, dávaly též soukromé hodiny žákyním (Karlovy Vary, Mariánské Lázně). Ve velkých kongregačních domech často měly sestry širokou škálu různých činností, kdy každá dělala, co zrovna mohla. Někde se o jejich zaměstnání postaral režim sám a najímal je jako ošetřovatelky do lazaretů, do kláštera v Bystřici nad Úhlavou zase poslal roku 1941 tábor Hitlerjugend z nálety ohroženého Hamburku a sestry se musely starat o kuchyni a prádelnu.⁹⁸ V několika případech se německé notredamky dostaly i do obcí,

⁹⁵ Srov. AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 167.

⁹⁶ AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 142. Pražský ordinariát odpověděl rovněž kladně s podmínkou, že nouzová opatření nebudou odporovat stanovám kongregace.

⁹⁷ Žádost je adresovaná 3. 10. 1939. Povolení v Římě bylo vydáno 20. 3. 1940 a kongregaci oznámeno teprve 31. 5. 1940. SOA Třeboň, Biskupský archiv, Ženské kláštery – Školské sestry de Notre Dame, inv. č. VI-D-9, kart. 1674.

⁹⁸ AKŠS Č. Budějovice, *Anmerkungen betreff H. J. Lager ab 15. Feber 1941* (malý sešitek vložený v kronice bystřické školy).

v nichž nikdy předtím nepůsobily (Rybáře - Fischern, Františkovy Lázně, Teplá, Bečov, Falknov, Landek). Šlo téměř výlučně o převzetí vedení domácnosti na farách nebo v mužských klášterech, neboť příslušníci kléru se snažili sestřím pomoci. Hmotný nedostatek pocitovaly německé řeholní komunity stejně jako většina prostých obyvatel jejich kraje, ale uživit se dokázaly.

V domech chudých školských sester na území českého Slezska byla situace velmi podobná. Dvě z jejich působišť - Bohumín a Karviná - připadla v říjnu 1938 Polsku a byla přičleněna k polské provincii chudých školských sester, ostatních pět domů přešlo zpět pod vratislavskou provincii, jejíž součástí byly do roku 1923. Bezprostřední reakcí na polský zábor Těšínska bylo zrušení německé školy v Bohumíně v říjnu 1938 a školským sestřím zůstala až do počátku německé okupace 1. září 1939 pouze škola polská. V březnu 1939 byly zrušeny všechny kongregační školy na německém území a převedeny do státní správy, NSV pak postupně převzala školy mateřské. Jednalo se o obecné a měšťanské školy (a někde i různé typy odborných a pokračovacích dívčích škol, neboť chudé školské sestry vytvářely při svých domech celé školní komplexy) v Krnově, Javorníku, Zlatých Horách a Velkých Heralticích. Neznamená to, že by v březnu rázem ze dne na den ustala veškerá pedagogická činnost řeholnic, v Javorníku například bylo sestřím ihned zakázáno učit na měšťanské škole, zatímco na postátněné škole obecné čtyři učitelky směly zůstat minimálně do konce školního roku. Řeholnice zůstaly do podzimu 1939 také ve školce, jejíž postátnění narazilo na tvrdý odpor rodičů, takže dočasné ponechání sester u dětí bylo nejspíš taktickým tahem k uklidnění veřejnosti.⁹⁹ Podobně to zřejmě vypadalo i v ostatních obcích, k nimž se žádné podrobnější informace nedochovaly. Vzhledem k tomu, že školy nebyly zrušeny, ale jen zestátněny a ponechány v provozu, se dá předpokládat, že v březnu se náhradní učitelské síly příliš snadno nesháněly a část sester bylo třeba nechat vyučovat až do června. Na konci školního roku byla uzavřena též dívčí odborná škola s penzionátem v Bílé Vodě a rozsáhlý objekt bývalého piaristického kláštera sloužil již jen jako útulek pro staré a nemocné řeholnice a přechodně též jako azyl pro uprchlíky. S výjimkou Velkých Heraltic, které chudé školské sestry opustily zřejmě v průběhu roku 1940, zůstaly řeholní komunity na všech místech svého předchozího působení, ne vždy jim však byla ponechána klášterní budova.¹⁰⁰ Některé sestry byly přeloženy do domů hlouběji v německém vnitrozemí. Nová provizorní působiště typu vedení

⁹⁹ AKCHŠS Slavkov u Brna, *Hauschronik Jauernig* 2, rok 1939.

¹⁰⁰ Například v Bohumíně se sestry v průběhu války musely přestěhovat celkem pětkrát. Srov. AKCHŠS Slavkov u Brna, *Kronika Školských sester de Notre Dame – pobočka Nový Bohumín*, stručná náhražka zničené kroniky za léta 1900-1950, nesign, s. 4-5.

domácností na farách, která zřizovaly notredamky, v této kongregaci na sledovaném území nevznikla. Chudé školské sestry si ve válečných letech vydělávaly na živobytí, podobně jako německé notredamky, převážně ručními a kancelářskými pracemi, pečením, soukromými hodinami a někde též prací v lazaretech.¹⁰¹

Pedagogická činnost českých sester byla v prvních letech okupace postížena výrazně méně a větší zlom přišel až v roce 1942. Klášterní obecná a měšťanská¹⁰² škola ve Slavkově u Brna byla jedinou školou v obou kongregacích, která zůstala v provozu po celou dobu války, s největší pravděpodobností kvůli tomu, že slavkovská komunita chudých školských sester byla národnostně smíšená a ředitelku od roku 1941 záměrně dělala Němka s. Aldegundis Pelzová.¹⁰³ Kromě toho vedly sestry pravidelné večerní kurzy němčiny, které se těšily všeobecnému zájmu.¹⁰⁴ Roku 1942 zde došlo pouze ke zrušení odborné školy a nová školní budova, vystavěná ve dvacátých letech, byla zabrána pro nemocnici. Tři sestry se přeškolily na ošetřovatelky a obecná s hlavní školou byly přestěhovány do staré budovy. Slavkovské řeholnice tak prožily válku relativně klidně, každopádně mnohem poklidněji než jejich německé spolusestry ve Slezsku. Druhé české působiště chudých školských sester, mateřská škola v Břestu u Hulína, byla 1. března 1944 převedena do civilní správy a sestry po delších bojích dostaly povolení otevřít alespoň tzv. zemědělský útulek, kde se staraly o děti od batolat po mladší školní věk zřejmě nejen v době žňových prací.¹⁰⁵

Notredamky měly v roce 1938 40 působišť v českobudějovické a 46 v pražské provincii a k tomu ještě dva samostatné domy v Horažďovicích.¹⁰⁶ Pod českobudějovickou provinční představenou spadaly též čtyři domy na Slovensku,¹⁰⁷ proto první větší změnu způsobenou politickými převraty (kromě předchozího nuceného penzionování učitelek veřejných škol)¹⁰⁸ znamenalo pro česko-slovenskou část kongregace vytvoření samostatné

---

¹⁰¹ Srov. příloha 1C.

¹⁰² V roce 1941 byly všechny měšťanské školy přejmenovány na školy hlavní.

¹⁰³ AKCHŠS Slavkov u Brna, *Kronika kláštera slavkovského*, s. 80. Zároveň byl od roku 1942 přidělen na školu jako dozor vrchní učitel Martin Frank, který zřejmě nebyl zatvrzelým zastáncem nacistické ideologie a sestry si ho oblíbily. Kronika k jeho osobě poznamenává: „*Za tuto volbu vedoucího jsme Pánu Bohu velmi vděčné. Pan Leiter (oslovovali ho Herr Leiter) chodívá také do vyučování, osvědčuje se jako velmi dobrý pedagog. Přeje si, aby naše žákyňe ho pozdravovaly Grüß Gott!*“ *Tamtéž*, s. 81.

¹⁰⁴ *Tamtéž*, s. 79.

¹⁰⁵ AKCHŠS Mnichov, *Aus der Chronik der Schematismen – Tschechoslowakische Provinz*, s. 32.

¹⁰⁶ AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 133.

¹⁰⁷ Trenčín, Kláštor pod Znievom, Nové Mesto nad Váhom, Topolčany.

¹⁰⁸ Ještě v období druhé republiky, v lednu 1939, byly z veřejných škol propuštěny všechny provdané učitelky a penzionovány učitelky ve věku 55-60 let, aby mohly být zaměstnány učitelky, které ztratily zaměstnání na území zabraném Německem a na Slovensku. Z tohoto důvodu odešly sestry ze škol v Kladně, Chrasti, Novém Bydžově a Hradci Králové. AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 142.

slovenské provincie dne 17. března 1939.¹⁰⁹ Žádost do Říma podala generální představená na podnět Ministerstva školství a národní osvěty v Bratislavě již 28. ledna¹¹⁰ a po vzniku Slovenského štátu byla záležitost urychleně vyřízena. Hromadnému vypovídání Čechů ze Slovenska se snažila generální rada kongregace předejít vlastní snahou, kdy většinu sester slovenské národnosti poslala do rodných krajů a české řeholnice, pokud byly na slovenských působištích postradatelné, odvolala do protektorátu. Vzhledem k tomu, že slovenské kongregační školy byly poměrně nové a chyběl dostatek kvalifikovaných domácích učitelů,¹¹¹ tvořily zde české řeholnice vysoké procento pedagogických sil a nemohly hned odejít. Dne 21. dubna 1939 dostaly všechny české učitelky (nejen řeholní) na Slovensku k 1. květnu výpověď. Na výzvu biskupů si jednotlivé sestry podaly žádost, aby směly, byť i bezplatně, doučit do konce školního roku nebo případně i déle, dokud nebude možné nahradit české učitelky Slovenkami. Povolení dostaly a některým byl dodatečně i přiznán plat.¹¹² Sídlem nové provincie se stal dům v Novém Městě nad Váhom, kde byl zřízen též noviciát.¹¹³ Krátce po jejím vzniku bylo povoleno zřízení dívčího gymnázia v Trenčíně a během válečných let za Tisova režimu zde činnost sester mírně narůstala.¹¹⁴

Velké množství pedagogických zařízení spravovaných notredamkami v Čechách a na Moravě nezřizovala kongregace, ale jednalo se o smluvně vázaná pracoviště, kde řeholnice působily v roli zaměstnankyň obce, šlechtického velkostatku nebo dobročinné organizace.¹¹⁵ První válečné změny se týkaly několika těchto pracovišť, z nichž sestry nebyly propuštěny kvůli proticírkevním postojům zřizovatele, ale často na vlastní žádost, neboť jejich materiální zázemí se v daném místě stalo naprosto nevyhovující, případně skončily činnost kvůli úplnému zrušení ústavu. Takto byl v roce 1939 rozpuštěn okresní dětský domov v Klatovech a děti přerozděleny do jiných domovů spravovaných notredamkami. V červenci 1942 byl podobně zrušen sirotčinec v Humpolci a rok později v Jindřichově Hradci. Na vlastní žádost

---

¹⁰⁹ *Tamtéž*, s. 145.

¹¹⁰ Požadovalo se, aby všechna řeholní společenství, která se chtěla trvale usadit na Slovensku, zřídila samostatné slovenské provincie a noviciáty. *Tamtéž*, s. 134.

¹¹¹ Notredamky začaly působit na Slovensku až po roce 1918.

¹¹² AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 146.

¹¹³ Před rokem 1939 měly Slovenky noviciát společný s Češkami v horažďovickém mateřinci.

¹¹⁴ Na začátku školního roku 1939/1940 čítala nová slovenská provincie 77 sester profesek, 15 noviciek a 48 kandidátek. V červenci 1939 převzaly slovenské notredamky sirotčinec v Beckově a v srpnu si pronajaly dům v Modre, kde na učitelském ústavu studovaly jejich kandidátky. Roku 1940 se usídlila malá, převážně studentská komunita v Bratislavě, od října 1943 až do příchodu fronty se sestry staraly o výchovu a vzdělávání dívek pracujících ve zbrojovce v Povážskom Podhradí. V roce 1944 opustily beckovský sirotčinec a převzaly sirotčinec ve Spišskej Novej Vsi. Srov. Marcela KLOKNEROVÁ, *Kongregácia školských sestier de Notre Dame v päťdesiatých rokoch dvadsiateho storočia*, diplomová práce Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty Univerzity Komenského, Bratislava 1998, s. 12-15.

¹¹⁵ Podrobněji viz D. JAKŠIČOVÁ, *Dcery své doby?*, s. 146 an.

opustila kongregace například opatrovny v Dolních Břežanech a v Pecce.¹¹⁶ První atak ze strany nacistické okupační moci přišel v roce 1940, kdy byla v červnu zabrána pro německé školy nová školní budova sester v Hradci Králové a v říjnu vystěhován celý rozsáhlý komplex ústavu U sv. Josefa v Českých Budějovicích.¹¹⁷ Objekt byl použit jako útulek pro německé vystěhovalce z ohrožených území, nejprve sem přišli uprchlíci z Besarábie. Všechny zdejší školy (obecná, měšťanská, učitelský ústav) se přestěhovaly o dvě ulice dál do ústavu sester Nejsvětější Svátosti, kde ve stísněných podmínkách přebývali hosté i jejich hostitelky po dva následující roky.¹¹⁸ Mateřská škola a provincie se přesunuly do českobudějovického ústavu hluchoněmých, rovněž spravovaného notredamkami, učitelky hudby a jazyků našly ubytování v komunitě sester pečujících o domácnost ve zdejším chlapeckém semináři U sv. Václava.

Kongregační školy v protektorátu existovaly, byť s různými omezeními a mnohde ve stísněných prostorách, až do roku 1942 a padly za oběť teprve zotřesenému režimu po atentátu na Heydricha. Do té doby sestry stále zakládaly či přebíraly nová pedagogická pracoviště, i když v mnohem menší míře než dříve. V roce 1939 otevřely dívčí měšťanku v Plzni, o rok později rodinnou školu v Hradci Králové a jesle v Kladně a na podzim 1941 převzaly opatrovnu v Milevsku. Zároveň probíhala dostavba nové budovy sirotčince ve Vodňanech, jediného z desítek spravovaných sirotčinců, který patřil přímo notredamkám.¹¹⁹ Během září a října 1942 byly však s okamžitou platností zrušeny všechny obecné, hlavní a různé typy dívčích odborných škol, jejichž provozovatelem byla kongregace, stejně tak jako některé k nim přiřčené školy mateřské. Zastavena tak byla rozsáhlá výuková činnost U sv. Anny v Praze, v Českých Budějovicích, Kladně, Plzni, Horažďovicích, Brně a Hradci Králové, z menších působišť skončila ve stejné době obecná škola v Zašové. Zrušení mateřské školy v Klatovech vyřešily sestry, podobně jako později v řadě dalších míst, zřízením tzv. dětského útulku, který nemusel splňovat kritéria mateřských škol a jednalo se v podstatě o hlídání dětí, často i mladších tří let. Někde však šlo vysloveně o právní kličku a pod názvem dětský útulek fungovala dále klasická mateřská škola.¹²⁰ Některé z domů byly zčásti nebo zcela zabrány, takže řeholnice mnohde sdílely střechu nad hlavou s německými uprchlíky, tábory

---

¹¹⁶ Srov. příloha 1A.

¹¹⁷ Prvního října dostaly sestry úřední výzvu vystěhovat se do 24 hodin, což bylo nesplnitelné, tak jim byla lhůta posléze prodloužena o dalších 24 hodin. Objekt byl vyklizen za pomoci žákyň, rodičů a přátel z města. Nábytek a všechny ostatní věci, které nebylo možné vzít s sebou do provizorních ubytovacích podmínek, byly uloženy v různých skladech ve městě, u známých rodin a něco zůstalo na půdě a v kapli sv. Josefa. Zahradu směly sestry užívat až do roku 1942. AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 169.

¹¹⁸ Sestry Nejsvětější Svátosti provozovaly stejné typy škol. Notredamkám bylo propůjčeno 11 místností, kde byly zřízeny provizorní třídy a ubytovány chovanky a učitelky. Žákyně měly střídavé vyučování. Srov. *Tamtéž*.

¹¹⁹ Srov. příloha 1D.

¹²⁰ Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Viktorie Havlové*.

Hitlerjugend, nacistickými úřady, lazarety nebo pedagogickými ústavami, jež nebyly v jejich správě.¹²¹ Kongregační domy doslova „praskaly ve švech“, neboť sem přicházely sestry ze zrušených pracovišť. Přeplněný byl například zámek v Kardašově Řečici, kde přebývalo nejdříve kolem osmi, koncem války pak již přes dvacet sester, většinu objektu obývalo v letech 1940-1942 proměnlivě 130-250 německých vystěhovalců, a poté sem byl z Českých Budějovic přestěhován sirotčinec (postupně 87 dětí) i s komunitou sester boromejek.¹²² Na podzim 1944 se zábor nevyhnul ani horažďovickému mateřinci, řeholnicím bylo ponecháno jen jedno křídlo, kde zůstal generalát a nemocné sestry, jež sem byly o několik měsíců dříve přestěhovány z rovněž zabraného sousedního útulku. Poté nastala největší nouze o umístění řeholnic. Novicky byly pod vedením novicmistrové poslány do Prahy, kde si vykonaly pětiměsíční ošetřovatelský kurz, čímž byly uchráněny od totálního nasazení a nuceného opuštění kláštera. Některým sestrám z mateřince bylo nabídnuto ubytování od známých v okolí (Malý Bor, fara v Domažlicích, chudobinec v Nepomuku), jiné posílily již tak dost přeplněné komunity nezabraných kongregačních domů.

Řeholnice, které přestaly pracovat u dětí, zpracovávaly ve velkém zakázky pro „Dorku“ (Družstvo pro organizaci domácí a uměleckořemeslné práce), především vyráběly nákupní tašky a další předměty denní potřeby tkané z lykocelu (papírová náhražka lýka). Výrobky měly být určeny pro obyvatelstvo bombardovaných měst v říši. Ve zrušených školních třídách v Horažďovicích, Českých Budějovicích, Plzni, Sušici a Brně byly zřízeny dílny, a když přišla velká zakázka, musely učitelky dočasně zastavit soukromé hodiny, kterými si všemožně přivydělávaly, a přiložily ruku k dílu v „Dorce“.¹²³ Stejně jako jejich německé spolusestry i české notredamky vděčně přijímaly nabídky na vedení domácností na farách a v mužských řeholních komunitách; během války tak vzniklo postupně osm takových provizorních pracovišť.¹²⁴ Na pěti místech byly nově povolány k práci u starých a osamělých lidí (Čeložnice u Kyjova, Brno, Havlíčkův Brod, Nepomuk, Domažlice) a ve druhé polovině válečného šestiletí také do nemocnic (Příbram – dvě pobočky, Slaný, Valašské Meziříčí, na jaře 1945 krátce Volyně).¹²⁵ Na mnoha místech, kde sestry pečovaly o sirotky a malé děti v dětských domovech, mateřských školách (příp. dětských útulcích), jeslích a batolárnách jiných zřizovatelů, však k žádné změně činnosti nedošlo; válečné poměry pouze ztížily

¹²¹ Srov. přehled zabraných domů v příloze 2.

¹²² AKŠS Č. Budějovice, *Kronika domu v Kardašově Řečici, 1930-1982*, neisgn.

¹²³ Na počátku roku 1943 přišla od Baťovy firmy Kotva ze Zlína objednávka na 1.000 nákupních tašek, z nichž 500 mělo být hotovo do dvou týdnů. AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 206 a 209.

¹²⁴ Srov. příloha 1D.

¹²⁵ Tamtéž.

materiální podmínky a vynutily si přivýdělnky ručními pracemi, ale výraznější zásah do každodenního života zdejších řeholnic neznamenal.¹²⁶

II. 3. Každodenní život komunit válečných let

Navzdory politickým zvrátům a válečným událostem se školské sestry snažily žít svůj každodenní řeholní život co možná „nejnormálněji“. V některých domech byly poměry po delší či kratší dobu zcela vykojené, jinde, především na menších filiálkách v protektorátu, kde zůstaly sestry u dětí, běžel život víceméně beze změn s tím rozdílem, že řeholnice pociťovaly na vlastní kůži stejný dopad těžké doby, jako všichni ostatní obyvatelé jejich kraje.¹²⁷ Velké šetření potravinami, nedostatek spotřebního zboží, přidělový systém, zatemnění obcí, špatné dopravní spojení a velmi obtížné cestování a v neposlední řadě též výraznější pracovní vytížení byly běžnou součástí každodennosti válečných let a sestry se obtížnějšímu způsobu života celkem rychle přizpůsobily. Muselo být opuštěno od některých pravidelných akcí, především od každoročních exercicií pro představené v Horažďovicích, a také od svolání generální kapituly notredamek v roce 1942, neboť nebylo možné, aby na ni dorazily zástupkyně zahraničních provincií. Omezení nastala rovněž ve vzdělávání sester a řeholního dorostu. Se zavřením českých vysokých škol přerušilo svá univerzitní studia několik sester notredamek.¹²⁸ Kandidátky, které neměly při zrušení kongregačních učitelských ústavů ukončené vzdělání, přešly na odborné státní školy. Většina učitelek si do roku 1944 dodělala zkoušky z němčiny a katechetiky, aby mohly působit na veřejných školách.¹²⁹

Velmi drsné byly některé zážitky z cest, na dvě z nich si sestra Viktorie zvlášť dobře pamatuje. Jízda z Horažďovic do Kunčic pod Ondřejníkem v Beskydech, kam byla poslána hned po ukončení noviciátu v srpnu 1941, trvala dva dny, neboť celý jeden den zabrala pouze jízda do Brna. Vlak neustále zastavoval v polích a do moravské metropole dorazil až kolem jedenácté večer. Město bylo zatemněno a tři mladé řeholnice, z nichž jedna dostala „vandr“¹³⁰ na filiálku do Brna, druhá do Kunčic a třetí do Ostravy, všechny s těžkými kufry, které

---

¹²⁶ Archiv autorky, *Vzpomínky sester M. Viktorie Havlové a M. Paulíny Doušové*.

¹²⁷ Sestra Paulína vzpomíná na válečná léta prožitá v ústavu hluchoněmých dětí na Smíchově jako na jedno z nejkrásnějších období svého řeholního života a říká, že život komunity se tam za války nijak moc nelišil od dob míru.

¹²⁸ Přesný počet není znám, kronika uvádí pouze, že po znovuootevření univerzit přijely na přelomu května a června 1945 do Prahy sestry, které musely předtím studium přerušit, a devět sester se stalo řádnými posluchačkami univerzity. Je ale možné, že některé z nich začaly studovat až nyní. Srov. AKŠS Praha - Krč, *Kronika pražské provincie*, s. 65.

¹²⁹ Srov. např. AKŠS Praha - Krč, *Kronika pražské provincie*, s. 40 a 48.

¹³⁰ Dostat vandr znamenalo v kongregačním slangu být poslána na jiné působiště.

obsahovaly veškerý jejich „majetek“, složitě zjišťovaly u průvodčího tramvaje, jak se dostanou k sestřám na „Vídeňku“, kde měly přespat. Tramvaj je dovezla na správnou zastávku a dům nakonec ve tmě našly, ale zdejší sestry jim dlouhou dobu nechtěly otevřít, neboť se obávaly, že se jedná o špiony. Teprve po více než půlhodinovém vyjednávání, již dlouho po půlnoci, je pustily dovnitř. Brzy ráno pokračovaly sestry Viktorie a Virginitas dále na Ostravu, zatímco sestra Valeriána zůstala v Brně. V Kunčicích pod Ondřejníkem, městečku tvořeném z větší části osamělými staveními na kopcích, bylo nádraží daleko, sestru nikdo nečekal a ona ani netušila, kde se nachází útulek pro batolata, který měl být jejím novým domovem. V okolí nebyl nikdo, koho by se zeptala, tak jí nezbývalo než táhnout dvacetikilový kufr asi dva kilometry nahoru do kopců, než ji vzal někdo z místních lidí na bryčku. O nic příjemnější nebyla ani cesta do Horažďovic na skládání věčných slibů o tři roky později, při níž obě výše jmenované sestry strávily celou noc jízdou z Ostravy do Prahy vestoje na jedné noze na spojce mezi vagóny, neboť dál se do přeplněného vlaku nedostaly. Lidé seděli i na střeších vagónů. Saze z lokomotivy jim dokonale začernily bílé části hábitu a do Horažďovic dorazily naprosto vyčerpané. Spolu s ostatními sestrami, jež přijely kvůli skládání slibů, je zde čekal nocleh na slamnicích namačkaných na zemi jeden vedle druhého, neboť část domu byla zabrána Němci a jinam se nevešly.¹³¹

O stísněných prostorách v kongregačních domech, kde se shromažďovaly řeholnice ze zabraných objektů či zrušených působišť, byla již řeč výše. Soužití s vítanými či (ještě častěji) nevítanými nájemníky je popsáno v několika podrobnějších zprávách v kronikách, které ukazují, jak rozdílná situace nastávala v jednotlivých domech. Tři z nich jsou zde pro přiblížení uvedeny. Prvním příkladem je již zmiňovaný zámek v Kardašově Řečici, který se změnil nejprve na uprchlický lágr a později na sirotčinec sester boromejek, přičemž komunita notredamek zde zůstala přítomna po celé válečné šestiletí a postupně se rozrůstala z devíti sester počátkem roku 1939 na dvacet dva sester v roce 1945. Příchod vystěhovalců z Besarábie na podzim 1940 okomentovala kronikářka následovně: *„Přijeli právě na Dušičky v počtu asi 250 osob. Muži byli ve vysokých beranicích, ženy a děti v chatrných šatech. Byla na nich patrna skleslost a únava po třítydenní cestě. Hned dostali oběd, při němž ani slova nepromluvili. Zato druhý den se jim rozvázaly jazyky, takže potom od časného jitra až do večera bylo po celém domě nezvyklé hlučno! Zvláště mládenci zpívali svoje Burschenlieder do ochraptění... Vystěhovalci odjeli od nás 16. června do jiných lágrů. Dne 20. června přijeli jiní z chorvatských a srbských hranic. Tito se zdáli býti civilizovanější prvních. Byli tu*

---

¹³¹ Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Viktorie Havlové.*

nespokojeni, že nemají možnost výdělků, byli proti asi po čtrnácti dnech posláni do Lince, odtud někam do práce. Po jejich odjezdu byl dům prázdný do 6. srpna, pak přijížděli noví Besarabci po skupinách, většinou děti. Léčí se zde z trachomu. Ke konci srpna jich bylo 132 osob.¹³² V této době bylo nepochybně hlavní náplní činnosti řečických sester, aby zajistily pokud možno bezproblémový chod přeplněného domu, uvařily oběd přibližně pro 150 – 300 osob, uklízely a staraly se o zahradu. Výuka ve zdejší mateřské škole byla zastavena, a tak zůstaly pouze soukromé hodiny jazyků a hudby, na něž docházely místní děti do zámku po celou válku.¹³³ Příjezd obyvatelů českobudějovického sirotčince v létě 1942 byl již veselejší: „23. července přivezla Velebná Matinka děti a některé sestry. Šly jsme nejdříve do kostela a pak teprve do zámku. Děti v kostele pěkně zazpívaly a se pomodlily. Největší radost měli, že si mohou hrát na dvoře, to už v Budějovicích nemohli a byli rádi, že jsou po několika dnech opálené od sluníčka. Velebná Matinka dala 1.000 K na výlohy s úklidem, mytím a za vaření polévky pro šofera a dělníky. Sama přijela až 28. 7., když i králíkárnu asi se 60 králíky přivezli.“¹³⁴ V roce 1945 bydlelo ve zdejším sirotčinci 87 dětí od tří let a komunita boromejek čítala i s pomocnicemi 17 osob, dům tedy zůstával velmi plný, oproti stovkám uprchlíků na počátku války byl však tento stav výrazně příjemnější, stabilnější a také klidnější, neboť obě řeholní komunity spolu vycházely dobře, alespoň se to tak jeví ze zápisů v kronice. Až idylicky vyznívá líčení půlnoční mše svaté o Vánocích 1942: „Přijela z Budějovic sestra Lavoslava a řídila hudbu o půlnoční v kapli a o svátcích v kostele. Hráli Marhulovu mši i s orchestrem, pan učitel Hejda vytruboval dvanáctou na saxofon. Kaple byla plná, až na chodbě seděli lidé. Děti ze sirotčince ani nebyli, pro nedostatek místa. V kostele na Boží hod hrál p. uč. Hejda i na dudy, účast byla velká, jak již dávno ne. I na Nový rok, kdy se opakovalo.“¹³⁵

Jiný charakter mají poznámky v kronikách pražské a mariánskolázeňské provincie, které se vztahují na zabránění sídelních domů obou provincií, tedy značně rozsáhlých objektů. V obou případech je stručně zachyceno, že noví nájemníci, byť nevítaní, vycházeli se sestrami dobře především proto, že byli spokojeni s jejich vzorným pořádkem. Do pražského domu U sv. Anny se v březnu 1943 nastěhovaly úřady magistrátu a několik řeholnic, které zde zůstaly z původní velké komunity a byly ubytované v mansardních pokojících v podkroví, mělo na starosti úklid. Kronikářka k tomu poznamenala: „Všem úřadujícím se u nás líbí. Sestry s

¹³² AKŠS Č. Budějovice, *Kronika domu v Kardašově Řečici*, rok 1940/1941.

¹³³ Např. začátkem roku 1945 chodilo k sestrám 40 dětí na klavír nebo housle a 9 na hodiny jazyků. Sestra Konráda zde vyučovala latinu, francouzštinu a němčinu. *Tamtéž*, rok 1945.

¹³⁴ *Tamtéž*, rok 1942.

¹³⁵ *Tamtéž*.

*pomocnicemi se starají o vzornou čistotu.*¹³⁶ Podobně v Mariánských Lázních, kde byl provinční dům „Notre Dame“ v dubnu 1944 „pronajat“ správou berlínských nemocnic, byly zdravotnice, které dorazily jako první, aby objekt upravily pro dané účely, potěšeny čistotou a pořádkem a „*betonten immer wieder, noch kein Haus so sauber übernommen zu haben wie dieses*“.¹³⁷

Zcela jedinečná zpráva o nesmírné náročnosti práce řeholnic v domech, kam byly nastěhovány velké skupiny německých obyvatel, uprchlíků nebo dětských skupin, se dochovala v malém sešitku založeném v kronice obecné školy v Bystřici nad Úhlavou. Je nadepsán *Anmerkungen betreff H. J. Lager ab 15. Feber 1941* a obsahuje podrobný popis činnosti tamějších sester v době, kdy měly pečovat o hmotné blaho dvou set (později sto padesáti) chlapců a jejich vedoucích z tábora Hitlerjugend, kteří sem byli posláni do bezpečí z nálety ohroženého Hamburku. Cílem zápisu zřejmě bylo ukázat, o jak vyděračskou práci jde, když v přepočtu dostane každá sestra 12 feníků na hodinu. Hlavní část textu, líčící barvitě práci v kuchyni, prádelně a ošetřovně, stojí za doslovné odcitování: „*Die Schwestern besorgen die Küche und die Wäsche. Ab ½ 6 Uhr früh wird fleißig in der Küche geschafft, um die süße Frühstücksuppe zu kochen, daß um ½ 8 die hungrigen Jungens gesättigt werden können. Dann beginnt das Herrichten des Mittagstisches. Da heißt es vor allem Kartoffel schälen. Zwei Schwestern – Schwester Gottfrieda Holzinger und Schwester Elsa Hübner verbringen ihre meiste Zeit mit dem Herrichten der Kartoffeln. Obzwar nach ca. 3 Wochen 50 Jungens nach Eisenstraß übersiedelten wegen Platzmangel, brauchen die 150 Zurückgebliebenen immer noch fast täglich 80-100 kg Kartoffeln. 6 Stunden täglich – manchmal noch länger – schälen die beiden Schwestern die Kartoffeln während Schwester Bertranda kocht und rührt. Sr. Bertranda steht fast täglich um 5 Uhr – manchmal noch früher – auf und werkt bis 10 – ½ 11 in der H. J. Küche, das sind 17-18 Stunden täglich. Ihr zu Hilfe sind zwei Mädchen. Nicht minder fleißig schaffen die Schwestern Wäscherinnen: Schwester Jakobina und Sr. Adalberta. Obzwar manche Jungen ihre Wäsche heimschicken, ist jede Woche noch ein Berg von Wäsche zu reinigen. Sr. Jakobina steht an dem Waschtrag um 3 Uhr früh auf, damit um 8 Uhr ein Teil schon auf die Leine kommt. Alle drei Wochen werden die Bettbezüge frisch gegeben, das gibt einen Berg von 140 Bettlaken, 140 Überzügen und dazu noch Hemden, Hosen und Handtücher und Strümpfe. Von 3 Uhr früh – 6 Uhr abends steht die gute Schwester im Waschraum, das sind 15 Stunden, eine Höchstleistung. Die*

¹³⁶ AKŠS Praha - Krč, *Kronika pražské provincie*, s. 38.

¹³⁷ AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 57. „...„zdůrazňovaly stále znovu, že žádný dům ještě nepřebíraly tak čistý jako tento“. AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 57.

folgenden Tage wird dann geglättet und zwar alles mit der Hand. Von 8 Uhr früh – 6 Uhr abends durch alle 4 Tage wird fleißig geschafft, damit alles wieder tipp topp ist. Aufgerieben hat sich Schwester Mechtild Dorschner als Krankenpflegerin. Infolge Erkältungskrankheiten lagen oft bis 5-6 Jungen fiebernd zu Bett. Alle betreute sie mit Liebe u. Aufopferung, gab Mittel, brachte Essen, reinigte selbst die Wickel und stieg täglich bis zu 50mal über die Treppen bis in den 3. Stock. Blieb bis 11-12 Uhr bei den Kranken, um die Umschläge zu nachsehen. Hat Schlaf und Nahrung und Ruhe geopfert für die Jungen, die sie sehr liebt. Ihr eigenes Bett hat sie den Kranken geborgt. 27. Feber hat sie sich vor Fieber nicht mehr aufrecht erhalten können. Sie mußte sich legen – Lungenentzündung – und Miom am Magenausgang, vielleicht auch Magengeschwür. Am 24. März 1941 fuhr sie per Auto ins Ruheheim nach Horažďowitz zur Erholung.“¹³⁸ Zpráva je uzavřena slovy, že sestry pracují s láskou, rády a ochotně pro hochy v táboře 590 hodin týdně. Z charakteru celého textu vyplývá, že práce byla opravdu vykonávána svědomitě a s láskou jako jedna z variant činnosti u mládeže, o niž většina německých notredamek v té době přišla úplně. Problém spočíval spíše v nedostatečném finančním ohodnocení odvedené práce, na něž pisatelka citovaného dokumentu poukazyvala především. Není jasný účel, proč byla tak podrobná zpráva sestavena, ani to, zda se potom stav zlepšil. Je to však velmi nepravděpodobné, neboť situace v německých řeholních domech se s postupující válkou výrazně zhoršovala a od roku 1943 byly německé notredamky vystaveny trvalé kontrole a perzekuci ze strany gestapa. Nedá se předpokládat, že by případná stížnost na malý plat měla větší šanci na úspěch.

---

¹³⁸ AKŠS Č. Budějovice, *Chronik der Volksschule in Bistritz*, vložený sešit *Anmerkungen betreff H. J. Lager ab 15. Feber 1941*. „Sestry obstarávají kuchyni a prádlo. Od půl šesté ráno se v kuchyni pilně pracuje, aby byla uvařena sladká polévka k snídani a o půl osmé mohli být nasyceni hladoví chlapci. Potom začíná příprava oběda. To znamená především škrabat brambory. Dvě sestry Gottfrieda Holzinger a Elsa Hübner tráví většinu času přípravou brambor. Ačkoli asi po čtrnácti dnech přesídlilo 50 chlapců kvůli nedostatku místa do Hojsovy Stráže, spotřebuje těch 150, kteří zde zůstali, stále ještě téměř denně 80-100 kg brambor. Šest hodin denně, někdy i déle, škrabou tyto dvě sestry brambory, zatímco sestra Bertranda vaří a míchá. Sestra Bertranda vstává skoro denně v pět hodin, někdy ještě dříve, a pracuje do desíti až půl jedenácté večer v kuchyni Hitlerjugend, to je 17-18 hodin denně. Na pomoc má dvě děvčata. Neméně pilně pracují sestry prادلeny – s. Jakobina a Adalberta. Ačkoli mnozí chlapci posílají své prádlo domů, je každý týden hora prádla na vyčištění. Sestra Jakobina vstává k neckám už ve tři hodiny ráno, aby v osm hodin přišla už část prádla na šňůru. Každé tři týdny se čistě povláká, což znamená horu 140 prostěradel, 140 povlaků a k tomu ještě košile, kalhoty, ručníky a punčochy. Od tří hodin ráno do šesti do večera stojí ta dobrá sestra v prádelně, to je 15 hodin, vrcholný výkon. V následujících dnech se pak žehlí, a sice všechno ručně. Od osmi ráno do šesti do večera všechny čtyři dny se pilně pracuje, aby bylo všechno zase tip top. Vyčerpala se sestra Mechtild Dorschnerová jako ošetřovatelka. V důsledku nachlazení leželo často 5-6 chlapců s horečkou v posteli. Všechny ošetřovala s láskou a obětavostí, dávala jim léky, přinášela jídlo, sama čistila obklady a vyšla denně až padesátkrát po schodech do třetího patra. Zůstávala do 11-12 hodin večer u nemocných, aby kontrolovala zábalu. Obětovala spánek, stravu a odpočinek pro chlapce, které má velmi ráda. Svou vlastní postel půjčila nemocným. 27. února už se horečkou ani nemohla držet zpříma. Musela ulehnout – zápal plic a myom v žaludku., snad i žaludeční vřed. 24. března 1941 odjela autem do útulku do Horažďovic na zotavení.“

Přepracování a s ním spojené zanedbávání řeholních povinností, tedy předepsaných modliteb, hrozilo tehdy téměř všude. Tam, kde byla práce sestrám vnucena, nemohly nic jiného dělat, někdy však bylo v jejich možnostech omezit svůj výkon na rozumnou míru, aby netrpělo zdraví ani duchovní život. Několik okružních listů reaguje na stávající praxi. První napomíná sestry, aby neponocovaly: „*Drahé sestry, zachovávejte přesně denní pořádek. Rozdělte si čas i práci, abyste mohly své povinnosti dobře zastati a nemusely ponocovat. Dejte pozor na zdraví!*“¹³⁹ Další připomíná již dříve vydaný příkaz, aby učitelky dávaly maximálně devět soukromých hodin denně, a to tónem dost rezolutním: „*Kde toho nedbáte, prohřešujete se jak proti poslušnosti, tak proti chudobě, neboť ničíte největší kapitál kongregace, totiž zdraví sester. Večer nesmí se dávat hodiny déle než do půl osmé, kdy se má zavřít brána kláštera. Ve volném čase mezi dnem nechť si sestry vykonají svědomitě své řeholní povinné modlitby, nikdy si je nenechávejte až po večerní modlitbě. Dbejte také dalšího sebevzdělání. Když dávají sestry více hodin, škodí nejen sobě, ale i žákyním, jimž takovou desátou hodinou nemohou dát to, co jim dát mají, tak se vyslovil jistý kněz. Tedy je to i věc svědomí!*“¹⁴⁰ Stejný dopis ještě zakazoval brát méně než 15 korun za hodinu hudby s odůvodněním, že „*berete-li méně, podceňujete svou práci a jste považovány za učitelky pokoutní,*“¹⁴¹ a rovněž vyučovat hochy nad čtrnáct let. Je ovšem nasnadě, že ne vždy byla všechna tato nařízení dodržována. Jednak proto, že okružníky zpravidla reagovaly na všeobecně se vyskytující nedostatky a nenapomínaly pouze preventivně,¹⁴² dále i proto, že náročné poměry na některých místech včasné splnění modlitebních povinností a brzké ulehnutí do postele zkrátka neumožňovaly, jak je jasně vidět z uvedeného záznamu sester v Bystřici i ze zpráv o práci v lazaretech. Řeholnice také zdaleka všechny nebyly světicemi a z kázně uvolněné následkem nestandardních válečných poměrů dokázaly těžít, jak se dá opět vyčíst mezi řádky jednoho listu generální představené: „*Často jsem slyšela poznámku, že se nyní nemůže vše zachovávat podle sv. pravidel jako v dobách míru, že je třeba ustoupit apod. Nedejme se mýlit! Je pravda, že se musí občas udělat výjimka, ale sestry představené musí nad tím bdít, aby se výjimka nestala v některém domě pravidlem. Nejvíce musíme dávat pozor, aby se kázeň řeholní neuvolnila, neboť víte dobře, jak je těžko reformovat řád, který zvlažněl a zesvětačil.*“¹⁴³ Zřejmě nejzávažnější případ porušení řeholní kázně v důsledku válečných pořádků bylo

¹³⁹ AKŠS Č. Budějovice, fascikl Okružníky II, *Dopis* z 6. 2. 1942.

¹⁴⁰ Tamtéž, *Dopis* z 18. srpna 1943.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Podrobněji viz Dana JAKŠIČOVÁ, *Sliby evangelních rad ve světle okružních listů chudých školských sester de Notre Dame*, *Folia Historica Bohemica* 26/1, 2011, s. 77-87.

¹⁴³ AKŠS Č. Budějovice, fascikl Okružníky II, *Dopis* z 10. 12. 1942.

propuštění dvou německých sester kvůli blíže nspecifikovaným důvěrnostem k francouzským válečným zajatcům, vypomáhajícím v hospodářství sester v Mnichově u Mariánských Lázní,¹⁴⁴ drobnějších a nikdy nezaznamenaných věcí se však dá předpokládat mnohem víc.

Po celou dobu války zůstal u notredamek v platnosti okružník z 26. září 1938 (viz výše), doplněný roku 1941 o tzv. *Pokyny zkušeného řeholníka*, které obsahovaly směrnice pro případ, že by sestry byly nuceny na nějakou dobu přerušit společný život v klášteře. Pro svou nespornou zajímavost je tento text uveden v příloze 3. Obsahuje věci pro řeholnice do té doby neslýchané, takže není divu, že řadu z nich silně vyvedly z míry a generální představená M. Fabiola musela v dalším listu záležitost znovu vysvětlit s tím, že nechce sestry strašit ani lekat, ale chce pouze upozornit na možné nebezpečí i na to, co je v takovém případě řeholnicím dovoleno.¹⁴⁵ O dva a půl roku později se Matka Fabiola sama stala jednou z nemnoha sester, které nucený pobyt mimo komunitu skutečně prožily na vlastní kůži, a to tím nejhorším způsobem, totiž v koncentračním táboře.¹⁴⁶ Pro většinu řeholnic však zůstaly tyto pokyny pouze teoretickou možností, k jejímuž naplnění nakonec nedošlo.

Specifickou válečnou činností některých sester se stala (často nucená) práce v lazaretech, kde byli ošetřováni ranění vojáci z fronty. V lazaretech byly zaměstnány notredamky v Mariánských Lázních, i když některé jen jako sekretářky, na konci války se pak péči o raněné věnovaly řeholnice na více místech.¹⁴⁷ Nejpodrobnější a dostatečně výmluvné informace o tomto druhu činnosti se týkají chudých školských sester v Bohumíně. Zpráva si opět zaslouží doslovné uvedení a nevyžaduje komentář: *„Tehdy byly v Novém Bohumíně zřízeny dva záložní lazarety, protože východní fronta se stále více posouvala k západu. Nabízela se nám nová práce, vlastně nám byla vnucena. Dvě sestry musely nastoupit jako asistentky lékařů v lazaretech a jedna byla přidělena do stravovací kanceláře. Obě sestry v lazaretech – na chirurgickém i interním oddělení – to neměly snadné. Pokud přijel transport v noci, pak musely sestry, i když měly noční volno, opět ven a odejít v doprovodu poddůstojníka na noční směnu. Žádný volný den však po takové noční směně nenásledoval. V nejlepším případě pozdější nástup na denní směnu. Navíc musely ještě obě vést pitevní*

---

¹⁴⁴ Sestry v Mnichově byly obyvateli obce pozorovány a následně i vyfotografovány pro tuze laskavé, ba snad i důvěrné zacházení s dělníky (parafráze textu). Čtyři byly následně obžalovány a zatčeny, dvě z nich byly okamžitě propuštěny z kongregace a poté odsouzeny na dva až dva a půl roku káznice, druhým dvěma nic dokázáno nebylo, v kongregaci zůstaly, ale přesto byly poslány na 10 měsíců do vězení. Srov. AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 208.

¹⁴⁵ Viz AKŠS Č. Budějovice, fascikl Okružníky II, *Dopis z 8. 2. 1941.*

¹⁴⁶ Podrobněji v následující kapitole.

¹⁴⁷ Viz kapitola II. 5.

*protokoly, které byly diktovány přímo při pitvě. Zprvu jen občas, ale později stále častěji byly volány do pitevní komory. Avšak rovněž sestry v konventu musely sloužit Wehrmachtu. Administrativní důstojníci se totiž nestraovali v lazaretech a sestry musely v tomto směru vypomoci. Nejenže pro tyto pány vařily, musely je také obsluhovat, když stolovali v klášterní budově, včetně těch v SA nebo SS uniformě.*¹⁴⁸

Přestože je torzo bohumínské kroniky psáno retrospektivně, není důvod nevěřit tomu, že v této době (1943) již sestry nebyly nijak nadšené tím, že musí obsluhovat důstojníky SS jednotek. Tón zápisu však je zcela zdatelně pozdější. V německých pramenech pocházejících přímo z první poloviny čtyřicátých let se náznaky kritiky nacistického režimu objevují pouze výjimečně, a to v kronice mariánskolázeňské provincie v souvislosti s výslechy a zatýkáním sester. Žádnou zakázanou činnost s výjimkou přijímání dorostu¹⁴⁹ zde řeholnice nevyvíjely a kritizovat mohly jen velmi opatrně a v soukromí. Sestra Bernadette vzpomíná na náročnost práce v sirotčinci v té době, ačkoli si mnohé její spolusestry, které přišly o pedagogickou činnost, myslely, jak se má dobře, že mohla zůstat u dětí. Ve skutečnosti šlo o práci dost nebezpečnou a sestry se musely mít velmi na pozoru, co smí a co nesmí před svými svěřenci říct, neboť jeden starší hoch jim vysloveně hrozil udáním a ani u ostatních si nemohly být příliš jisté. O vládnoucím režimu jim sice přímo nic vykládat nemusely, o to se postarala škola, ale stačil by i drobný náznak nesouhlasu.¹⁵⁰ Stejně tak německé řeholnice více dodržovaly zákaz poslouchání rádia, mnohde žádné ani neměly, zatímco sestra Viktorie k němu měla přístup i na zcela malých a chudých působištích, kterými za války prošla, a hlavně jim chyběl hlavní důvod poslechu, neboť o oficiální německé vysílání nebylo co stát a o ladění cizích zakázaných stanic neměly sestry zájem už jen proto, že stále nevěděly, co si vlastně mají či nemají přát.

Mezi českými notredamkami se pěstovalo vlastenectví po celou dobu války. Školní kroniky z dob před zrušením kongregačních škol na podzim 1942 obsahují sice povinné záznamy o připomínce vůdcových narozenin či výročí vzniku protektorátu, avšak strohost záznamu, která je v ostrém protikladu s květnatými popisy oslav 28. října či Masarykových narozenin 7. března (a ještě dříve s líčením oslav císařských jubileí) na předchozích stránkách, z nichž jasně vyplývá nadšení a osobní zaangażovanost, nenechává čtenáře na pochybách o skutečném postoji pisatelek. Sestra Viktorie vzpomíná, že v noviciátě, který trávila v Horažďovicích v letech 1939-1941, je sestra novicmistrová často vybízela ke zpěvu

¹⁴⁸ AKCHŠS Slavkov u Brna, *Kronika Školských sester de Notre Dame – pobočka Nový Bohumín*, s. 4.

¹⁴⁹ Viz následující kapitola.

¹⁵⁰ Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Bernadetty Eiblové*.

vlasteneckých písní a přestože jako novicky nesměly poslouchat rádio a měly žít v odloučenosti od světa, o nejdůležitějších událostech věděly. *Chaloupky pod horami* a *Čechy krásné, Čechy mé* tak zaznívaly sborově v klášterních zdech, kde mělo osmdesát novicek v kufrech pod postelí schovaný civilní oděv pro případ nouze a denně se modlilo k Pražskému Jezulátku, „*aby nám nesebrali klášter*“.¹⁵¹ „Cizina“, tedy zejména vysílání exilové vlády v Londýně, se nesměla poslouchat pod trestem smrti, což sestry stejně dobře věděly, jako nerespektovaly. Na každém rádiovém přijímači musela být nalepena cedulka se zněním ve smyslu, že jsem si vědom, pokud budu poslouchat zahraniční vysílání, hrozí mi nejvyšší trest. „*Nalepené jsme to tam měly, ale rádio jsme tajně poslouchaly, jak v Kunčicích, tak později v Jimramově*“, vzpomíná sestra Viktorie a také sestra Paulína, která prožívala válku ve smíchovském ústavu hluchoněmých, to potvrdila. Smíchovským sestrám navíc zprostředkoval pravidelné politické zpravodajství ředitel jejich ústavu.¹⁵² Vedení kongregace o tom muselo být zpraveno a samo zřejmě nejednalo jinak, neboť napomínání v okružnicích z dob druhé republiky, aby se nemluvilo proti vládě a příliš nepřetřásala politika,¹⁵³ po vypuknutí války ustala. V některých kronikách byly válečné události ve světě průběžně pečlivě zaznamenávány, jinde zůstaly omezené na to, co se týkalo kongregace, někde chyběly úplně.¹⁵⁴

Poodhalit drobné události všedního dne, které kronikářky nezaznamenávaly, opět umožnila obdivuhodná paměť sestry Viktorie. První se týká domovní prohlídky v batolárně v Kunčicích, kterou včas avizovali sousedé, jimž Němci předtím doslova obrátili dům vzhůru nohama. Sestře představené Alexii chyběla protektorátní legitimace, která především byla při prohlídkách vyžadována, a tak jí sestra Viktorie dala svou, „*hábit jako hábit*“, a řekla, že od této chvíle přestává existovat. Schovala se na půdě a zůstala tam tak dlouho, dokud němečtí důstojníci, kteří se nakonec chovali velmi slušně a stačilo jim pouze vidět legitimace všech dospělých obyvatel, neodešli. Druhá vzpomínka patří partyzánům, kteří měli hlavní stan na Pustevnách na vrcholu nedalekého Radhoště. Zpočátku sestry se staršími dětmi ještě chodily na Radhošť na maliny, později tam však již nemohly, neboť se proslýchalo, že je tam vše obklíčené. Krátce nato zjistily, že někdo přespává u nich v zahradním altánu, a tak tam nanosily několik starých dek a čas od času zde „zapomněly“ bochník chleba nebo něco jiného

¹⁵¹ Archív autorky, *Vzpomínky sestry M. Viktorie Havlové*.

¹⁵² Archív autorky, *Vzpomínky sestry M. Paulíny Doušové*.

¹⁵³ AKŠS Č. Budějovice, fascikl Okružníky II, *Dopisy z 10. 12. 1938 a 8. 2. 1939*.

¹⁵⁴ *Kronika pražské provincie a Pamětní kniha IV*. jsou v tomto směru nejsdílnější, méně pečlivá byla českobudějovická provinční kronikářka a většina domácích kronik. Velmi opatrná je kronika slavkovského konventu chudých školských sester.

k jídlu. Potraviny vždy zmizely, ale člověka, který sem pravidelně chodil, nikdy neviděly. Byly však přesvědčené, že se jednalo o někoho z partyzánů.¹⁵⁵

Od roku 1943 se hlavně ve městech, někde dříve, jinde později, stávaly součástí každodenního života sirény ohlašující nálet a následný rychlý přesun do krytu. První nálet zažily notredamky v Plzni 14. května 1943, kdy celou noc strávily v modlitbách v krytu, kam jim kněz přenesl Nejsvětější Svátost. Jejich dům byl značně poškozen (a následně opraven z prostředků města), ale nikomu z komunity se nic nestalo.¹⁵⁶ V dalším roce přečkaly sestry bombardování Plzně zcela bez úhony, poškozeny ale byly domy v Moravské Ostravě a Brně. Také místa slezských působišť chudých školských sester se stala cílem leteckých útoků ještě dříve než české vnitrozemí. Bohumínská kronika k tomu poznamenává: „*Ke konci roku 1943 již někdy sirény vyháněly do protileteckých úkrytů nebo bunkrů. Toto výhrůžné vytí se od začátku roku 1944 ozývalo stále častěji a s úzkostí byly pozorovány mezi mraky se blížící „vánoční stromečky“ leteckých bombardovacích svazů.*“¹⁵⁷ Ve všech větších domech byla některá ze sklepních místností upravena na kryt. Někde nakonec využit nebyl, například v Kardašově Řečici, jinde se v prvních měsících roku 1945 stal pobyt v protileteckém krytu pro sestry téměř každodenní záležitostí. O tom však již pojednává samostatná kapitola.

II. 4. Perzekuce školských sester

Po porážce německé armády u Stalingradu se stupňoval teror uvnitř samotné Třetí říše a byla činěna stále drsnější opatření k zastrašení vnitřních nepřátel nacistického režimu. V protektorátu nevyhlížela situace o mnoho lépe, i když z písemných pramenů i vzpomínek pamětnic se zdá, že nátlak na německé sestry byl celkově o něco horší. Gestapo nyní hledala sebemenší příležitost, aby mohla řeholnice prohlásit za provinilé, i když intenzita těchto snah se v jednotlivých lokalitách lišila a hodně záleželo na konkrétních lidech. Nejhorší situace panovala v Mariánských Lázních a okolí, kde sestry patřily do rajónu gestapa v Karlových Varech. Od chudých školských sester z bývalého rakouského Slezska naopak žádné zprávy o výsleších či věznění jejich členek zaznamenány nejsou ani v dochovaných kronikách, ani ve spisu Martina Ráji o dějinách provincie, s naprostou jistotou je však vyloučit nelze, neboť informací není mnoho a o některých domech nejsou z války k dispozici vůbec žádné záznamy.

---

¹⁵⁵ Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Viktorie Havlové*.

¹⁵⁶ AKŠS Č. Budějovice, *Kronika českobudějovické provincie*, s. 51.

¹⁵⁷ AKCHŠS Slavkov u Brna, *Kronika Školských sester de Notre Dame – pobočka Nový Bohumín*, s. 4.

Celá tato kapitola je tedy věnována notredamkám, v jejichž archivech se zpráv o perzekuci členek dochovalo poměrně hodně.

Osobní zkušenost s výslechy gestapa udělaly jak české, tak německé notredamky. Ne všechny domovní prohlídky dopadly tak hladce jako v Kunčicích pod Ondřejníkem, kde stačilo, aby byly v pořádku protektorátní legitimace.¹⁵⁸ Několikrát byly sestry volány k výslechu kvůli informacím získaným ze zabavené korespondence. Některé výslechy se obešly bez větších následků, což platilo zejména o občasném předvolání sester z pražského domu U sv. Anny do Petschkova paláce. V polovině srpna 1943 se zde vystřídaly místní představená s. Amadea Povrová a provinční představená s. Akvína Sommrová, o patnáct měsíců později musely pro změnu nastoupit všechny sestry katechetky od „sv. Anny“, s každou z nich byl sepsán protokol, přišly o své kanonické mise (povolení vyučovat náboženství) a některým byly odebrány legitimace.¹⁵⁹ Také z Karlových Varů směla většina sester po drsných chvílích prožitých v kanceláři gestapa opět odejít. V pěti případech však došlo k zatčení řeholnic, z nichž čtyři byly nakonec deportovány do ženského koncentračního tábora Ravensbrück v Meklenbursku a pouze jedna, generální představená Fabiola Dítková, se odsud vrátila domů. Dvě byly Němky - mariánskolázeňská provinční představená Epiphania Pritzlová a místní představená v Bystřici nad Úhlavou Ernestine Hufnaglová, třetí Češka – sestra Zuzana Nováková. Všechny tři sestry budou zapsány do připravovaného *Martyrologia katolické církve v českých zemích ve 20. století*¹⁶⁰ a sestra Epiphania byla zařazena rovněž do martyrologia německého.¹⁶¹

Jako první se do vazby dostaly sestry Sylva Tolarová a Zuzana Nováková, které až do 31. ledna 1943 působily v sirotčinci v Jičíně. Po zrušení této filiálky odešla sestra Sylva jako představená do kladenského sirotčince a sestra Zuzana byla poslána do Prahy ke „sv. Anně“. Půl roku po svém odchodu z Jičína, 11. srpna 1943, byly obě zatčeny a odvezeny k výslechu do Petschkova paláce. Důvod zatčení byl stejně směšný jako většina ostatních, pro něž se v té době chodilo za mříže. Když byl na konci ledna zrušen jičínský sirotčinec, zbyly v budově nějaké zásoby, a tak s. Sylva zabalila asi 20 kg mouky a poslala do Prahy ke „sv. Anně“. Sestra Zuzana napsala na balík adresu a uvedla jiného odesílatele než sirotčinec. Hned v Jičíně na poště jeden bývalý chovanec balík zabavil a věc udal gestapu. Po zatčení následovaly každodenní výslechy v Petschkově paláci, na něž M. Fabiola, která se ve stejných

---

¹⁵⁸ Viz předchozí kapitola.

¹⁵⁹ Srov. AKŠS Praha – Krč, *Kronika pražské provincie*, s. 40 a 47.

¹⁶⁰ Srov. kapitola I. 2.

¹⁶¹ Helmut MOLL (Hrsg.), *Zeugen für Christus*, Band II, s. 891-892.

místech ocitla o čtyři měsíce později, vzpomínala jako na zvlášť kruté. Právě v souvislosti s touto kauzou byly předvolány i pražská provinční představená a provinční prokurátorka, ale mohly se hned zase vrátit domů. Šestého září byly sestry Zuzana a Sylva převezeny do Terezína, kde také podepsaly listinu se svým proviněním definovaným následovně: „*Posláním balíku byl poškozen německý hospodářský průmysl válečný.*“¹⁶² V prosinci 1943 přešly obě na přestupkové oddělení na Pankrác a najisto počítaly s propuštěním. Probíhala zde další přelíčení, na jedno z nich byla opět pozvána pražská provinční představená s prokurátorkou, které udávaly polehčující okolnosti, že „*sestry nemajíce potravních lístků, protože měly přiděly se sirotčincem, a majíce teď přijít do Prahy, kde sestry žijí jen na lístky, poslaly něco ze zásob sirotčince, na něž se domnívaly míti také právo, aby je sestry v Praze měly z čeho živiti.*“¹⁶³ Dokud zůstávaly obě vězenkyně na Pankráci, mohly je jejich spolusestry navštěvovat a donášet jim čisté prádlo a potraviny. Po nějaké době byla sestra Sylva poslána ke krajskému soudu do Jičína, kde se jí kladlo za vinu zpronevření cizího majetku, a byla odsouzena na tři roky těžkého žaláře. Její obhájce však podal odvolání k vrchnímu znaleckému soudu, který zmínil rozsudek na dva roky. Začátkem května 1944 trestní řízení skončilo a sestru Sylvu odvezli do ženské trestnice v Řepích. Hospodářství zde vedly sestry boromejky, s nimiž směla chodit na mši svatou, a také sestry od „sv. Anny“ ji mohly občas navštívit. Po skončení války byla propuštěna na svobodu.

Sestra Zuzana odmítla jet k soudu do Jičína, neboť tvrdila, že je nevinná. Soudil ji tedy pražský novoměstský soud pro spoluvinu na zločinu. Dostala deset dní žaláře, ale odvolala se, že trest nepřijímá, poněvadž jej nezasluhuje. Za čas pak měla další přelíčení, ale konečný rozsudek nebyl stále pronesen, neboť soudci chtěli ještě prostudovat soudní zápisy o sestře Sylvě. Zůstala proto ve vazbě v městské věznici na Karlově náměstí až do 30. června 1944, kdy se konalo poslední přelíčení. Rozsudku musela být přítomna i s. Sylva, kterou při této příležitosti přivezli z Řep. Soud trval pět minut a s. Zuzana při něm byla osvobozena, nepropustili ji však domů, nýbrž předali gestapu. Sestra Sylva později vzpomínala na toto jejich poslední setkání takto: „*Řekla jsem jí: Sestro Zuzanko, máte vedle mne v Řepích místo a určitě vás tam všechny čekáme. Smála se tomu a řekla, že bude jistě propuštěna domů, že nic nemá, ale přes všechno že říká: Pane Bože, dělej se mnou, co chceš, obětuji to vše za drahou ctihodnou Matku Fabiolu a za naši kongregaci.*“¹⁶⁴

---

¹⁶² AKŠS Hradec Králové, *Nástiny IV.*, nesign., s. 293.

¹⁶³ Tamtéž, *Pamětní kniha IV.*, 261.

¹⁶⁴ Tamtéž, *Nástiny IV.*, s. 293.

Gestapo věznilo sestru Zuzanu po nějaký čas na Pankráci a v říjnu 1944 se opět octla v Terezíně. Pražská provinční představená tam poslala žádost za její propuštění, ta však byla zamítnuta. Před Vánoci byla s. Zuzana poslána transportem do ženského koncentračního tábora v Ravensbrücku v Mecklenbursku, patrně již s nákazou tyfu, který tehdy v Terezíně řádil. Po několika dnech zde poslední den roku 1944 (a zároveň den po svých čtyřicátých narozeninách) zemřela.¹⁶⁵

V německé části kongregace začaly problémy s karlovarským gestapem 22. září 1943, kdy se v provinčním domě v Mariánských Lázních konala první prohlídka zaměřená především na korespondenci. Asi tři hodiny procházeli dva muži v doprovodu provinční představené a její asistentky jednotlivými místnostmi, zatímco ostatní sestry byly pod dozorem třetího shromážděny v jednom pokoji a čekaly, až prohlídka skončí. Nevítaní návštěvníci si odnesli příruční kufřík plný různých dopisů. Zároveň pozvali sestru Epiphanií a její první asistentku sestru Fidelis Zippererovou na 27. září k výslechu na gestapo do Karlových Varů, kde jim bylo předhazováno, že v květnu téhož roku obdržely proti vůli karlovarského gestapa propustku přes protektorát, když se při vizitační cestě potřebovaly dostat do Kašperských Hor. Tento výslech skončil bez následků, pouze byly sestrám podobné cesty zakázány a obě se ještě ten samý den směly vrátit domů. O měsíc později, 26. října, byla předvolána do Karlových Varů sestra Luise Stanglová, představená ve Vratislavicích nad Nisou (Maffersdorf), a sestry Xaverie Singerová a Adolfiny Proiřlová. Sestra Luise strávila u výslechu celý den až do osmi hodin večer, nakonec ji zcela vyčerpanou přivezl „Herr Lemm“, šéf zdejšího oddělení gestapa, který dělal kongregaci největší problémy, do karlovarského působiště sester ve Školní ulici, kde již ve velkých obavách čekala sestra Epiphania s dvěma sestrami, které byly propuštěny o několik hodin dříve. Celý výslech se točil kolem dvou novicek a tří kandidátek německé národnosti, které byly v létě v horažďovickém mateřinci vyhledány klatovským gestapem a dotázány, proč se zdržují v klášteře a nepracují pro říši.

---

¹⁶⁵ Jen jednou se sestra Zuzana setkala v Ravensbrücku s generální představenou Matkou Fabiolou, která na poslední těžké dny jejího života vzpomíná následovně: „*Sestra Zuzana přijela do Ravensbrücku před vánočními svátky 1944. Poněvadž její transport byl zamořen tyfem, dověděla jsem se o jejím příjezdu až později od jedné metařky. Na její blok nikdo nesměl, byl stále hlídán. Poslala jsem jí hned svetr, rukavice, chleba aj. Měla velký průjem. Jednou přišla ke mně na náš blok, utekla z karantény. Byla velmi hubená a obě jsme plakaly při setkání. Dala jsem jí, co jsem měla při ruce. Byla klidná, odevzdaná a při loučení řekla: Odevzdala jsem se Pánu Bohu, ať se mnou dělá, co chce. Kromě své nemoci trpěla ještě celé mučednictví od nelidské dozorkyně, která ji prý stále tloukla a honila do práce. Za několik dní jí převezli do revíru (nemocnice), kde zemřela, asi na tyfus. Pro ni to bylo vysvobození!*“ AKŠS České Budějovice, *Vzpomínky ctihodné mater Fabioly na dobu prožitou ve vězeních a koncentračním táboře*, nesign., s. 21.

Kandidátky, které se již připravovaly na obláčku, musely odejít, a novicky byly přiděleny někam na práci, v kongregaci ale zůstaly.¹⁶⁶

Ve stejný den navštívili příslušníci gestapa také komunitu v Bystřici nad Úhlavou. Představené sestře Ernestine bylo nařizeno, aby se hned druhý den dostavila k výslechu do Karlových Varů. Musela se téměř okamžitě vydat na cestu, na níž ji doprovázela sestra Leopoldine Hieblová. Nebylo možné, aby se za jeden den dostaly na místo určení, a tak přenocovaly u sester v Plzni a 27. října ráno v jízdě pokračovaly. Vyslýchány byly obě, ale sestra Leopoldine byla brzy propuštěna, zatímco sestra Ernestine zůstala ve vyšetřovací vazbě. Důvodem jejího zatčení se stala jednak „protistátní“ poznámka v dopise, jenž byl stejně jako řada jiných zabaven při domovní prohlídce v Mariánských Lázních, jednak tajně pořádaná slavnost skládání slibů v Bystřici, která měla být porušením zákazu přijímat nový řeholní dorost.¹⁶⁷

Hned za týden, v den památky všech zemřelých, byla sestra Epiphania telefonicky povolána na gestapo do Karlových Varů. Nic netušíc vydala se na cestu a koupila si rovnou i zpáteční jízdenku, kterou však již neměla možnost využít; 3. listopadu ráno byla zatčena. Jedna sestra, která tehdy žila v mariánskolázeňském provinčním domě, informovala o bližších okolnostech jejího zatčení následovně: *„Tehdy nám často telefonovali z karlovarského gestapa. I tentokrát to tak bylo. Bylo nám sděleno, že sestra provinciální má jet nejbližším vlakem do Karlových Varů. Tato zpráva byla pro nás všechny strašným poznáním. Milá ctihodná sestra nebyla tehdy doma, šla na hřbitov. Když se vrátila, sdělily jsme jí, co se stalo. Rychle byl zabalen malý kufřík. Sestra Epiphania šla do kaple, klekla na zem, roztáhla paže a několik minut se tiše modlila. Rozloučení bylo krátké, ale bolestné. Každý věděl o následcích takového rozkazu.“*¹⁶⁸

Jiná sestra z tehdejší filiálky v Králově Stráži mluvila ještě o druhém důvodu zatčení. Farář ze sousední vsi Žandova byl mimořádným zpovědníkem sester v Králově Stráži. Jednou po zpovědi s ním sestry asi půl hodiny poseděly a bavili se o tehdejších poměrech. Poté psala sestra Gertrud dopis sestře provinční, v němž použila některé farářovy výroky. Při již zmíněné zářijové prohlídce ležel zřejmě onen dopis na psacím stole sestry Epiphanie, která jej ještě chtěla rychle schovat, ale nestihla to a byl zabaven. V dopise prý mimo jiné stálo: *„Gestapo,*

¹⁶⁶ Toto byl hlavní důvod zatčení generální představené M. Fabioly – viz níže.

¹⁶⁷ Srov. AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 51-52.

¹⁶⁸ Překlad textu Helmut MOLL (Hrsg.), *Zeugen für Christus*, Band II, s. 891-892.

ta ničemná banda...“ („*die Gestapo, die infame Bande*“). Zatčení pochopitelně neušel ani žandovský farář.¹⁶⁹

Obě zatčené řeholnice byly nejprve drženy ve vazbě v Karlových Varech, kde panoval tvrdý pracovní režim. Později se sestry dozvěděly od jiných vězňů, že tam musely pracovat v řeholním taláru bez pokrývky hlavy, neboť pro ně nebyl po ruce žádný vhodný vězeňský oblek. Pouze jednou je směly navštívit jejich spolusestry z karlovarské filiálky. Kronika při té příležitosti mluví pouze o setkání s provinční představenou, na kterou byla zaměřena výrazně vyšší pozornost sester, ale je možné, že setkání byla přítomna i sestra Ernestine. Podruhé chtěly přijít na návštěvu 17. 1. 1944, ale nebylo jim to již dovoleno, naopak z četných nznaků pochopily, že obě vězenkyně budou zřejmě poslány do koncentračního tábora, k čemuž skutečně došlo 28. 2. 1944. Sestra Epiphania dostala v Ravensbrücku číslo 29 863 a byla zařazena na blok 11, kde po několika málo dnech 18. 3. 1944 zemřela.¹⁷⁰ Sestra Ernestine se jako vězenkyně č. 29 856 dostala na blok 6, který byl oddělením pro Němky, a prožila v táboře jedenáct měsíců. Na konci dubna se zde setkala s nově přišedší generální představenou M. Fabiolou, která po svém návratu o ní zanechala cenná svědectví.¹⁷¹

Po zatčení obou sester šikana mariánskolázeňských řeholnic nepřestala. Hned 16. listopadu byly provinční rádkyně sestry Fidelis a Henriette telefonicky povolány na gestapo a měly s sebou přinést všechny účetní knihy. Mezi zabavenými dopisy bylo totiž nalezeno poděkování z horažďovického mateřince za peníze, zaslané z Mariánských Lázní jako příspěvek na péči o staré a nemocné sestry německé provincie, které žily v útulku v Horažďovicích. To vzbudilo podezření (nebo záminku), že sestry pašují peníze do protektorátu. Do domu navíc přišli příslušníci místní kriminální policie, prohledali kancelář provinční prokurátorky sestry Henriette a odnesli odsud dva kufry písemností. Zároveň ohlásili hloubkovou účetní kontrolu, která proběhla 17. – 21. ledna 1944 a přes veškerou

---

¹⁶⁹ *Tamtéž.*

¹⁷⁰ V lékařské zprávě stojí jako důvod jejího úmrtí zápal plic, což potvrzuje i generální představená M. Fabiola Dítková ve svých vzpomínkách na Ravensbrück. Ona sama přišla do tábora až po její smrti, setkala se zde však s provinční představenou Milosrdných sester sv. Karla Boromejského ze Sudet, která znala sestru Epiphanii a sdělila jí, že se na každodenních apelech velmi nasydla a asi dvakrát tam omdlela. Byla dána „na revír“ (do nemocnice) a naříkala na velkou slabost. Osmnáctého března, když byl ranní apel, ode všech opuštěná v baráku zemřela. Sestra Ernestine, která se s M. Fabiolou v Ravensbrücku setkala, vyprávěla, že sestra Epiphania v karlovarské věznici dobrovolně hodně pracovala, drhla podlahy a uklízela, čímž bez jídla velmi zeslábla, a proto nelidskému zacházení v koncentračním táboře rychle podlehl. Její tělo bylo zpopelněno v ravensbrückém krematoriu. AKŠS České Budějovice, *Vzpomínky ctihodné mater Fabioly*, s. 18.

¹⁷¹ Viz níže.

přísnost a pečlivost provedení dopadla dobře, neboť sestra Henriette měla „papíry“ v naprostém pořádku.¹⁷²

Tři dny poté, 19. listopadu, pozvalo gestapo místní představenou mariánskolázeňského provinčního domu Notre Dame sestru Sanktinu. Tentokrát se jednalo o dodávání potravin z filiálek. Vyslychající nechtěli sestře věřit, že z venkovských domů nebylo do Mariánských Lázní posláno nic, co by stálo za řeč, proto poslali ještě pro kuchařku s. Wilhelmine a obě bývalé provinční představené sestry Fidelis a Hermenegild. Přijely nejbližším vlakem a byly jednotlivě vyslychány, aby se zjistilo, zda výpovědi souhlasí s tím, co tvrdila s. Sanktina. Ta byla nakonec po úzkostném čekání v šest hodin večer znovu zavolána k panu Lemmovi, napomenuta, aby vždy jednala správně, a nakonec propuštěna, neboť výpovědi všech sester byly shodné. Po několika týdnech bylo 9. prosince z Karlových Varů nařízeno, aby se obě bývalé provinční představené, sestry Fidelis a Hermenegild, přestěhovaly do komunity v Mnichově (Einsiedl).

V průběhu roku 1944 se podobné situace opakovaly. Nejprve bylo propuštěno několik sester z práce v lazaretu, kde působily jako ošetřovatelky a jedna jako sekretářka. Pan Lemm zde vykonal osobní prohlídku jejich psacích stolů a krátce nato byly volány na gestapo, kde se měly zodpovídat ze zneužití poštovní pošty, neboť mezi jejich korespondencí se našel i dopis provinční představené. Zároveň byly přemlouvány k vystoupení z kongregace. Sestra Silveria, která od května 1942 pracovala v lazaretu jako vrchní sestra, musela pak do Karlových Varů ještě dvakrát a nakonec nátlaku podlehla a ze společenství vystoupila. V únoru byly opět předvolány sestry Sanktina a Henriette, kterým bylo zakázáno veškeré cestování, především vizitační cesty, a jakýkoli (i písemný) kontakt s oběma bývalými provinčními, drženými v Mnichově.¹⁷³ Pan Lemm se je snažil přimět, aby pochopily, že další existence jejich institutu je momentálně bezúčelná, když už nesmějí vyučovat, a že tento způsob života je neslučitelný s novým společenským řádem. Krátce nato byl provinční dům zabrán správou berlínských nemocnic.

V polovině dubna přišlo na farní úřad do Hyršova, rodiště sestry Epiphanie, hlášení o jejím úmrtí a sestry z hyršovské filiálky sdělily smutnou zprávu do Mariánských Lázní. Členky provinční rady si informaci ověřily na karlovarském gestapu, kde zároveň s potvrzením zprávy dostaly zákaz sloužit za zemřelou rekviem. Byla tedy sloužena tichá bohoslužba, při níž se jen zcela tiše směly hrát na varhany její oblíbené písně; během zádušní

---

¹⁷² Srov. AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 53-54.

¹⁷³ Z dalších zápisů v provinční kronice se zdá, že sestry tento zákaz příliš nerespektovaly.

mše 25. dubna tak zaznívala stále znovu ve všech variacích melodie *Blíž k tobě, Bože můj*. Obyvatelé města projevíli sestřím velkou účast na této jejich ztrátě, neboť sestra Epiphania byla díky svému dlouholetému působení jako učitelka a ředitelka školy velmi známá. Věci zemřelé sestry přišly z Ravensbrücku poštou 24. dubna, o pět dní později přišel její prstýnek, který si vyprosila sestra M. Vendelina, jedna z jejích tří rodných sester, rovněž členek kongregace.¹⁷⁴

Sedmého července bylo zvoleno nové vedení mariánskolázeňské provincie, do jejíhož čela se postavila sestra Adolphine Proißlová. Vzhledem k tomu, že zatím ona jmenovitě nebyla vázána zákazem cestování a vizitací a neměla zatím tolik „vroubků“ u pana Lemma, stačila do konce roku objet téměř všechny filiálky a vyměnit několik místních představených. Třicátého prosince však byla pozvána do Karlových Varů, kde obdržela zákaz vizitačních cest a výměny představených po dobu války a dále nařízení odvolat sestry z filiálky v Bělé nad Radbuzou, které byly pro změnu nařčeny z lesního pychu kvůli stromkům na vánoční výzdobu kostela. Poslední ze série příhod s panem Lemmem z února 1945 je téměř groteskní a kronika ji líčí natolik barvitě, že stojí za doslovné uvedení: *„Am 2. 2. waren die Provinzoberin und die Hausoberin von Franzensbad, Sr. Theresiana Größl, bei der Gestapo in Marienbad vorgeladen. Beide waren in Einsiedl. Die Fahrt nach Marienbad war sehr beschwerlich: grimmig kalt, arges Schneegestöber, die Straßen vereist, das Pferdegespann unsicher. Wir hatten keine Ahnung, was denn schon wieder zum Rechtfertigen wäre. Voll banger Erwartung gingen wir zur Gestapo und erfuhren Folgendes: Die Franzensbader Schwestern bekamen von einem Kurgast aus Hof ohne Bezugschein je ein Paar Haus- und Lederschuhe, im ganzen 16 Paar. Der gestrenge Herr Gestapomann ordnete an, daß bis 17. Februar in der Provinz 16 Paar neue oder noch sehr gut erhaltene Schuhe gesammelt werden müssen, die dann bei der Gestapo in Karlsbad abzuliefern sind. Folgendes Diktat der Gestapo mußte in alle unsere Filialen geschickt werden: „Unsere Schwestern in Franzensbad haben ohne Bezugscheine 8 P. Lederhausschuhe und 8 P. Lederstraßschuhe widerrechtlich erworben. Diese Schuhe müssen wir wieder abliefern. Sollte man keine beibringen, so erfolgt in allen unseren Filialen polizeiliche Hausdurchsuchung.“ Tags darauf mußte die Provinzoberin im Auftrage der Gestapo nach Franzensbad fahren. Um diese Zeit verkehrten sehr wenige Züge. Stundenlang mußte sie bei ärgster Winterkälte am Marienbader Bahnhof stehen, was gesundheitlich keine geringen Folgen hatte. Auch der gefürchtete Herr Lemm kam mit einem sehr schweren Koffer daher. Wider Erwarten grüßte er mit einem höhnischen*

---

¹⁷⁴ Srov. AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 54-58.

Lächeln und zog den Hut tief in das Gesicht. Gottlob, sonst wäre es vielleicht zu einer höchst peinlichen Szene gekommen. Trotz des Reiseverbotes tauchten auf einmal 2 Schwestern (Alberta und Eugenia) aus Elbogen am Marienbader Bahnhof auf. Sie brachten Schuhe für die Gestapo-Lieferung nach Notre Dame. Den Weg von Elbogen bis Marienbad legten sie zu Fuß zurück. Auf der Heimreise wollten sie ein Stück mit der Bahn fahren. Rechtzeitig konnte sie die Provinzoberin auf den unangenehmen Reisebegleiter aufmerksam machen. Im Nu waren sie verschwunden. Nach einigen Tagen hörten wir, daß sie wider zu Fuß nach Elbogen gegangen und ganz erschöpft zu Hause angekommen waren. Am 17. 2. brachte die liebe Sr. Leona Stuibler die Schuhe nach Karlsbad und am 21. 2. mußte die Provinzoberin wieder in Marienbad zur Gestapo... Zunächst mußte sie ein Protokoll unterschreiben, daß die Schuhe im Sinne des Volksoffers verwendet werden und dann wurden von der Gestapo schwere Anordnungen getroffen. Bei einer Umquartierung darf keine Schwester von Reichenberg, Maffersdorf, Neustadt, Heinersdorf nach Einsiedl oder Marienbad zuziehen. Die Böhmerwaldfilialen wurden dafür bestimmt. In Notre Dame wurde uns noch ein Zimmer beschlagnahmt, in das am 24. 2. Frl. Dr. Scholast mit ihrer Schwester einzog.“¹⁷⁵ V následujících dvou měsících již nastala dramatická závěrečná fáze války, takže nucené výlety do Karlových Varů skončily. Ze všeho, co bylo uvedeno, je zřejmé, že zkušenosti německých notredamek s gestapem byly velmi bohaté a nervy i síly sester, zvláště představených, musely

---

¹⁷⁵ AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 63-64. „2. února byly provinční představená a představená z Františkových Lázní, sestra Theresiana Größlová, předvolány na gestapo v Mariánských Lázních. Obě byly v Mnichově (Einsiedlu). Cesta do Mariánských Lázní byla velmi obtížná: krutá zima, velká chumelenice, zledovatělé silnice, koňské spřežení nejisté. Neměly jsme ponětí, z čeho se zase budeme muset ospravedlňovat. Plny úzkostného očekávání jsme šly na gestapo a dozvěděly se následující: Sestry ve Františkových Lázních dostaly od jednoho lázeňského hosta z Hofu bez odběrového poukazu osm párů kožených domácích a osm párů kožených vycházkových bot, celkem 16 párů. Přísný gestapák nařídil, že do 17. února musí být v provincii posbíráno 16 párů nových nebo velmi dobře zachovalých bot, které pak budou odevzdány na gestapo do Karlových Varů. Na všechny naše filiálky musel být rozeslán následující diktát gestapa: „Naše sestry ve Františkových Lázních protiprávně bez odběrového poukazu obdržely osm párů kožených domácích a osm párů kožených vycházkových bot. Tyto boty musíme opět odevzdat. Pokud žádné nepřineseme, bude na všech našich filiálkách následovat policejní domovní prohlídka.“ Den nato musela jet provinční představená z pověření gestapa do Františkových Lázní. V té době jezdilo velmi málo vlaků. V nehorší zimě musela stát celé hodiny na mariánskolázeňském nádraží, což nemělo ani nejmenší zdravotní následky. Přišel sem také obávaný pan Lemm s velmi těžkým kufrem. Navzdory očekávání s jízlivým úsměvem pozdravil a stáhl si klobouk hluboko do obličeje. Bohu díky, jinak by snad došlo k velmi trapné scéně. Navzdory zákazu cestování se najednou na mariánskolázeňském nádraží vynořily dvě sestry z Lokte (Alberta a Eugenia). Přinesly do Notre Dame boty pro dodávku na gestapo. Z Lokte do Mariánských Lázní šly pěšky. Cestou zpět se chtěly svěřit kousek vlakem. Provinční představená je včas stihla upozornit na nepřijemného spolucestujícího. V tu ránu zmizely. Po několika dnech jsme se dozvěděly, že šly do Lokte zase pěšky a dorazily domů zcela vyčerpané. 17. 2. donesla sestra Leona Stuiblerová boty do Karlových Varů a 21. 2. musela provinční představená zase na gestapo v Mariánských Lázních... Nejprve musela podepsat protokol, že boty budou využity ve smyslu daru pro národ, a potom dostala od gestapa přísná nařízení. Při přesunech se nesměla žádná sestra z Liberce, Vratislavic, Nového Města a Jindřichovic přistěhovat do Mnichova ani do Mariánských Lázní. K tomu byly určeny šumavské filiálky. V domě Notre Dame nám byl zabrán ještě další pokoj, do něhož se 24. 2. nastěhovala slečna doktorka Scholastová se svou sestrou.“

být trvalou nejistotou a obavami zcela vyčerpány. V protektorátu podobně vytrvalý tlak sestry nezažívaly, i když zde rovněž docházelo k dramatickým událostem.

Nejvíce podrobností je k dispozici ohledně okolností zatčení a následného věznění Matky Fabioly Dítkové, neboť ona jediná se z Ravensbrücku vrátila a později sepsala své vzpomínky v rozsahu třiceti stran hustého strojopisu.¹⁷⁶ Zde jsou podány pouze základní informace. Gestapo zavítala do horažďovického mateřince poprvé 20. srpna 1943, kdy vyslychala dvě německé novicky a tři postulanky, které zrovna prožívaly exercicie před obláčkou. Přípravovaly se na ni spolu s českými postulankami v mateřinci, neboť v mariánskolázeňské provincii byl vydán zákaz přijímání nových členek. Musel být vyhotoven seznam všech sester v protektorátu a nahlášena každá návštěva ze Sudet. Obláčka byla odložena a 17. září odjela novicka Gabriela Würstlová z rozkazu gestapa do Vratislavic nad Nisou, kde se měla hlásit na úřadu práce. Druhá novicka Sidonie Švíglerová a dvě z postulantek se musely dostavit na úřad práce do Klatov, kde dostaly výtku, že opustily práci v říši, a všechny tři byly nasazeny na různých místech jako úřednice.¹⁷⁷

K prvnímu výsledku generální představené na klatovském gestapu došlo 20. listopadu 1943, tedy tři týdny po zadržení dvou sester v Karlových Varech. Předmětem jednání byl dopis na Slovensko obsahující nekrology nedávno zemřelých sester a jména novicек z poslední obláčky, který zadržela cenzura ve Vídni. Krátce nato byla M. Fabiola vyslychána znovu kvůli návštěvě německých sester Epiphanie a Fidelis několik měsíců předtím, které byly podezírány, že dovezly do mateřince peníze. Také nyní byla propuštěna, ale tušila, že ne nadlouho. *„Kromě toho měla jsem u Němců ještě jiné vroubky. Několikrát nás žádali o uvolnění místností v mateřinci pro německé vojsko. Vymlouvala jsem se vždy na nedostatek místa. Nemohla jsem si srovnat v hlavě, jak bychom mohly bydlet s vojskem v jednom domě. To všecko nasvědčovalo, že musím být z mateřince odstraněna. Tušila jsem, že se musí něco stát, neboť napětí se den ze dne stupňovalo, až dostoupilo vrcholu 10. 12. 1943.“*¹⁷⁸ Toho dne přijelo do horažďovického kláštera sedm lidí z pražského a klatovského gestapa, po celý den

---

¹⁷⁶ Vzpomínky nebyly na přání jejich autorky nikdy publikovány a zůstaly interní záležitostí kongregace. V posledních letech částečně upadly v zapomnutí. Nyní se pracuje na jejich převedení do elektronické podoby, a pokud to vedení kongregace odsouhlasí, budou zveřejněny na webových stránkách školských sester.

¹⁷⁷ Třetí postulanka již den předtím odešla domů a odtud byla rovněž povolána na úřad práce. Postulanky musely kongregaci opustit, novicky pracovaly v civilu, ale do společenství se pak vrátily. Sestra Sidonie zůstala i po válce v Československu, žila v provizorním mateřinci v Javorníku a po roce 1995 v novém mateřinci v Hradci Králové, dlouhá léta byla generální rádkyní, tlumočnicí a společnicí několika generálních představených na jejich zahraničních cestách a také novicmistrovou. Zemřela roku 2005.

¹⁷⁸ AKŠS Č. Budějovice, *Vzpomínky ctihodné mater Fabioly*, s. 2.

prohledávali dům a večer oznámili M. Fabiole, že odjede s nimi.¹⁷⁹ Odvezli ji do věznice na Pankrác, kde zůstala dva měsíce. Odtud byla pravidelně dopravována nákladním autem do Petschkova paláce k velmi nepříjemným výsledkům, kde jí bylo kladeno za vinu kromě korespondence s americkými sestrami především přijetí dvou výše jmenovaných německých novic, jež byly prohlášeny za „*Fahnenflüchtig*“, a nejtěžší provinění M. Fabioly znělo: poškození německého válečného průmyslu. Během pobytu na Pankráci jí sestry od „sv. Anny“ směly každý druhý týden nosit čisté prádlo a nějaké potraviny. Devátého února 1944 byla převezena do Terezína¹⁸⁰ a koncem dubna do Ravensbrücku, kde se hned první den večer setkala se sestrou Ernestine: „*Sotva jsme se dostaly na blok č. 24, přišly k oknu (dovnitř nesměly!) dvě ženy a hledaly Dítkovou. Dlouho jsme se na sebe dívaly, nemohly jsme se poznat. Byla to milá sestra Ernestina; hlavu měla zahalenou v čepičce a v šátku, v obličejí nevypadala špatně. Druhá žena byla paní Thema z Vimperka, která osobně znala našeho dp. spirituála Paclíka... Přivítaly jsme se oknem, daly mi kousek chleba a kousek perníku z Bystřice. Byla jsem tak překvapena, že jsem se nemohla vzpamatovat.*“¹⁸¹ Ze zmínky o perníku z Bystřice vyplývá, že komunita svou uvězněnou představenou pravidelně zásobovala balíčky z domova, podobně jako M. Fabioly posílaly sestry každý týden balíček z mateřince; býval sice otevřený a přehrabaný, ale většinou v něm zůstalo všechno. Tento vedlejší přísun potravin výrazně zvyšoval šanci na přežití, neboť lágrová strava byla naprosto nedostatečná a navíc za chleba se daly „koupit“ jiné životně důležité věci, např. boty, svetr, rukavice, teplá voda apod.

Poměrně brzy byla sestra Fabiola přemístěna na český blok č. 8, takže byly se s. Ernestinou téměř sousedky a po několik měsíců se spolu mohly vídat několikrát denně. Scházely se ráno na pracovním apelu, neboť obě byly zaměstnány jako pletafky, v poledne směly chodit venku mezi bloky nebo po „lágrovce“ (nejširší ulici tábora, široké asi jako Václavské náměstí); tam se společně modlily a jedly z balíčků z domova. M. Fabiola

---

¹⁷⁹ „*Ač jsem měla celý den na přemýšlení, ani mi nenapadlo, že by mě mohli vzít hned s sebou. Byla jsem tím velmi překvapena. Ptala jsem se hned, zda mohu jet v řeholním šatě. „Ne, musíte se převléci během 10 minut!“ Když jsem namítla, že nemám civilní šaty, řekl sprostě, že tedy mohu jeti bez nich! (Vyjádřil se jinak!) Sekretářka – mladá děvče – mě stále sledovala. Na odpor nebo pláč nebylo času. Převlékla jsem se do čistého prádla, vzala jsem si bluzičku, černou spodní sukni, černý svetr a na hlavu šátek. Do kufříčku směla jsem si dát jedno prádlo, mýdlo, kartáček na zuby, pastu, kapesníky, hřeben. Mezitím mi s. Štěpána přinesla kabát a šálu a byla jsem hotova. Rozloučit jsem se nesměla s nikým. Komisař Oberhauser zahnal sestry z chodeb, neviděla jsem již nikoho...“ Tamtéž, s. 3.*

¹⁸⁰ „*Dozorkyně nás strčila dovnitř a zase zamkla. Nikdy v životě nezapomenu na první chvíle, prožité v této místnosti. Obyvatelky cely v počtu asi 50 chystaly se k spánku. Vtom někdo vykřikl: „Zugangy jdou!“ Rozsvítily nějakou lampičku a všechny zvědavě nás prohlížely. Prvně v životě jsem viděla trestanecké palandy tři nad sebou po celé délce stěny. Přízemí vypadalo jako psí boudy, nad ním ještě 2 poschodí. Ženy ležely jedna vedle druhé. Když se všechny posadily na svých postelích, připadalo mi to jako ve zvěřinci.*“ Tamtéž, s. 7-8.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 14.

vzpomíná na toto zřejmě nejpříjemnější období jejího ravenšbrückého pobytu těmito slovy: „*To nám chutnalo nejlépe. Svorně jsme se dělily a vzpomínaly na mateřinec a na Bystrici. Také večer po práci jsme bývaly dlouho venku ještě s jinými sestrami z různých řádů; nejčastěji s námi chodila křížová sestra Sylva. V květnu jsme se modlily společně růženec a litanie, v neděli mši svatou, ovšem tak, aby nikdo nevěděl, že se modlíme. Chodily jsme, jako když se nejlépe bavíme. Ani růženec nesměl nikdo vidět. Bývala s námi též generální představená z Francie, několik německých sester, celkem nás bylo 17, co jsme se znaly. O některých jsme ani nevěděly.*“¹⁸²

V zimě se situace v táboře výrazně zhoršila. Kromě většího nebezpečí nachlazení, které v místních podmínkách mohlo znamenat rozsudek smrti, začaly přijíždět transporty zamořené tyfem. Stále nové bloky musely být uvolněny pro nemocnici. V lednu 1945 se stěhoval i blok německých žen číslo 6. Sestra Ernestine měla tehdy zřejmě průjem, proto byla ponechána na stejném místě, nyní však změněném na marodku. „*Jednou jsem jí viděla na apelu velmi smutnou. Stěžovala si, že má i hlad. Všecky její přítelkyně ji musely opustit a místo nich přišly zlé sousedky, Němky, ale moc prý zkusila od nich. Přestala chodit na apely, což bylo znamením, že je vážně nemocná. Chtěly jsme ji jednou s paní Themou navštívit, ale nepustily nás tam. Za několik dní vyřizovaly její známé, že s. Ernestina zemřela. Bylo mi velmi smutno, ani jsme se nemohly rozloučit. Věděla jsem, jak se s mrtvolami zachází a bylo mi úzko. Paní Thema se mne přišla zeptat, chci-li s. Ernestinu ještě vidět. Byla neděle, nebylo tolik dozoru na revíru (tj. nemocnici) a toho využila ošetřovatelka – řeholnice, že nám půjčila klíč od márnice. Byla to podzemní komora, kde leželo vedle sebe asi 50 mrtvol bez šatu – vlastně jen lidské kostry. Mezi nimi i milá sestra Ernestina s cedulí na hrudi. Udělala jsem jí křížky, vypadala jako živá s klidným výrazem v obličeji...*“¹⁸³ Úmrtí sester Zuzany a Ernestiny sdělila M. Fabiola do Horažďovic v dopise mírně zašifrovaným způsobem: „*Es ist mir leid, dass die Tante Novák und Hufnagl gestorben sind.*“¹⁸⁴

Počátkem března již zajatci v táboře pociťovali, že konec války se blíží. Dozorci začínali testovat, jak kdo umí běhat a nakolik bude schopen obstát při případné evakuaci tábora. Zesilovaly nálety a i ženy byly nyní posílány do lesa hloubit zákopy. Na konci března došlo k definitivnímu rozdělení vězňů, kteří byli určeni buď k transportu, nebo do plynové komory: „*Každá zvlášť musela bosa a skoro bez šatu proběhnout před vícečlennou komisí, která o ní rozhodla. Odevzdala jsem se tenkrát úplně Božskému Srdci, aby Ono samo o mně*

¹⁸² *Tamtéž*, s. 19-20.

¹⁸³ *Tamtéž*, s. 21-22.

¹⁸⁴ AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 264. „*Mrzí mne, že teta Nováková a Hufnaglová zemřely.*“

*rozhodlo, a mohu s jistotou tvrdit, že mne 2x zázračně zachránilo. Byla jsem určena k transportu z koncentráku Ravensbrück, když tento se začal evakuovat 28. dubna 1945.*¹⁸⁵ Zajatci opustili lágr v doprovodu esesmanů a pěšky putovali na západ, dále od ruské fronty. Třetího května jim bylo oznámeno, že jsou volní. Transport českých žen pak došel k Labi a chtěly jet domů lodí. Cestou potkali anglickou frontu a Angličané jim nápad vymluvili s tím, že v Labi jsou miny a cesta po řece by byla velmi nebezpečná. Putovaly proto dále pěšky přes ruskou frontu, několikrát též vlakem nebo lodí po kanálech a řekách, přes Poznaň a Katowice do Moravské Ostravy, kam dorazily po pětítýdenní vyčerpávající cestě 30. května. Zde se Matky Fabioly ujaly sestry z ostravské filiálky, několik dní strávila v nemocnici a teprve 21. června byla schopna převozu sanitkou do Horažďovic.¹⁸⁶

Převážně narativní text o osudech pěti vězněných řeholnic a o dalších zkušenostech sester s Hitlerovým režimem nevyžaduje hlubší analýzu. Utrpení v nacistických věznicích a koncentračních táborech je všeobecně dostatečně známé a cílem této kapitoly bylo především vyhledat v různých pramenech dochované zmínky, sestavit přehledné vyprávění a uvést ve známost příběhy nikdy nezveřejněné a i v kongregaci již z velké části zapomenuté a zakonzervované v dnes již běžně nečitelných kronikách. Přesto jeden poznatek si úvahu zaslouží. I když je druhá světová válka oblíbeným dějepisným učivem a námětem mnoha odborných i popularizačních knih, velmi málo se česká veřejnost zajímá o to, jak ji prožívali sudetští Němci na odstoupeném území. Skutečnost, která jasně vyvstává v líčení mariánskolázeňské provinční kroniky, v mnohém otvírá oči a ukazuje, že řada z nich, přinejmenším katolíci, na nichž byla jejich církevní příslušnost zjevně patrná, ale zajisté i mnozí další, si trest za své nepatřičné nadšení v říjnových dnech osmatřicátého roku odbyli dávno předtím, než o něm rozhodly Benešovy dekrety.

II. 5. Poslední dny války

Dramatický prožitek posledních týdnů a dnů světové války hluboce poznamenal všechny obyvatele míst, jimiž procházela fronta. Obava o život, intenzivní nálety, povinné ošetřování německých vystěhovalců jako „národních hostů“, zjištění děsivé skutečnosti při pohledu na transporty vězňů z koncentračních táborů prchajících na západ, osobní setkání a velmi rozdílné zkušenosti s vojáky různých stran a národností, útěk před ruskou frontou, prožití prvních květnových dnů přímo v centru pražského povstání, ukrývání dezertérů

¹⁸⁵ AKŠS Č. Budějovice, *Vzpomínky ctihodné mater Fabioly*, s. 22-23.

¹⁸⁶ Srov. AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 265-266.

v uzavřené mateřské škole před německou armádou projíždějící za okny, bílé vlajky a smíšené pocity při příchodu Američanů – na různých místech prožívaly školské sestry závěr největšího ozbrojeného konfliktu v dějinách odlišně, pouze strach o život a upřímná touha po míru byly všem společné. Téměř každá kronika více či méně barvitě vylíčila události na přelomu dubna a května 1945 a není možné se všemi zabývat. Pozornost je proto věnována pouze pěti místům, odlišným geografickou polohou, národnostním složením, velikostí obce i významem daného řeholního domu v rámci kongregace: mariánskolázeňské provincii německých notredamek, mateřinci v Horažďovicích, situaci v domě U sv. Anny v Praze, zážitkům čtyřčlenné komunity notredamek z Jimramova ve Žďárských vrších a komunitě německých chudých školských sester z Krnova ve Slezsku. Dění v řeholních domech bylo tehdy plně nesené událostmi v Evropě i v nejbližším okolí a hlavním záměrem této kapitoly je opět doplnit mozaiku všeobecně známých událostí i nejrůznějších již zveřejněných osobních vzpomínek a pamětí o ty, jež mají na toto období řeholní sestry.

Mariánské Lázně se od začátku dubna staly tranzitním městem, kudy téměř neustále proudily davy uprchlíků ze Slezska a Maďarska. Uzavřená mateřská škola byla zabrána pro uprchlický tábor a vyprávění těch, kteří se již několik týdnů putováním v zoufalých podmínkách čím dál více vzdalovali od domova, naplňovalo sestry hlubokým soucitem. Největším šokem pro všechny obyvatele města byl průchod několikatisícového transportu vězenkyň z koncentračního tábora, z nichž většina byly Židovky. Ženy kráčely v zástupech po osmi zahalené do šedých dek a s uzlíčkem nepatrného majetku pod paží. Po stranách šli dozorcí – esesmani s holemi a hnali je jako stádo dobytka. Některé z nich klesly na kraj silnice mrtvé vyčerpáním, jiné přes přísný zákaz vrazily do domů a rychle spolykaly, co jim lidé podali. Druhý den se pochopitelně stala tato otřesná událost námětem veškerých hovorů ve městě, proto se už další transporty vězňů i uprchlíků Mariánským Lázním oklikou vyhýbaly.¹⁸⁷ Dále již byla kronikářka stručná a zřejmě se jí nechtělo rozepisovat o podrobnostech. Po dvojím bombardování místního nádraží a letiště ve druhé polovině dubna se fronta blížila stále víc a 6. května obsadily americké oddíly Mariánské Lázně. Není zde ani slovo o konci války, ani náznak jakékoli emoce. Následující informace se již týká začátku června, kdy byli všichni Němci v Československu zaregistrováni a museli nosit žluté náramky. Mlčení provinční kroniky odpovídá i stručný záznam z Lokte, kde po vylíčení obsazení města Američany 8. května, kdy na úřadech vlály bílé vlajky, nestřílelo se, děti ze sirotčince si šly prohlédnout tanky a veselí američtí vojáci hráli na trumpetu *O du lieber*

---

¹⁸⁷ Srov. AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 64-65.

Augustin, ukončila sestra větou: „*Wir wußten nur zu gut, daß wir nichts mehr als Deutsche zu sagen hatten.*“¹⁸⁸ Utrpení přestáté války vyústilo do neradostného závěru, kdy zmatené a vnitřně rozpolcené řeholnice stály tváří v tvář velmi nejisté budoucnosti, o níž se dalo z okolního dění snadno usoudit, že nebude jednoduchá.

Ve Slezsku, které osvobozovala východní fronta, prožily německé sestry závěr války mnohem dramatičtěji. Kronika krnovského kláštera líčí obsáhle pašijový týden, pašijový v pravém slova smyslu, kdy od Květné neděle do Vzkříšení (25. 3. – 1. 4.) bylo město intenzivně bombardováno a „Stalinovy varhany“ každou chvíli kroužily kolem klášterní budovy. Ze záznamů stojí za pozornost jeden rozhovor, který ukazuje, jak šest let trvající nestabilní poměry a trvalé, byť ne vždy takto bezprostřední ohrožení řeholnice vycvičilo, jak v odvaze, tak v jednání s uniformovanými osobami: „*Na Zelený čtvrtek 29. 3. byl nový velký útok na město Krnov. Když přešlo největší ohrožením bombami, objevili se dva vojáci. Velitel položil otázku: „Přicházím ve jménu komandanta, chceme obsadit klášterní budovu Volkssturmem! Jak to, že jste ještě tady?“ Ctihodná představená odpověděla: „Buďte rádi, že nemáte kolem sebe žvanivé báby, ale statečné ženy. Bázlivé jsem už poslala pryč. Nejnnutnější práce kolem dobytka se musí udělat.*“¹⁸⁹ Sestry nakonec v domě směly zůstat a celý Velký pátek prožily vleže na zemi ve sklepním krytu, neboť nálety téměř neustávaly. Již den předtím jim místní děkan udělil generální absoluci a nyní v modlitbách čekaly, zda některý zásah pro ně bude smrtelný. Další série útoků přišla v noci ze soboty na neděli. „*Na Hod Boží velikonoční jsme se snažily chovat velikonočně, jak jen to šlo. Večer jsme měly to štěstí být přítomny na mši sv. v minoritském kostele a přijmout sv. přijímání.*“¹⁹⁰ Ten den již začali první lidé přesvědčovat sestry, že je těžké utíkat na poslední chvíli a že dříve či později k tomu dojde. Představená ovšem odejít nechtěla, tak odešla ke komandantovi, aby jí dal písemné svolení zůstat v Krnově. Odmítl to, ale slíbil, že pro sestry pošle auto, neboť krnovská komunita měla mezi sebou i staré a nemocné. Po několika dnech již hlásily tlampače, aby ženy a děti ihned opustily město, poté byl rozkaz rozšířen na všechny Krnovany. Pro sestry přijelo v neděli 15. dubna auto a dostaly příkaz do osmi večer opustit město. Nepřipojily se však ke koloně uprchlíků, ale odjely do vesnice Krasov vzdálené 17 km od Krnova. Výprava čítala 31 sester, 6 civilních osob, 2 krávy, 5 koz, drůbež, králíky a přes dvacet vozů tažených koňmi a naplněných zařízením rozlehlého kláštera. V Krasově dostaly k dispozici jedno patro

¹⁸⁸ Tamtéž, *Chronik des Weisenheimes Elbogen*, rok 1945. „*Věděli jsme teď příliš dobře, že jako Němci už nemáme co říct.*“

¹⁸⁹ AKCHŠS Slavkov u Brna, *Klášterní kronika filiálky Krnov*, s. 40.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 41.

prostorné vilky, brzy však musely opět odjet, neboť narazily na protikatolicky laděného vedoucího místní nacistické strany. Téměř všechny sestry se přesunuly do Rapotína, kde se směly ubytovat v jedné školní třídě, poté byly z iniciativy jednoho kněze odstěhovány do poněkud lepších podmínek na faru v Rýmařově. Jedenáct osob zůstalo v Krasově, neboť některé onemocněly a nemohly hned odjet, takže se zde dočkaly konce války. *„Jednoho dne jsme musely vyvěsit prapor – bílý. Pan nadučitel Mück šel vstříc Rusům a uvolnil jim barikádu. Pak přišli Rusové pěšky a autem do vesnice a brzy zastavili u našeho domu, protože vynikal vzhledem i velikostí. Představená se postavila ke vchodu do domu, když Rusové jeli kolem. Z auta vyskočil důstojník, prošel kousek naší předzahrádky, podíval se na představenou a zavelel: „Pokračovat v jízdě!“ Po této malé příhodě nám došlo, že náš řádový oděv vzbuzuje respekt. Pak jsme se vždycky postavily ke dveřím a oknům, abychom Rusy odradily, což se také podařilo. Šli do jiných domů, nechali nás na pokoji a říkali lidem ve vsi: „Sestrám nic neuděláme, ty nejsou z tohoto světa.“¹⁹¹ Brzy nato se tři sestry vrátily do Krnova, neboť se proslýchalo, že všechny budovy ve městě, které budou opuštěné, zabere ruská armáda. Uklidily budovu z nejhoršího a na přelomu května a června se sem postupně vrátila celá komunita, ovšem ne nadlouho.*

Podstatně radostnější situace panovala v horažďovickém mateřinci, který od podzimu 1944 zdejší výrazně zmenšená komunita nuceně sdílela s německými vojáky. V druhé polovině dubna se i zde bombardovalo, ale kromě většího množství rozbitých oken v kostele i na domě, což byl následek jedné menší bomby shozené u nedalekého nádraží, k větším škodám nedošlo, přestože Horažďovice poničeny byly. V posledních dubnových dnech se němečtí nájemníci rychle balili a odjeli, vzápětí je ale vystřídali jiní, tentokrát příslušníci SS jednotek, kteří však již větší hrůzu nevzbuzovali. Následný příjezd Američanů školské sestry nadšeně oslavily spolu se všemi obyvateli městečka: *„Když v noci z 5. na 6. květen opustili náš dům Němci, byly jsme tu několik hodin samy. Ale hned 6. května odpoledne přijely od Sušice americké tanky a auta s vojenskou posádkou. Na západním kraji města byla narychlo postavena slavobrána, kde zástupci města uvítali velitele anglicky. Množství obecnstva z města i z vesnic – bylať neděle – vroubilo ulice, vojínům podávány kytice, cukrovinky, pečivo, což oni s úsměvem přijímali. Navečer bylo u nás ubytováno v místnostech po Němcích 90 mužů, velitel a kurát, v útulku asi 500 mužů... U vchodu do našeho školního domu postavili auto s vysílačkou, v kancelářích zařídili hned radio a telefon tak, že měli brzy spojení se všemi skupinami ve městě i v okolí. V osm hodin večer sloužil kurát v našem kostele mši sv. pro*

---

¹⁹¹ *Tamtéž*, s. 42.

vojíny katolíky, bylo jich asi 50. Na oltáři hořela všesv. světla, zpěv obstarával ředitel kůru z města se svým sborem, ale později zpívaly vždy sestry, neboť Američanům se zpěv velice líbil... Někteří chodili potom také s námi ku sv. přijímání. První den po mši sv. nabídli jim naši chléb s máslem a čaj, což přijali, ale jinak nepožadují od lidí zdejších ničeho, mají s sebou hojné zásoby potravin. Nežádají od sester ani služeb a práce jako Němci; americký voják prý si musí vše udělat sám. Naše dvory byly plny aut, tanků, na dvoře před noviciátem byla plná kuchyně, vařilo se benzinem. Když něco potřebovali od nás, např. brambory, hned zas za to přinesli jiné věci: mouku, cukr, kávu, kakao; dávali sestrám okusit svých jídel. Častěji dostaly všechny sestry kávu, suchary, čokoládu apod.“¹⁹² Již 2. června zde dostaly sestry povolení otevřít od září opět své školy a měly co dělat, aby přes prázdniny daly celý objekt do pořádku. Život se zde rychle vracel do starých kolejí. Patnáctého června navštívil Horažďovice na své cestě z Plzně do Tábora prezident Edvard Beneš, který měl ke kongregaci sester notredamek blízký vztah, neboť sestry Desponsata a Karla Palátovy byly jeho sestřenice a zároveň švagrové. Sestra Desponsata se s ním také setkala při slavnostním uvítání, které mu město připravilo, a promluvili spolu krátce o švagrové a dvou neteřích, z nichž dvě zemřely v Osvětimi a třetí se ještě nevrátila z Ravensbrücku.

Zcela jiný tón mají záznamy v kronice pražské provincie, jejíž pisatelka prožila na vlastní kůži poslední válečné týdny v centru Prahy. Záznamy o významných politických a vojenských událostech dominují a život sester v domě U sv. Anny v Ječné ulici je do nich zakomponován. Text je psán s patosem a vlasteneckým zanícením, které svědčí jak o literárním talentu kronikářky, tak o tom, že musela být dobře informována o tom, co se dělo, a nakonec též ukazuje, že řeholnice v hlavním městě vnímaly situaci jinak než sestry na venkově.¹⁹³ V centru jejich pozornosti stál národ a „milovaná Praha“, zatímco vlastní dění v komunitách ustupovalo do pozadí. Objekt domu U sv. Anny byl poškozen za prvního velkého náletu na Prahu na Popeleční středu 14. února, nikdo z jeho obyvatel ale nebyl vážněji raněn. Sestry se kvůli časovaným pumám nastraženým v okolí musely na několik dní odstěhovat k šedým sestrám do Bartolomějské ulice. Na Květnou neděli 25. března přišlo další velké bombardování a v dubnu následovala série dalších. Jedna ze dvou ukázek specifického stylu zápisů v této kronice se týká právě tohoto období: „*Jaro se hlásilo do našich krajů, nikdo však neměl pro ně oči, ani pochopení. Den jak den byl hlášen letecký poplach, často i v noci, ráno před osmou hodinou již tu byla hloubková letadla, která*

¹⁹² AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 250-251.

¹⁹³ I kronika českobudějovické provincie je srovnání s pražskou provinční kronikou velmi stručná a strohá.

odstřelovala lokomotivy na tratích a auta na silnicích, odpoledne před pátou hodinou ještě svištěly vrtule vzduchem. Polední hodiny jsme obyčejně prožívaly v krytu, někdy jsme tam strávily i několik hodin. To neustále pluly letouny a celé ohromné svazy vzdušnými cestami na východ, aby pomáhaly na otevřené frontě. Prožívaly jsme si těžké dny, do kterých padaly stíny smrti našich nejlepších lidí. Pankrácká sekyra si neodpočinula, Petschkův palác tlumil nářky a zoufalé volání ubíjených lidí... Orel ozdobený hákovým křížem zuřil... Pomalu ubíhá den za dnem ve větším a stále stoupajícím napětí. Pohraniční hory se hemží partyzány, neklid je patrný v řadách německého vojska, nová opatření hlásají příchod čehosi velkého, po čem tak toužebně po dobu války prahneme – konec, mír, vítězství, spravedlnost, svobodný domov... Sledovaly jsme každou zprávu, v duchu dlely všude tam, kde se bojovalo...¹⁹⁴ Po zprávách o vládě v Košicích, postupech vojsk a rozruchu způsobeném příjezdem trestanců z Buchenwaldu následoval záznam převratných událostí, jež bezprostředně předcházely vypuknutí pražského povstání: „A přišel 1. květen. Ve třičtvrtě na jedenáct večer rozdrnčel se telefon u sv. Anny v Praze. Neznámý mužský hlas oznamoval, že A. Hitler je mrtev. Druhý den noviny tuto zprávu potvrdily. Sdělily, že vůdce padl v odpoledních hodinách uplynulého dne ve svém bojovém stanovišti v Říšské kanceláři v Berlíně. Dne 30. 4. určil si svým nástupcem velkoadmirála Dönitze. V Protektorátě nařídil K. H. Frank, aby byly vyvěšeny vlajky na půl žerdi. Úřady u sv. Anny nevyvěsily. Dne 2. 5. přejal Mezinárodní Červený kříž do svého ošetření v Praze vězně z koncentračních táborů a zajatce. Týž den ve 3. hodiny odpoledne padl Berlín. Rusové v něm zajali na 150 tisíc vojáků. Maršál Stalin dal na oslavu vystřeliti 20 ran ze 150 děl. I na italské frontě se Němci vzdali, milion vojáků bylo zajato Spojenci. A dech času spěl vpřed, nezastavoval se, jeho orloj už i na Hradčanech odbíjel rozhodnou hodinu...“¹⁹⁵ V podobném duchu je na následujících dvou stranách líčen průběh pražského povstání, které sestry, úředníci i civilisté z okolí prožili téměř celé v krytu U sv. Anny. Během náletů nezemřela žádná řeholnice v Praze ani jinde, zaznamenána byla pouze jedna oběť mezi jejich svěřenci – chlapec ze sirotčince v Havlíčkově Brodě, kterého roztrhala na ulici puma, když se při povinném sběru odpadků nestačil včas ukryt.¹⁹⁶

Naprosto jedinečné informace o tom, jak prožívala poslední dny války čtyřčlenná komunita notredamek v městečku Jimramově, kde sestry vedly dětskou opatrovnu, podala sestra Viktorie. Zde se řeholnice aktivně zapojily do veřejného dění, zčásti pod tlakem okolností, zčásti i díky dobrodružné povaze sestry Viktorie. Již v dubnu chodili do kláštera na

¹⁹⁴ AKŠS Praha – Krč, *Kronika pražské provincie*, s. 54-55.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, s. 57.

¹⁹⁶ *Tamtéž*, s. 54.

jídlo partyzáni z okolních lesů. Potraviny pro ně sestry dostávaly z fary, ale vařily ony. Koncem dubna se v dočasně uzavřené opatrovně ukrylo asi šedesát maďarských a slovenských vojáků, dezertérů z východní fronty. Sestry měly nejdřív strach, že jsou to Němci, ale potom se uklidnily. Nejtěžší chvíle si kvůli těmto svým hostům užily v průběhu tří dnů, kdy Jimramovem projížděla ustupující německá armáda. Vojsko táhlo ulicí přímo před budovou kláštera. Nejprve zazvonil u dveří jeden zcela vyčerpaný rakouský kněz a prosil o něco k jídlu pro sebe a svého kamaráda, po něm přicházeli další. Sestra Viktorie, která chodila otvírat, neboť jediná z komunity se byla schopná domluvit lámanou němčinou, se děsila, aby někdo z německých vojáků nezjistil přítomnost ukrytých dezertérů, kteří byli zavřeni za nejbližšími dveřmi jen pár metrů od nich. Když sestry rozdaly všechno jídlo, které měly, dávaly nově přicházejícím vojákům již jen vodu a snažily se být velmi milé a úslužné, aby snad někoho z nich nenapadlo podniknout domovní prohlídku. Venku se občas střílelo a průjezd vojska nebyl nijak poklidný. „Kluci“ ve školce to psychicky nevydrželi a poschovávali se do sklepa na uhlí a na seník. Brzy nastal i problém s jejich živením. Ulice byly stále plné Němců a od sousedky se sestra Viktorie dozvěděla, že teď mají projíždět oddíly esesmanů. „*No a my jsme neměly už co dát jíst chlapcům, tak jsme si s Lambertou říkaly: „Sestro, nedá se nic dělat, jdeme na faru.“ Už jsme neměly ani kousek chleba. Sestra Humilis (představená) nás nechtěla pustit. To by totiž znamenalo protlačovat se přes ty vojáky, bylo to tam plný, plničký. Ale sebraly jsme prádelní koš a šly jsme na faru. Já jsem se cestou ukláněla na všechny strany a tvářila se, že nesu prádlo. Na faru nás nechtěli pustit, ale pak otevřeli. Měli tam pečivo a i od lidí něco ze zabýjaček, tak nám to dali do toho koše, ale báli se, jak to ponese domů a co řeknou Němci, když uvidí tolik jídla. No ale přikryly jsme to nějakými hadry a zase šly zpátky, ukláněly se a v pořádku došly domů. A měly jsme jídlo pro chlapce...“¹⁹⁷ Maďarští vojáci zůstali v klášteře až do konce května, než dostali povolení k návratu. Potom se směli vrátit, pokud si obstarají vozidla, tak chodili po silnicích, sbírali rozbitá auta a dávali je dohromady. „*To nám potom vozili všechno možný. Pak se těžko loučili. A někteří ti Slováci nám ještě z domova poslali lístek.*“ Jen Maďaři odešli, přišli do Jimramova Rusové. „*My jsme tam měli Rusáky docela fajn. Jak je za řekou ta hora, tak to tam celý vysekali a udělali tam dřevěný chaty, ale krásný, i s verandou. Nejdřív k nám přišli, my jsme měly prádelnu na dvoře, byla to cimra, kde byla kamenná podlaha a kotel, pod kterým se topilo, a pak necky a nic. Praly jsme v neckách na dvoře. Jeden voják přišel a říkal: „Sestrička, vyperete? Já mám košilu tak špinavou.“ A když jednomu, tak hned přišli další. Ale**

---

¹⁹⁷ Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Viktorie Havlové.*

máchalo se to v řece, to bylo jednodušší než pumpovat vodu. A pak žehlit. Tak přišli, že žehlit ne, že stačí vyprat. Ale říkali jsme si, že když už, tak jim to i vyžehlíme. Tak měli radost, že celou válku neměli tak čisté košile. Potom nám tu prádelnu zabrali a udělali si tam takovou saunu, měl ji na starosti nějaký děda. A dole ve třídách zřídili ruský lazaret a nahoře v patře ordinaci, kde ordinovaly vojačky. Vojáci vždycky přišli pochodem vchod z té hory na dvůr. Tam se svlíkli úplně ze všeho, chodili nám tam jak adamové, dali to tomu dědovi, ten to nějak vyprat a v prádelně se vysaunovali. Mám-li být upřímná, tak na ten dvůr jsem se docela bála. Měly jsme tam dřevník a musely jsme pro uhlí a dříví, jinak bysme nemohly vařit. Zvlášť jeden byl takovej protiva dotěrnej, šel ke mně a ostatní se začali chechtat, tak jsem na něj křikla: „Jedeš, řeknu to veliteli!“ A velitel, říkali jsme mu děda, s tím jsme byli zadobře, tak slíbil, že to zařídí, a víckrát se u nás ten voják neukázal... Někteří Rusové zůstali v Jimramově až do podzimu, a když začala školka, byli nadšeni, že vidí děti, a hráli si s námi na dvoře.“¹⁹⁸

Celkově nemá sestra Viktorie špatné vzpomínky na pobyt vojáků u nich v klášteře, největší problém byl po nich pořádně vydrhnout prádelnu a třídu opatrovny a jednoduché to nebylo ani s topením. V uhlí ve sklepě byly předtím poschovávány zbraně, pušky i granáty, tak ještě dlouho potom je sestry musely přebírat rukama, neboť se bály, aby do kamen nepřiložily nějakou výbušninu. I takto tedy mohl vypadat závěr války v malé řeholní komunitě v zapadlém městečku, které nezažilo nálety a bomby, zato ale udělalo zkušenost s vojáky obou stran.

II. 6. Poválečné osudy německých školských sester

Dění v Československu v prvních poválečných měsících hluboce zasáhlo do dosavadní struktury obou kongregací a ukázalo, že návrat k poměrům před říjnem 1938 je nesplnitelnou iluzí. Odsun německého obyvatelstva citelně postihl oba řeholní instituty a jeho důsledkem byl zánik mariánskolázeňské a vznik bavorské provincie sester notredamek a výrazný pokles členské základy československé provincie chudých školských sester. Po roce 1946 zůstalo v Československu jen deset německých notredamek, které nechtěly zemi opustit,¹⁹⁹ a o něco

---

¹⁹⁸ *Tamtéž.*

¹⁹⁹ Mariánskolázeňská provinční kronika jmenovitě vypočítává sestry své provincie, které podaly žádost o povolení zůstat v Československu. Většina z nich se přesunula do Německa později v průběhu padesátých let. Srov. AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 67-68.

vyšší, bohužel ne zcela přesně zjistitelný počet chudých školských sester.²⁰⁰ Složitost situace, napjatá atmosféra a předsudky na jedné a zároveň spolupráce a podpora obou národností na druhé straně, to vše vyznívá z nemnohých záznamů, které na toto téma byly učiněny. Podle dostupných informací se školské sestry nikde nestaly obětí divokého odsunu, i když v Krnově k tomu mnoho nechybělo, ale svůj odchod za hranice zvažovaly, stejně jako možnost optovat a zůstat ve staré vlasti. V poněkud odlišném tónu se ohledně této záležitosti nesou zápisy českých a německých kronik.

První záznam z horažďovického mateřince se zcela zřetelně nese v duchu všeobecných dobových protiněmeckých nálad, kdy byla internace Němců schvalována a ospravedlňována slušnějším jednáním české strany: „Podle vládního programu o odsunu Němců z našeho pohraničí, byli hned po prohlášení naší svobody němečtí uprchlíci – „naši národní hosté“ - zajištěni v táborech a s nimi i Němci zde usedlí, než se o nich rozhodne. Omezuje se jim svobodné cestování, ukládá se jim práce, ale jinak se s nimi nakládá slušně. Jak jinak bylo v německých koncentracích! Někde byly i německé řeholnice zajištěny. Naše čtyři německé sestry z mateřince a z ozdravovny dostaly výzvu od místního národního výboru 26. června 1945, aby se vystěhovaly do filiálek v pohraničí... Mezi nimi jest generální asistentka M. Angelika.“²⁰¹ Tento oficiální alibismus o slušném jednání Čechů nijak nesdílela sestra Viktorie, která s hořkostí vzpomínala na průchod transportu německých obyvatel Jimramovem v létě 1945. „Stála jsem u oken a něco jsem dělala. A oni ty kluci dozorcí na ně tak řvali na ty lidi. A oni to byli civilové. A ten jeden řval: „Já vím, co vy jste s náma dělali, vy pakáží. Jak vy jste dělali nám, tak teď my budeme dělat vám!“ A oni byli tak smutní. A já jsem to nevydržela a říkám: „Tak to budeme zrovna, jako byli oni? Že se nestydíte!“ A šly jsme nakrájet chleba a dávaly jsme jim ho z okna. A on zase řval a já říkám: „Chleba je náš! A kde máte napsáno, že jim nesmíme dát chleba?“ A když jsme se potom dozvěděly, že se to týká i sestry, tak jsme si říkaly chudinky sestry, jak s nimi asi zacházeli.“²⁰² Podobné zkušenosti měly i chudé školské sestry z Krnova, které byly nuceny opustit klášter necelý týden poté, co se do něj navrátily po předchozím útěku před ruskou frontou,²⁰³ a odejít do soustředovacího tábora, z něhož se dostaly jen díky intervenci jejich české provinční představené, která pomáhala partyzánům s administrativou, takže jí nakonec vyšli vstříc: „V sobotu 16. června přišel

²⁰⁰ Zdá se, že chudých školských sester německé národnosti zůstalo ve slezském pohraničí více, neboť v době soustředění řeholnic roku 1950, kdy se z konventu v Bílé Vodě stal jeden z řady soustředovacích klášterů, zde měla (dle vzpomínek sester notredamek) jejich komunita ještě německé modlitby a bohoslužby.

²⁰¹ AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 268-269.

²⁰² Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Viktorie Havlové.*

²⁰³ Viz předchozí kapitola.

příkaz, aby všechny německé sestry s klášterním duchovním odešly do tábora, kam musely vytáhnout spolu s ostatními Němci z města. Dva partyzáni s puškami přes rameno přišli do kláštera – třetí nás s jezdeckým bičíkem v ruce vyhnal na ulici. Po cestě řekla ctihodná představená jedné sestře: „Když budeme nuceny (to bylo běžné při jiných slovních posměšcích) říkat „Hitler je prase“, budeme říkat Můj Ježíši, milosrdenství. Těch pár slov uslyšel partyzán a na to řekl výsměšně: „Svatí mluví! Ticho! Dívejte se dopředu!“ Kus cesty jsme pochodovaly, když přišla výzva, abychom hlasitě volaly „Děkujeme našemu Vůdci“. To jsme mohly v tom smyslu, že nám dal možnost snášet takovou potupu pro Boha. Po chvíli se měla zpívat německá hymna Deutschland, Deutschland über alles...“²⁰⁴

Do všech německých domů obou kongregací musely být z nařízení vlády hned v červnu dosazeny představené české národnosti a němečtí obyvatelé zaregistrováni. Generální vedení školských sester v Horažďovicích vyjednalo s pražským advokátem Stanislavem Ortem, že bude radit německým řeholnicím, jak postupovat v úředních věcech, a ten hned 6. června přijel do Mariánských Lázní, aby všechny kongregační domy oficiálně převedl do českého vlastnictví.²⁰⁵ Druhého srpna byl na konferenci v Postupimi schválen transfer německého obyvatelstva a hned ten den byli českoslovenští Němci, s výjimkou aktivních antifašistů a obětí nacismu, zbaveni státního občanství.²⁰⁶ Šestáho srpna vstoupil v platnost ústavní dekret o státním občanství osob německé národnosti, v němž byla stanovena povinnost pro ty, kdo chtěli zůstat v Československu, aby si zažádali o československou státní příslušnost (tzv. optovali). Několik dní nato odešel z Horažďovic do pohraničních filiálek dopis, v němž vedení kongregace informovalo o možnosti optovat, o náležitostech, jež žádost musela obsahovat, i o ochotě advokáta Orta poradit a pomoci v případě potřeby. Stanovisko české strany bylo v listu vyjádřeno jednoznačně: „*Přály bychom si ze srdce, abyste všechny mohly zůstatí buď v domech, kde jste nyní, nebo v jiných domech našich, kde by Vás přijaly jako své řeholní spolusestry. K optování nemůžeme nikoho nutiti, ani nikomu brániti, každá sama rozhodne, chce-li žádost podati nebo ne... Všecky Vás srdečně zdravíme a čekáme brzkou zprávu, jak jste se rozhodly.*“²⁰⁷ V německých domech však situace nebyla příliš nakloněna možnosti zůstat za daných okolností ve staré vlasti. Zdá se, že sestry měly dost hrdosti a nestály o to, aby byly někde vzaty na milost a nemilost a jejich okolí je trvale považovalo za osoby „druhé kategorie“. I kdyby jejich české spolusestry

²⁰⁴ AKCHŠS Slavkov u Brna, *Klášterní kronika filiálky Krnov*, s. 43.

²⁰⁵ AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 66.

²⁰⁶ Josef TOMEŠ (ed.), *Encyklopedie českých dějin*, Praha 2008, s. 297.

²⁰⁷ AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 276-277.

byly zcela prosty předsudků, což se také zcela předpokládat nedá, nepochybně by narážely jinde a navíc by nesměly vyučovat děti.²⁰⁸ Sestra Viktorie tvrdí, že je nikdy nenapadlo považovat jejich německé spolusestry za „Němce“ v tehdejší slova smyslu a národnostní nesnášenlivost byla v kongregaci cizí, je ovšem pravda, že jak ona, tak sestra Paulína během války ani po ní s nimi do přímého kontaktu nepřišly a po většinu času o nich jako řadové členky kongregace neměly vůbec žádné zprávy nebo je dostávaly kusé a se zpožděním: „*Pak jsme se dozvěděly, že musely z toho pohraničí pryč, a bylo nám jich líto.*“²⁰⁹ Nikdo se ovšem již nedozví, jak fungovalo konkrétní soužití s českými představenými v jednotlivých pohraničních domech, ale snadno si lze domyslet, že i při dobré vůli z obou stran zde napětí nechybělo, už jen vzhledem k všeobecné atmosféře ve společnosti. Jisté je, že onen dopis z poloviny srpna není v mariánskolázeňské kronice vůbec zmíněn, stejně jako možnost zažádat si o československé státní občanství a zůstat v zemi. Dá se předpokládat, že řeholnice by celkem snadno prokázaly, jak byly pronásledovány nacistickým režimem, a jejich žádost by byla dříve či později kladně vyřízena, stejně jako deseti sestrám, které ji podaly. Není nijak překvapující, že za daných okolností byla tato varianta pro většinu řeholnic zcela nepřijatelná, stejně jako pro většinu jejich krajanů, a tak více než u horažďovických představených hledalo vedení mariánskolázeňské provincie pomoc u generální představené chudých školských sester v Mnichově. Provinční představená se svou asistentkou jely osobně americkým vojenským autem do Mnichova, aby záležitost projednaly, a dostaly příslib, že budou přijaty do domů chudých školských sester, dostanou zde zaměstnání, ve vnějších věcech budou podléhat místním představeným chudých školských sester a v duchovních věcech své provinční představené. Již 12. září byla dle instrukcí mnichovské generální představené vypravena první

---

²⁰⁸ Ve Slavkově u Brna, kde se protiněmecké nálady tradičně snoubily s proticírkevním štváním, byla národnostně smíšená komunita chudých školských sester záminkou ke snaze zabavit klášterní majetek a podobná argumentace se znovu objevila po roce 1948. Martin Rája prostudoval zápisy ze schůzí MNV a uvádí k tomu některé podrobnosti: „*Již 21. července 1945 se na schůzi Národního výboru ve Slavkově projednávalo, jak přistupovat dále ke klášteru: „Soudruh Fiala podává zprávu v záležitosti majetku místního kláštera. Zjištěno, že některé sestry jsou tam Němky. Kostík sděluje, že jedná-li se o majetek německého řádu, máme nárok tento majetek zabavit. Bylo zjištěno, že centrála tohoto kláštera je v Mnichově a to podle předložených dokladů čtyřem členům Národního výboru ze čtyř politických stran, a proto byl do kláštera zcela správně jmenován prozatímní národní správce.“... V únoru 1946 prohledávalo údajně několik desítek policistů klášter z důvodu udání, že se zde skrývají Němky. Sestry se přitom domnívaly, že toto anonymní udání měl na svědomí někdo z personálu nemocnice, která se musela ze školní budovy odstěhovat. Jak kronikářka dodává: „Prohlídka dopadla bez výsledku, my nikoho neskrýváme.“* Martin RÁJA – Jan RÁJA, *Dějiny Československé provincie kongregace Chudých školských sester Naší Paní*, nepublikovaný rukopis uložený v AKCHŠS Slavkov u Brna, s. 80.

²⁰⁹ Archiv autorky, *Vzpomínky sestry M. Viktorie Havlové*.

skupina osmi sester do Řezna²¹⁰ a v průběhu podzimu následovaly další. Až do července 1946 zůstávala otevřená otázka, zda vůbec německé notredamky zůstanou pod obediencí horažďovického mateřince, nebo zda se připojí k mnichovské kongregaci, což zřejmě zpočátku předpokládala mnichovská představená M. Almeda Schrickerová.²¹¹ Sestry však nemínily zpřetrhat své vazby s rodnou zemí a vlastní kongregací, přestože zde momentálně opravdu zůstat nechtěly. Kronikářka sirotčince v Lokti to, jako již vícekrát, napsala narovinu: „*Der Abschied war rasch von Bekannten und Freunden des Hauses. Viele waren ja schon fort. Es floß keine Träne, weil ein Jedes wußte, dass unter solchen Umständen kein Bleiben möglich ist. Dem Herrn sei Dank für alle Gnaden und so Gott will, werden wir unsere Heimat wiedersehen!*“²¹² Provinční představená Adolphina Proiřlová, která se před svým odjezdem z rodné země 25. října 1945 „*dojemným listem rozloučila s mateřincem*“²¹³ v Horažďovicích, našla spolu s patnácti sestrami a třemi kandidátkami dočasné útočiště na zámku v Banz u Bambergu, kde převzaly péči o charitní starobinec. Dalších 84 notredamek bylo začátkem roku 1946 rozptýleno po různých domech chudých školských sester v celém Bavorsku a 102 sester čekalo ještě v Československu na jarní odsun.²¹⁴ Řeholní dům v Banz byl schválen bamberským biskupem a sloužil jako dočasné sídlo provinční představené. Druhým působištěm se na jaře 1946 stal hornofalcký Auerbach, kde sestry otevřely mateřskou školu a převzaly péči o starobinec a v červenci i o okresní nemocnici. Ve stejné době nastoupilo dvanáct sester do domácnosti arcibiskupského chlapeckého semináře v Bambergu. Staré a nemocné řeholnice byly ubytovány v domě pro staré lidi v Michelfeldu u Auerbachu. Dne 22. července 1946 podala horažďovická generální představená na výslovné přání německých sester žádost do Říma, aby mariánskolázeňská provincie směla nadále existovat jako provincie bavorská. V té době bylo tedy definitivně rozhodnuto o dalším osudu německých notredamek, které se vyslovily pro zachování jednoty s českou kongregací. Všechny sestry, které ve školním roce 1945/1946 působily na školách a jiných pracovištích mnichovských chudých školských sester, byly postupně odvolány. Horažďovická kronika k tomu s mírným

²¹⁰ Úplně první opustily Československo již na konci července 1945 tři sestry, které pracovaly v mariánskolázeňském lazaretu a po jeho zrušení byly přijaty řeholnicemi z Kongregace sester dětství Ježíšova v jejich mateřinci v Oberzellu u Norimberku. AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 67.

²¹¹ Když se německé notredamky k připojení k mnichovské kongregaci neměly, začaly být vztahy s generální představenou napjatější. Začátkem července odmítla M. Almeda přijmout jejich kandidátky do učitelského ústavu v mateřinci v Mnichově, což sestry natolik nemile překvapilo, že to zaznamenaly do kroniky: „*Leider fand sie (die Provinzoberin) kein Entgegenkommen. Eine große Enttäuschung!*“ *Tamtéž*, s. 82.

²¹² AKŠS Auerbach, *Chronik des Weisenheimes Elbogen*, rok 1945. „*Rozloučení se známými a přáteli domu bylo rychlé. Vždyť mnozí již byli pryč. Netekla žádná slza, neboť každý věděl, že za takových okolností není možné zůstat. Díky Pánu za všechny milosti a bude-li Bůh chtít, uvidíme opět naši domovinu!*“

²¹³ AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 277.

²¹⁴ *Tamtéž*, s. 288.

zadostiučiněním poznamenává: „76 sester jest ve školách a ústavech mnichovských Školských sester; mají tam sestry rády a těžko budou je propouštěti k žádosti provinciální představené. Ač se tam tedy vede sestrám dobře, přece touží po vlastní družině a chtějí všechny zůstati věrny našemu mateřinci a býti naší provincií jako dříve.“²¹⁵ Není ovšem zcela jisté, zda jsou tyto údaje zcela spolehlivé. Kontakty českých řeholnic s vysídlenými spolusestrami byly velmi omezené a německá kronika hovoří pouze o čtyřech sestrách, které o prázdninách 1946 přešly z filiálek mnichovské kongregace na obecnou školu do Auerbachu. Stejně tak se v mariánskolázeňské kronice v jinak obsáhlých záznamech za rok 1946 nehovoří o žádosti do Říma a o schválení bavorské provincie, je zde však záznam o generální kapitule v Horažďovicích a výsledcích voleb nového vedení kongregace,²¹⁶ což by mohlo poukazovat na samozřejmost, s níž se německé sestry nadále hlásily k českému mateřinci, nebo to může být i konečné vyjádření rozhodnutí po několikaměsíčním váhání, o němž se kronikářka nerozepisovala. Sídlem nově vzniklé bavorské provincie sester notredamek se stal Auerbach a je jím až do současnosti.²¹⁷

Chudé školské sestry, jejichž generální vedení i převážná část spolusester v evropské části kongregace byly německé národnosti, neměly větší potíže sehnat nová působiště na rakouském nebo německém území. Hned 18. května 1945 odjelo ze Slavkova do Vídně pět sester, aby se vyhnuly nucené internaci všech místních Němců na statku pana Hausnera. U dvou z nich je poznamenáno, že jsou polské národnosti, ale neprozřetelně si předtím vyřídily německou státní příslušnost. Pro slavkovskou komunitu představoval jejich odchod citelnou ránu, neboť ztratila několik učitelek a varhanici.²¹⁸ Zdá se, že na rozdíl od notredamek zde nebyl odjezd německých sester centrálně řízen vedením provincie, ale každý dům se podle okolností zařídil trochu jinak. Odsun postihl celou velkou slezskou provincií se sídlem ve Vratislavi a několik domů na československém území ve srovnání s tím představovalo kapku v moři. Také zde musely nastoupit české představené, jelikož však komunity byly často národnostně smíšené, dala se změna provést i takto: „*Politická situace si vynutila, že na místo německé sestry představené nastoupila sestra české národnosti. V tomto strašném zmatku padl los na naši učitelku klavíru sestru M. Ludmilu Čermákovou, která byla obeznámena s*

---

²¹⁵ *Tamtéž*, s. 310.

²¹⁶ AKŠS Auerbach, *Marienbader Provinzchronik*, s. 83.

²¹⁷ Spojení mezi bavorskou provincií a českým mateřincem v Horažďovicích a později od roku 1950 v Javorníku zůstalo zachováno, přestože dlouhou dobu byly znemožněny veškeré návštěvy a vizitační cesty a na korespondenci nebylo spolehnoutí. Následující vnitřní vývoj obou českých a německé provincie však byl dost odlišný.

²¹⁸ AKCHŠS Slavkov u Brna, *Kronika kláštera slavkovského*, s. 86.

*bohumínskými poměry již dvacet let.*²¹⁹ Většina sester neměla zpočátku v úmyslu odejít a například v Krnově, odkud je k dispozici nejvíce zpráv, si hned na konci července podaly žádost o státní občanství. Pouze několik jednotlivých řeholnic využilo různých nahodilých příležitostí dostat se do nepříliš vzdálených kongregačních domů v bývalém pruském Slezsku (Opolí, Hlubčice), kde se pravděpodobně později připojily k transportům sester do Braniborska. V únoru 1946 krnovské sestry svou žádost o státní občanství zopakovaly a zároveň se obrátily přímo na paní Hanu Benešovou, aby se za ně přimluvila. Z prezidentské kanceláře přišla příznivá odpověď, že na školské sestry upozorní ministerstvo vnitra, jež bylo v tomto směru nejvyšší instancí. Ve stejné době však přišel dopis od vídeňské provinční představené, který obsahoval pozvání pro německé sestry, a k němu byl připojen přípis z vídeňského arcibiskupství, že dvacet sester z Krnova a Slavkova je nutně potřeba pro školy ve vídeňské arcidiecézi. Krátce nato přišlo podobné pozvání ze Štýrska.²²⁰ Část chudých školských sester tedy oproti původním plánům odjela do Rakouska (přesný počet není znám), několik jich prošlo odsunovým táborem, ovšem již v klidnější fázi v létě 1946, a dostaly se do Německa,²²¹ nezanedbatelný počet však vyčkal udělení československého státního občanství a zůstal ve slezských komunitách pod českými představenými až do roku 1950, kdy byly všechny chudé školské sestry soustředěny do kláštera v Bílé Vodě, kde ještě dlouhou dobu nato tvořily dvojjazyčné společenství.

Je otázkou, proč vůle chudých školských sester zůstat v Československu byla poněkud vyšší než u notredamek, přestože zázemí v německy mluvícím prostoru měly výrazně lepší, takže i notredamky u nich hledaly útočiště. Určitou roli zřejmě sehrála zeměpisná poloha působišť obou kongregací, kdy členky mariánskolázeňské provincie mohla lákat blízkost Bavorska a američtí vojáci jim celkem vycházeli vstříc. V ruské okupační zóně se dýchalo o poznání hůř, a navíc odchod do sousedního Slezska znamenal pouze vyhlídky na další evakuaci. Rakousko bylo pro všechny komunity s výjimkou slavkovské dost vzdálené. V československé provincii chudých školských sester také řeholnice německé národnosti převažovaly, takže se možná necítily tolik ohrožovány nuceným počesťováním, což se naopak mohlo jevit německým notredamkám, které byly ve výrazné menšině. Mohla zde být patrná i větší role pocitu sounáležitosti s konkrétním místem, neboť chudé školské sestry si (přinejmenším na českém území) budovaly rozsáhlejší působiště v menším počtu obcí a

²¹⁹ Tamtéž, *Kronika Školských sester de Notre Dame – pobočka Nový Bohumín*, s. 5.

²²⁰ Tamtéž, *Klášteří kronika filiálky Krnov*, s. 44.

²²¹ Zprávy jsou např. o bývalé bohumínské představené sestře Adoloratě a sestře Salvatoris, které odjely „přes odsunový tábor v Karvině do Německa“. Tamtéž, *Kronika Školských sester de Notre Dame – pobočka Nový Bohumín*, s. 5.

nebyly tolik flexibilní jako notredamky. Kromě toho jim muselo být jasné, že jejich české spolusestry tak velké domy, z nichž většina byla ve vlastnictví kongregace, personálně nezajistí. Notredamky měly řadu působišť pouze smluvně vázaných a mnohá z nich zanikla už během války nebo v souvislosti s odsunem německého obyvatelstva. Několik domů v Sudetech, které kongregace přímo vlastnila, pak nebyl problém obsadit českými řeholicemi. To vše je nicméně pouze pokus o interpretaci nastalé situace a je pravděpodobné, že některé závažné okolnosti, které mohly být i rozhodující, prameny zamlčely.

Závěr

Diplomová práce si kladla za cíl prostudovat a uceleně předložit problematiku osudů dvou zvolených řeholních společenství v letech nacistické okupace. Na základě pramenů uložených v soukromých archivech obou kongregací a vzpomínek pamětnic byl proveden rozbor situace v českých a německých řeholních domech, který se zaměřil na šest tematických okruhů: vnímání událostí podzimu 1938 a jara 1939 řeholnicemi obou národností, změny v činnosti školských sester vynucené válečnými okolnostmi, každodenní život komunit ve válečných letech, perzekuci řeholnic nacistickým režimem, prožitek a reflexi posledních dnů války a okolnosti poválečného odsunu německých sester.

Napjaté období druhé poloviny třicátých let prožívaly školské sestry, podobně jako většina příslušníků jejich národů, ve vlasteneckém duchu, který měl v českých a německých komunitách značně odlišný charakter, což se mírně projevilo na vztazích v československé provincii chudých školských sester, kde německý prvek převažoval, zatímco u sester notredamek k národnostnímu napětí uvnitř institutu nedocházelo. Vzhledem ke svému učitelskému povolání byly řeholnice celkem dobře informovány o společensko-politickém dění a na hrozící ozbrojený konflikt se připravovaly mimo jiné i účastí na kurzech dobrovolnic ČsČK a kurzech branné výchovy. Mnichovskou dohodu přijaly obě skupiny sester zcela v duchu všeobecně panujících nálad. V českých komunitách byly smutek a obavy na některých místech provázeny konkrétním přiložením ruky k dílu na společném národním zájmu (péče o uprchlíky ze zabraného pohraničí). V německých domech přijaly sestry zpočátku nadšeně armádu wehrmachtu a připojení k říši, od něhož si dle výslovného svědectví psaných pramenů i očitě svědkyně slibovaly zejména zlepšení životní úrovně a snížení nezaměstnanosti. Velmi rychle se však dostavila konfrontace s realitou Hitlerovy proticírkevní politiky, jíž do března 1939 padly za oběť všechny kongregační školy na sudetském území a během následujícího roku přišly řeholnice o většinu pedagogické činnosti. Německou okupaci a vznik protektorátu provázely výrazně vlastenecké nálady v českých komunitách, kde výjimečně docházelo i k aktivní účasti na odbojové činnosti (tajné opisování a roznášení pokynů pro Čechy v Českých Budějovicích).

Na rozdíl od škol v Sudetech zůstaly kongregační školy v protektorátu v provozu až do roku 1942, byť někdy částečně nebo zcela vystěhované ze svých budov a tísňící se v nouzových prostorách. Jedinou výjimku představovala obecná a hlavní škola chudých školských sester ve Slavkově u Brna, která fungovala nepřetržitě po celou dobu války,

pravděpodobně ovšem jen díky tomu, že tamější komunita byla česko-německá. Práce u předškolních dětí a v sirotčincích zůstala českým sestřím zachována, i když občas docházelo ke zrušení některých působišť nebo k přeměnám mateřských škol na dětské útulky. Zároveň však přebíraly notredamky nová výchovná zařízení i během válečných let. Velká většina německých a část českých řeholnic se musela uchýlit k alternativním zdrojům obživy, nejčastěji k výrobě zakázek pro firmy, ošetrovatelské službě ve starobincích, nemocnicích nebo válečných lazaretech, kancelářské práci, soukromému vyučování nebo péči o domácnosti na farách či v mužských řeholních komunitách.

Každodenní život řeholnic válečných let se odvíjel různým způsobem podle místa působení. Zatímco na mnoha malých působištích českých notredamek k žádným výraznějším změnám oproti dobám míru nedošlo (kromě všeobecných tehdy platných omezení), byl život větších komunit ve městech často zcela vykojen a nouzově přeorganizován, neboť mnoho domů bylo zabráno a v těch, které sestřím zůstaly, se muselo tísnit velké množství lidí, často nejen řeholnic, ale i různých vítaných či nevítaných nájemníků (vystěhovalci, úřady, nemocnice, němečtí vojáci apod.). Ještě více nestandardní byla situace v německých řeholních domech, kde zvláště v druhé polovině války (a nejvýrazněji v mariánskolázeňské provincii notredamek) navíc platila různá omezení týkající se vnitřních záležitostí kongregace, například zákaz vizitací, výměny představených, přesunů sester mezi jednotlivými domy apod. Zcela běžným jevem u českých notredamek bylo tajné poslouchání zakázaného vysílání z Londýna, za něž tehdy hrozil trest smrti. Informovanost o válečném dění byla mezi sestrami celkem vysoká a pokud se někde naskytla příležitost, byly ochotny aktivně podpořit domácí odboj, byť jen drobnými aktivitami typu zanechávání jídla pro partyzány.

Neustále hrozící nebezpečí domovních prohlídek a kontrola korespondence nutila řeholnice k opatrnosti, přesto se v zabavených dokumentech snadno objevily důvody či záminky k předvoláním, výslechům a v pěti případech též k zatčení školských sester. Nejdrsnější perzekuci ze strany gestapa zakusily dost překvapivě německé notredamky v mariánskolázeňské provincii, jejíž provinční představená a jedna z místních představených zemřely v koncentračním táboře a mnohé z ostatních sester prožily opakované výslechy v Karlových Varech. Především kvůli kontaktům s německými spolusestrami a nedovolenému přijímání německého dorostu skončila v Ravensbrücku i generální představená notredamek z Horažďovic, která se jediná vrátila po válce domů. Naprosto nesmyslná kauza kvůli balíku mouky z jičínského sirotčince, kterou navíc udal jeden z jeho bývalých chovanců, měla tragické následky pro jednu ze zúčastněných sester, která rovněž zemřela

v Ravensbrücku, zatímco druhá si odpykala dva roky těžkého žaláře v ženské trestnici v Řepeč. Výsledky v Petschkově paláci neminuly ani několik dalších sester z Prahy, mimopražské české komunity jich však zůstaly ušetřené. O tom, že by byly podobným způsobem postiženy i chudé školské sestry československé provincie, nejsou zachovány žádné doklady.

Poslední dny války prožily řeholnice různě podle toho, v jaké oblasti se nacházely. Chudé školské sestry v Krnově a ostatních slezských domech zakusily na vlastní kůži intenzivní bombardování, hodiny strávené na zemi ve sklepním krytu, poškození domu a nakonec útěk před ruskou frontou. Dochovány jsou záznamy o odhodlaném postoji řeholnic neopustit město, k čemuž byly nakonec přesto úředně donuceny, i o ochranné roli, kterou sehrál jejich oděv při jednání s ruskými vojáky. O něco méně dramaticky, byť rozhodně ne klidně, vypadala situace v Mariánských Lázních a okolí, které obsadili Američané. I zde nakonec zavlály bílé vlajky a v německých školských sestřích v té době vyvrcholily pocity vnitřní rozpolcenosti, kterou stále výrazněji pociťovaly již od konce roku 1938. Konec války, na který se všichni ve skutečnosti těšili, není v kronikách německých domů nijak oslavován; někde je pouze suše zmíněn, jinde zcela pominut. V českých komunitách se naopak velmi oslavovalo. Události na přelomu dubna a května 1945 byly pro obyvatelky mnoha řeholních domů velmi dobrodružné, zejména tam, kudy procházela ustupující německá armáda. Líčení sestry Viktorie o ukrývání dezertérů ve školce a zkušenostech s německými a ruskými vojáky je velmi výmluvným a cenným dokladem duchapřítomnosti a odvahy řeholnic. Osobní zkušenost dnů strávených v centru Prahy za květnového povstání, která je zachycena na stránkách kroniky pražské provincie, ukazuje vysokou míru ztotožnění se s osudy českého národa.

Bolestný závěr válečného šestiletí představoval postupný odchod velké většiny německých notredamek do Bavorska a části chudých školských sester do Rakouska či některé z oblastí obsazeného Německa. Navzdory snaze horažďovického mateřince dát sestřím najevo, že si česká část kongregace přeje, aby v Československu zůstaly, a zjevné skutečnosti, že řeholnice byly nacistickým režimem pronásledovány a tudíž měly velkou šanci výjimku obdržet, jen několik málo jednotlivých sester si podalo žádost o udělení občanství. Za daných podmínek se téměř nikomu nechtělo zůstat ve staré vlasti, takže představená mariánskolázeňské provincie notredamek raději navázala kontakt s mnichovskou generální představenou chudých školských sester, která přislíbila pro sestry z Čech azyl a zaměstnání v jejich vlastních domech. Asi rok zůstávala otevřená otázka, zda německé notredamky

nadále zůstanou pod obediencí českého generalátu, nebo se připojí k bavorské kongregaci. Nakonec vznikla v létě 1946 bavorská provincie školských sester de Notre Dame, která nahradila dosavadní provincii mariánskolázeňskou a zůstala součástí původního institutu. Výrazně vyšší vůle zůstat v Československu panovala u chudých školských sester ve Slezsku, z nichž většina optovala a dokonce byla zaslána intervence za kladné vyřízení žádosti do prezidentské kanceláře. Přesto nakonec některé z nich využily nabídky z Rakouska, kde se též nacházela provincie jejich kongregace, že jsou pro ně k dispozici volná učitelská místa. Řada německých chudých školských sester však Československo neopustila. Přes veškeré napětí a složitost situace zůstaly vztahy mezi příslušnicemi dvou národností v obou institutech vstřícné a přátelské a žádné protičeské či protiněmecké štvání uvnitř kongregací neexistovalo, naopak spíše docházelo k projevům soucitu s postiženými spolusestrami.

Nelze říci, že by téma bylo v této práci zcela vyčerpáno. Daly by se nalézt i další doplňující prameny v kongregačních archivech (zvláště u sester notredamek) a je možné, že se cenné informace ukrývají i v některých archivech státních, kde cílená heuristika zaměřená na válečné období provedena nebyla.²²² Kvůli narativnímu charakteru pramenů, přinášejících další konkrétní příklady, by se však text spíše jen neužitečně prodlužoval. O školských sestřích bylo v souvislosti s druhou světovou válkou snad řečeno vše (nebo téměř vše) podstatné. Nezpracované, či nedostatečně zpracované a především nepublikované ale zůstávají dějiny řady jiných řeholních kongregací působících v českých zemích, a to nejen jejich prožitek válečného období, ale dějiny celkové. Zde se otevírá široké pole dalšímu badatelskému výzkumu, který pouze čeká na historiky, kteří se tohoto tématu chopí.

---

²²² Autorka měla k dispozici pouze materiály získané z předchozího bádání v různých státních archivech, které bylo zaměřeno na širší časový úsek od poloviny 19. do poloviny 20. století.

Résumé

The thesis entitled *School Sisters in the Czech Lands and the World War II* deals with the situation of the women religious congregations in the period of the Nazi occupation. This theme is still rarely reflected in the Czech historiography. The example of two congregations of school sisters (School Sisters of Notre Dame and Poor School Sisters of Our Lady), both of them were Czech-German institutes, is used to present the attitude of the sisters to the actual political situation, their reflection of the changing war events, the inroads of the occupation regime into the pedagogical activities of the sisters, the everyday life in the communities in the protectorate and in Sudetenland, the circumstances of the arrest, incarceration and death of several victims of Nazism among the school sisters, their reflection of the stormy events in spring 1945 and the history of the German sisters after the end of the war. The chronicles and memoirs of the eyewitnesses, which are the main sources of the thesis, showed the very complicated position of the German sisters, who welcomed the joining Germany first, but very soon they were hard affected by the Nazi regime. The sources also showed the patriotism, a solid degree of awareness and often the big courage of the Czech sisters. It was also demonstrated the quest of the members of both nationalities to collaborate and not to lose the mutual contact, although it was sometimes quite dangerous.

Prameny a literatura

I. Prameny

Archiv Kongregace Chudých školských sester naší Paní Mnichov²²³

Aus der Chronik der Schematismen – Tschechoslowakische Provinz (1878-1949)

Archiv Kongregace Chudých školských sester naší Paní Slavkov u Brna

Hauschronik Jauernig 2 (1938-1950)

Chronik der Familienschule in Weißwasser (1886-1939)

Kláštevní kronika filiálky Krnov (1878-1946)

Kronika kláštera slavkovského (1883-1950)

Kronika klášterní měšťanské školy ve Slavkově (1905-1940)

Kronika Školských sester de Notre Dame – pobočka Nový Bohumín (stručná náhražka zničené kroniky za léta 1900-1950)

Archiv Kongregace Školských sester de Notre Dame Auerbach

Hauschronik Hirschau (1851-1945)

Chronik des Weisenheimes Elbogen (1919-1945)

Marienbader Provinzchronik (1930-1945)

Archiv Kongregace Školských sester de Notre Dame České Budějovice

Anmerkungen betreff H. J. Lager ab 15. Feber 1941 (malý sešitek vložený v kronice bystřické školy)

Chronik der Volksschule in Bistritz (1856-1925)

Kronika českobudějovické provincie (1930-1982)

Kronika domu v Kardašově Řečici (1930-1982)

Fascikl *Okružníky II*

Vzpomínky ctihodné mater Fabioly na dobu prožitou ve vězeních a koncentračním táboře

100 let kongregace Chudých školských sester de Notre Dame (pamětní spis)

---

²²³ Žádný z pramenů uložených v soukromých archivech obou kongregací nemá signaturu ani inventární číslo.

Archiv Kongregace Školských sester de Notre Dame Horažďovice

Kronika české dívčí měšťanské školy v Horažďovicích

Archiv Kongregace Školských sester de Notre Dame Hradec Králové

Nástiny IV. (knihy životopisných údajů sester)

Pamětní kniha IV. (1932-1946)

Archiv Kongregace Školských sester de Notre Dame Praha – Krč

Kronika pražské provincie (1930-1952)

Státní oblastní archiv Třeboň

Biskupský archiv, Ženské kláštery – Školské sestry de Notre Dame, inv. č. VI-D-9, kart. 1674.

Státní okresní archiv České Budějovice

Česká dívčí škola U sv. Josefa, sign. B 99, inv. č. 4, *Kronika obecné a měšťanské školy.*

II. Dobové tisky

Die Schlesische Ordensprovinz der Kongregation der Armen Schulschwwestern von U. L. F. von 1851 bis 1926. Ein Gedenkblatt, verfaßt von Mitgliedern der Provinz, Breslau 1926.

Regel und Konstitutionen der Kongregation der Armen Schulschwwestern de Notre Dame, München 1924.

III. Literatura

- BLET, Pierre, *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů*, Olomouc 2001.
- CORNWELL, John, *Hitlerův papež. Tajný příběh Pia XII.*, Praha 2008.
- Die Geschichte des Christentums. Religion – Politik – Kultur*, Band XII: Erster und Zweiter Weltkrieg, Demokratien und totalitäre Systeme (1914-1958), Freiburg – Basel – Wien 1992.
- FRANZEN, August, *Malé církevní dějiny*, Praha 1995.
- FRÖHLICH, Roland, *Dva tisíce let dějin církve*, Praha 1999.
- GRULICH, Rudolf, *Sudetoněmečtí katolíci jako oběti nacismu*, Brno 2002.
- HALAS, František Xaver, *Fenomén Vatikán (Idea, dějiny a současnost papežství – Diplomacie Svatého stolce – České země a Vatikán)*, Brno 2004.
- HAZDRA, Zdeněk (ed.), *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939-1945)*. Sborník příspěvků ze symposia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války, Praha 2009.
- HEIMBUCHER, Max, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, Band I-II, Paderborn 1933-1934.
- HOFFMANN, Bedřich, *A kdo vás zabije... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*, Písek 1947.
- JAKŠIČOVÁ, Dana, *Dcery své doby? Školské sestry sv. Františka, chudé školské sestry naší Paní a školské sestry de Notre Dame v českých zemích v letech 1851-1938 (1950)*, disertační práce Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2010.
- JAKŠIČOVÁ, Dana, *Dílo důvěry a lásky. Působení Kongregace Školských sester de Notre Dame v českobudějovické diecézi v letech 1853-1948*, rigorózní práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2005.
- JAKŠIČOVÁ, Dana, *Sliby evangelních rad ve světle okružních listů chudých školských sester de Notre Dame*, Folia Historica Bohemica 26/1, 2011, s. 77-87.
- JAKŠIČOVÁ, Dana, *Sociální a regionální původ řeholnic v 19. a první polovině 20. století na příkladu tří kongregací školských sester*, Historická demografie 2010/34 [2], s. 176-196.
- JAKŠIČOVÁ, Dana, *Za mříží kláštera? K pojetí klauzury v ženských kongregacích 19. století*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 2010, s. 71-84.
- JEDIN, Hubert – REPGEN, Konrad (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Weltkirche im 20. Jahrhundert*, Band VII, Freiburg – Basel – Wien 1985.
- KLOKNEROVÁ, Marcela, *Kongregácia školských sestier de Notre Dame v päťdesiatých rokoch dvadsiateho storočia*, diplomová práce Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty Univerzity Komenského, Bratislava 1998.
- KURAL, Václav – RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., *„Sudety“ pod hákovým křížem*, Ústí nad Labem 2002.

MACH, Jiří (ed.), *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století*, Dobruška 2009.

MALÝ, Radomír, *Katolíci ve stínu hákového kříže*, Frýdek - Místek 2006.

MAREK, Pavel – BUREHA, Volodymyr, *Pravoslavní v Československu v letech 1918-1953. Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, Brno 2008.

MENGEL, Thomas, *Das Schicksal der schlesischen Frauenklöster während des Dritten Reiches und 1945/46*, Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands, Band 22, Köln – Wien 1986.

MOLL, Helmut (Hrsg.), *Zeugen für Christus. Das deutsche Martyrologium des 20. Jahrhunderts*, Band I-II, Paderborn – München – Wien – Zürich 2000.

RÁJA, Martin – RÁJA, Jan, *Dějiny Československé provincie kongregace Chudých školských sester Naší Paní*, nepublikovaný rukopis uložený v AKCHŠS Slavkov u Brna.

SCHULZE-WESSEL, Martin - ZÜCKERT, Martin (Hrsg.), *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*, München 2009.

STRÍBRNÝ, Jan, *Církev a náboženský život za nacistické okupace*, in: Jiří Mach (ed.), *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století*, Dobruška 2009, s. 93-142.

ŠIMSOVÁ, Milena (ed.), *Prošli jsme v jeho síle. Evangelíci v čase druhé světové války*, Praha 2003.

TIHONOVÁ, Marie Claire, *Peter Fourier. Svátec pro všechých*, Bratislava 1999.

TOMEŠ, Josef (ed.), *Encyklopedie českých dějin*, Praha 2008.

VODIČKOVÁ, Stanislava, *Střet idejí – křesťané v protinacistickém odboji. Formy odboje na příkladech duchovních a laiků*, in: Zdeněk Hazdra (ed.), *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939-1945). Sborník příspěvků ze symposia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války*, Praha 2009.

ZIEGLER, Maria Liobgid, *Mutter Theresia von Jesu Gerhardinger. Gründerin der armen Schulschwester von unserer lieben Frau (1797-1879)*, München 1950.

ZLÁMAL, Bohumil, *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918-1949)*, Olomouc 2010.

IV. Výpovědi pamětnic (záznamy uloženy v archivu autorky)

Vzpomínky sestry M. Viktorie Havlové z 10. 8. 2011

Vzpomínky sestry M. Paulíny Doušové ze 17. 8. 2011

Vzpomínky sestry M. Bernadetty Eiblové z 19. 8. 2011

Seznam použitých zkratek

AKCHŠS	Archiv Kongregace Chudých školských sester naší Paní
AKŠS	Archiv Kongregace Školských sester de Notre Dame
ČsČK	Československý Červený kříž
ed.	editor
fasc.	fascikl
Hrsg.	Herausgeber
inv. č.	inventární číslo
kart.	karton
M.	Marie (v citacích pamětnic – uvedeno jejich plné jméno)
M.	Matka (oslovení generální představené)
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
nesign.	nesignováno
NSV	Nationalsozialistische Volkswohlfahrt
s.	sestra
s.	strana (v citacích)
sign.	signatura
SDP	Sudetendeutsche Partei
SOA	Státní oblastní archiv
SOKA	Státní okresní archiv

PŘÍLOHY

Příloha 1: Změny v činnosti školských sester v letech 1938-1945

Příloha 2: Zabrané domy sester notredamek

Příloha 3: Pokyny zkušeného řeholníka

Příloha 1

Změny v činnosti školských sester v letech 1938-1945

(Údaje v tabulkách převzaty z více kronik uložených v kongregačních archivech a uvedených v seznamu pramenů)

1. A

Zrušená činnost českých notredamek

Rok	Místo	Zrušená činnost	Náhradní činnost	Poznámka
1938	Klenčí pod Čerchovem	charitní ozdravovna	místo opuštěno	území zabrané Němci
1938	Třebíč	městský sirotčinec	místo opuštěno	málo dětí, budova třeba na školu
1939	Kladno, Chrast, Nový Bydžov, Hradec Králové	penzionování učitelek veřejných škol		učitelky ve stáří 55-60 let
1939	Klatovy	okresní dětský domov		
1940	Hradec Králové	zabraná část školní budovy	úklid v budově	
1940	České Budějovice	vystěhování domu U sv. Josefa	školy přesunuty k sestřím Nejsvětější Svátosti	
1941	Pohled	opatrovna	místo opuštěno	
1941	Pecka	opatrovna	místo opuštěno	zrušeno na žádost kongregace, špatné podmínky
1941	Dolní Břežany	opatrovna, šicí škola	místo opuštěno	zrušeno na žádost kongregace, špatné podmínky
1942	Hradec Králové	rodinná škola	soukromé hodiny	
1942	České Budějovice	seminář U sv. Václava	sestry do jiných domů	
1942	Humpolec	sirotčinec	místo opuštěno	
1942	Praha - U sv. Anny	MŠ, obecná, hlavní, obchodní škola	katechetky na různých místech, hudba aj.	zabrání domu Němci
1942	Kladno	všechny školy	katechetky, práce na zakázky, soukromé hodiny	od 1943 též sirotčinec a vývařovna
1942	České Budějovice	školy U sv. Josefa (MŠ, obecná, hlavní)	katechetky, výrobky z lykocelu, do opatroven a sirotčinců	
1942	Horažďovice	hlavní škola	katechetky, různé práce v mateřinci, výrobky z lykocelu	

1942	Plzeň	hlavní a obecná škola	soukromé hodiny, výrobky z lykocelu	
1942	Brno	hlavní a obecná škola	soukromé hodiny, výrobky z lykocelu	
1942	Zašová	obecná škola	ozdravovna od března 1943	
1942	Klatovy	mateřská škola	dětský útulek tamtéž	
1942	Slaný	sirotčinec	ošetřovatelky v nemocnici	
1943	Jičín	sirotčinec	místo opuštěno	
1943	Hluboká nad Vltavou	mateřská škola	dětský útulek tamtéž	
1943	Hradec Králové	škola psaní na stroji	soukromé hodiny, výrobky z lykocele	
1943	Zašová	mateřská škola	žňový útulek tamtéž	
1943	Hradec Králové	penzionát + zabrání zbytku domu	soukromé hodiny různě po bytech	
1943	Choceň	opatrovna		
1943	Vysoké Mýto	opatrovna	dětský útulek tamtéž	
1943	Heřmanův Městec	opatrovna		
1943	Kostelec nad Orlicí	opatrovna	dětský útulek tamtéž, katechetka	
1943	Hradec Králové	Borromeum - chlapecký seminář	část sester se studenty na faru do Kuklen	
1943	Jindřichův Hradec	sirotčinec	místo opuštěno	
1943	Sušice	mateřská škola	výrobky z lykocele	
1944	Zásmuky	opatrovna	katechetka	
1944	Horažďovice	zabrán útulek pro staré sestry		
1944	Horažďovice	zákaz soukromého vyučování		těž v Sušici
1944	Různá místa	propuštění 15 katechetek	domácí práce, ošetřovatelský kurz	

1. B

Zrušená činnost německých notredamek

Rok	Místo	Zrušená činnost	Náhradní činnost	Poznámka
1938 říjen	Slavonice	mateřská škola	místo opuštěno	
1938 listopad	Český Krumlov	dívčí obecná škola	výuka náboženství, sekretářka, krejčovská dílna, domácnost u minoritů, pečení hostií, od 1942 starobinec	
1939 leden	Hodkovice nad Mohelkou	dětský útulek	místo opuštěno	
1939 leden	Vratislavice nad Nisou	sirotčinec a dětský útulek	místo opuštěno	
1939 listopad	Bělá nad Radbuzou	mateřská škola	varhanice, kostelnice, výuka hudby	
1939 březen	Stráž nad Nisou	opatrovna	místo opuštěno	
1939 březen	Mnichov u Mar. Lázní	dívčí obecná škola	dočasná výuka na měšťanské a rodinné škole	
1939 březen	Mnichov u Mar. Lázní	soukr. měšťanská a rodinná škola	postavena pod dohled komisariátu	sestry dočasně vyučovaly dál
1939 březen	Karlovy Vary	mateřská škola	soukromé hodiny, psaní na stroji, sekretářské práce	
1939 březen	Mariánské Lázně	penzionování ředitelky měšť. školy	zatím výuka nadále	škola pod státním vedením
1939 březen	Bystřice nad Úhlavou	dívčí obecná a měšťanská škola	výrobky pro obchody a továrny	
1939 březen	Hyršov	dívčí obecná škola		
1939 březen	Ostrov nad Ohří	sirotčinec	místo opuštěno	
1939 jaro	Nové Město pod Smrkem	mateřská škola	ruční práce, ubytování na faře	
1939 červenec	Jindřichovice	dětský útulek	varhanice, sekretářka na faře, ruční práce	ubytování zdarma u známé paní
1939 srpen	Loket	sirotčinec, opatrovna	místo krátce opuštěno	v říjnu sestry povolány zpět do sirotčince
1939	Mariánské Lázně	opatrovna		
1940	Mariánské Lázně	penzionování řeholních učitelek		
1940	Mariánské Lázně	mateřská škola		
1940	Úšovice	mateřská škola	do správy NSV, sestry vyučovaly	

			v civilu	
1940	Králova Stráž	mateřská škola	místo opuštěno	
1940	Hodkovice nad Mohelkou	starobinec		
1941	Liberec	jesle	na jiná působiště v Liberci	

1. C

Zrušená činnost chudých školských sester československé provincie

Rok	Místo	Zrušená činnost	Náhradní činnost	Poznámka
1938 říjen	Bohumín	německá klášterní škola - různé typy	zpočátku polská škola, soukromé hodiny, ruční práce, farní kancelář, výuka náboženství, později lazaret	obsazeno Poláky, po 1.9. 1939 Němci
1939 březen	Krnov	klášterní škola - různé typy	ruční práce, péče o kostelní prádlo, soukromé hodiny	
1939 březen	Javorník	mateřská, obecná, měšťanská škola	zpoč. výuka na obecné škole a MŠ pod státní správou, kancelářské práce, soukromé hodiny, ruční práce, vzdělávací kurzy ženských prací	
1939 březen	Velké Heraltice	mateřská, obecná, měšťanská škola	místo pravděpodobně opuštěno r. 1940	
1939 březen	Zlaté Hory	mateřská, obecná, měšťanská škola	nejsou informace	
1939 březen	Bílá Voda	mateřská škola	domov pro nemocné sestry, péče o uprchlíky	
1939 červenec	Bílá Voda	dívčí odborná škola	domov pro nemocné sestry, péče o uprchlíky	
1939 září	Bohumín	polská klášterní škola	soukromé hodiny, ruční práce, farní kancelář, výuka náboženství, později lazaret	
1939 září	Karviná	polská klášterní škola		pravděpodobný údaj, nejsou přímé zprávy
1942	Slavkov u Brna	dívčí odborná škola	výuka na obecné a měšťanské škole, ošetřovatelství, kurzy němčiny	
1944 březen	Břest	mateřská škola	dětský zemědělský útulek	

1. D**Nově přijatá činnost českých notredamek**

Rok	Místo	Nová činnost	Poznámka
1939	Plzeň	dívčí měšťanská škola	
1939	Vodňany	dokončení novostavby pro kongregační sirotčinec	
1940	Hradec Králové	rodinná škola	
1940	Praha - U sv. Anny	právo veřejnosti pro obchodní školu	
1940	Kladno	jesle	
1940	Brno	domov pro osamělé ženy (spolek Zdislava)	
1940	Čeložnice u Kyjova	starobinec, sirotčinec	
1940	Valašské Meziříčí	domácnost u salvatoriánů	
1940	Havlíčkův Brod	chudobinec	
1941	Březnice u Zlína	sirotčinec	
1941	Hradec Králové	domácnost na biskupství	
1941	Brno	domácnost u eucharistiánů	
1941	Vranov u Brna	domácnost u salvatoriánů	
1941	Milevsko	opatrovna	
1942	Brno	domácnost u minoritů	
1942	České Budějovice	domácnost u petrinů a redemptoristů	
1943	Příbram	ošetřovatelky v nemocnici	
1943	Zašová	charitní ozdravovna	
1943	Březnice u Zlína	charitní ozdravovna	
1943	Kladno	městský sirotčinec, vývařovna	
1943	Stará Boleslav	jesle	
1944	Svatá Hora	ošetřovatelky v nemocnici	
1944	Domažlice	chorobinec	rozšířena činnost v okr. sirotčinci
1944	Červený Kostelec	jesle	připojeny ke stávající opatrovně
1944	Nepomuk	chudobinec	
1944	Domažlice	domácnost na faře, výuka náboženství	
1944	Volšovy u Sušice	výpomoc u petrinů	
1944	Malý Bor	dočasné ubytování sester	
1944	Nasavrky	okresní dětský domov	

1. E

Nově přijatá činnost německých notredamek

Rok	Místo	Nová činnost	Poznámka
1939	Fischern (Rybáře)	domácnost na faře	
1940	Františkovy Lázně	kněžský lázeňský dům	
1940	Teplá	kuchyně u premonstrátů	
1940	Landek	domácnost na faře	
1941	Falknov	domácnost na faře	
1941	Bečov	domácnost na faře	
1942	Mnichov u Mariánských Lázní	starobinec	pobočka domova ve Vratislavicích

Příloha 2

Zabrané domy sester notredamek

Zpracováno dle: AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha IV.*, s. 233 a.

Vodňany: starší kongregační dům propůjčen roku 1939 škole, v roce 1940 pak krajskému soudu v Českých Budějovicích

Hradec Králové: nová školní budova pronajata v červenci 1940 ministerstvem školství pro německé školy, v září 1942 zabrána polovina prostor penzionátu a roku 1943 celý dům pro lazaret

České Budějovice: v říjnu 1940 zabrán celý objekt U sv. Josefa pro německé vystěhovalce

Kardašova Řečice: roku 1940 zabrána větší část zámku pro německé vystěhovalce, po jejich odchodu v létě 1942 sem přestěhován městský sirotčinec z Českých Budějovic

Kladno: v září 1942 pronajata budova pro městskou rodinnou školu, sestrám ponecháno jen 2. patro, roku 1943 zabrán celý dům pro úřady a závodní kuchyni

Plzeň: v září 1942 zabrán objekt školy pro městskou rodinnou školu, sestrám zůstal vedlejší menší dům

Praha – Ječná ulice: v září 1942 zabrán celý objekt U sv. Anny kromě mansardních pokojíků pro kanceláře pražského magistrátu

Sušice - klášter: v dubnu 1942 pronajaty některé místnosti úřadům, v dubnu 1944 zabrán celý dům pro tábor Hitlerjugend (zde zaměstnaným sestrám zůstalo několik malých místností)

Sušice – vila Maria: na jaře 1944 dům z větší části obsazen německými rodinami z bombardovaných měst

Bechyně: dům sirotčince zabrán roku 1943 pro německé děti

Horažďovice – dům pro staré sestry: v červnu 1944 zabrán pro německý výzkumný veterinární úřad

Horažďovice – mateřinec: v listopadu 1944 zabrána většina objektu německou armádou

Příloha 3

Pokyny zkušeného řeholníka

(Příloha k okružnímu listu generální představené notredamek z 11. 12. 1940)

Uloženo v AKŠS Č. Budějovice, fasc. Okružníky II.

Může se státi, že budou ctihodné sestry nuceny přerušiti na nějakou dobu společný život v klášteře. Kdyby nebyly na to připraveny, snadno ztratí pak rozvahu, budou malomyslné, přestanou snad vésti život duchovní, zanechají třeba i řeholní povolání, nebo se trápí úzkostmi ohledně slibů atd. – Abych sestry upevnil a jim povolání řeholní zajistil, podám několik pokynů, co by se mělo v takovém případě dělati.

1. Především radím velmi dbáti pokynů a předpisů představených a dáti se vésti. Na tom je Boží požehnání a s tím je spojena zvláštní ochrana Boží. Ovšem může se státi, že se něco náhle přihodí a předpisů zde není, nebo se poměry změní a předpisy platily pro jiné poměry, tu ovšem nelze jinak, než dle vlastního úsudku rozumně si počínati a podle dohadu, co by asi sestra představená ode mě žádala, kdyby věděla, v jakých jsem okolnostech. To stačí a bude zajisté Pánu Bohu milé. Tedy vždy aspoň v duchu poslušnosti.

2. Jest-li sestra nucena žíti mimo klášter, u lidí světských, snad u svých příbuzných, nechť hlavně dbá, aby si své řeholní povolání zachovala a se mu neodcizila. Toto pokušení snadno se dostaví, rodiče i kněží mohou jí namlouvati, aby klášterního života v takových dobách zanechala, zvláště když by sliby časné snad docházely a ona nemohla je zatím obnovovati. Tu, ctih. sestry, je důležité, byste zápasily a si uvědomily, zda jste se do kláštera hodily, zda jste v noviciátě a po slibech spokojené a šťastné byly, i když různé kříže bylo Vám snášeti. To byly známky pravého povolání. Vzpomínejte si pak na to a jste-li v rozpácích, zkoumejte důvody, proč byste měly života řeholního zanechati: jsou-li dosti důležité, vážné, zřízené, nebo snad jen povrchní, náladové, smyslné, nezřízené. A když byste viděly, že nejsou dosti důležité, že jsou podezřelé, modlete se pilně a hleďte se propracovati k věrnosti k životu řeholnímu. Něco jiného jest: došly mi sliby, nejsem vázána je obnoviti, smím vystoupiti – něco jiného: zda jest radno tak jednati, budu-li také šťastna, když vystoupím, bude-li mi Pán Bůh v povolání světském žehnati nebo odejde snad ode mě přízeň Boží, které jsem se dosud v klášteře těšila? Jsou-li důvody podezřelé, jest se právě toho posledního obávati. Proto ctih. sestry, nedejte se, když vás budou od života řeholního odvracet! Zůstaňte věrny svému povolání a hleďte opět co nejdříve k společnému životu se vrátiti, jakmile to bude zase

možno, i když by to byly zase jen začátky nějakého kláštera. – U rodičů a příbuzných bude toto pokušení obyčejně větší, proto radím, jest-li možno, jinam se uchýliti, zvláště mají-li sestry na vybranou jiný útulek si zvoliti. Často však nezbude sestrám, zvláště mladším, než k rodičům a příbuzným se vrátiti. Pak ať jsou statečné a k boji připravené. „Stokrát více“ jim Kristus Pán slibuje, když opět pro Něho domov opustí a zlákatí se nedají.

3. Je-li sestra nucena žíti mimo klášter, ať stejně věrně zachovává své řeholní sliby. To platí především pro sestry, které mají sliby věčné. – Slib čistoty dá a má se stejně zachovávatí jako v klášteře. „Celé srdce mé náleží Pánu Ježíši a ani kousek nedám někomu jinému. Svému nebeskému Snoubenci, tak krásnému, bohatému, mocnému, laskavému, ctnostnému, moudrému a milosrdnému zachovám věrnost svou, zůstanu Jeho nevěstou. Nedám se zlákat žádným pokušením, žádnými sliby.“ To je vznešenost slibu sv. čistoty. – Slib chudoby zachovává sestra mimo klášter tak, jako by byla sama představenou. Zapisuje věrně, co na penězích přijala a vydala, a ukáže to své představené, až zase se k ní dostane. Pro obyčejné potřeby má všeobecné dovolení, pro mimořádné věci buď si je písemně vyžádá, ví-li, kde je představená a může-li jí dopsati, jinak dovolení předpokládá a jedná ve smyslu svých představených a své řehole. – Slib poslušnosti zachovává též, že ochotně přijímá rozkazy, předpisy a pokyny svých představených a je plní, pokud je lze plniti, zvláště však, že ochotně se zase vrátí ku společnému životu, jakmile představené své poddané opět někde umístí. Pro sestry, které mají jen dočasné sliby a kterým snad tyto sliby docházejí, když mimo klášter žijí, jest těžko něco určitého stanoviti. Mohou-li, vyžádají si pokyny představených. Nedostanou-li jiných pokynů od představených, nechť obnovují prozatím jen slib čistoty, což si každá sestra svým způsobem pro sebe může při sv. přijímání vykonati. Aby sestra, která již sliby skládala, mohla slib sv. čistoty pro sebe na rok, nebo od svátku nějakého k jinému svátku obnovovati, k tomu nepotřebuje žádného dovolení, to může dělati beze všeho a velmi jí to doporučuji. Kdyby však chtěla věčný slib sv. čistoty skládati, tu ať napřed poradí s nějakým zkušeným zpovědníkem. Tedy slib sv. čistoty stále obnovovati a zachovávatí! To jest mocným prostředkem proti lákadlům světa a zdrojem mnohých milostí k dokonalejšímu životu. Tak by se ctihodné sestry mimo klášter podobaly oněm slavným pannám prvních dob Církve svaté, sv. Anežce, sv. Cecilii, sv. Praxedis, sv. Melanii, které ještě v klášteřích žítí nemohly, namnoze u rodičů byly, ale sv. čistotou a naprostou oddaností ku Kristu Pánu vynikaly.

4. Svědomitě ať pěstují cti. sestry modlitbu a duchovní četbu, i když mimo klášter nedá se to tak pohodlně zařídití jako v klášteře. V neděli a ve svátek je k tomu zajisté více kdy a ve všední dni aspoň při mši sv., když sestry trochu dříve do kostela přijdou a později z kostela

odejdou. Rozjímání a modlitbu vnitřní zvláště radno pěstovati, aby si ctih. sestry zachovaly i v okolí světském nadpřirozené smýšlení. Denní sv. přijímání rozumí se samo sebou. Řeholní knížku ať pilně probírají a podle možnosti podle ní se řídí.

5. Sestry by v rodinách nebyly jako na návštěvě, nýbrž k pořádné, svědomité práci. Pomáhaly by, jak by mohly, zvláště by se doporučovalo nemocné po domech ošetřovati a o chudobné a sirotky se starati. Ať ochotně pracují a nedostatky lidí světských trpělivě snášejí.

6. Též o spolusestry by se měly starati. Některá sestra, zvláště starší, snad by ani neměla kam se uchýliti. Tu snad pomůže některá sestra, doporučí jinou sestru někam, nebo ji vezme s sebou, což zajisté ji také v povolání upevní. Lépe je, když někde mohou nepozorovaně dvě nebo tři sestry spolu nebo na blízku bydleti a tak se vzájemně podporovati a raditi. Též dopisování sester navzájem, zvláště s představenými jest velice radno a užitečno.

7. Bude snad třeba i oděv řeholní aspoň částečně odložit. Sestry si ho ovšem mají vážiti velice, ale ať nejsou zase celé nešťastné a neklidné, když by nutnost žádala, do světských, chudobě a skromnosti řeholní přiměřených šatů se převléci. Když jen v srdci si zachovají svou řeholi a ducha pravého, na tom dosti, Kristu Pánu se pak i v oděvu světském líbí. „Jak On to chce, tak se ustrojíme, až se zase všechno uklidní, budeme nositi opět svůj milý oděv řeholní. Na ničem nevisíme, ani na klášteře, ani na oděvu, jenom na Pánu Ježíši!“ To jest pravé smýšlení.

Konečně ať zachovají ctih. sestry v době mocných převratů zmužilou a statečnou mysl a ničeho se nebojí, necht' přijde cokoliv. Přijde to a přejde to zase a bude znovu klid a pořádek. Kristus Pán jest s námi a zvláštní péči a pozornost věnuje v těchto dobách duším, které pro Něho všechno ve světě opustily, by službě Jeho úplně se oddaly. Pod zvláštní ochranu běře také kláštery, které Jeho Božskému Srdci se zasvětily. Jak je má chrániti, to Mu předpisovati nemůžeme, ale s důvěrou Mu to ponecháme. On tomu rozumí a On se o všechno postará, i kdyby to praskalo všude jako tehdy, když v bouři jel s apoštoly na lodičce po moři galilejském.

Důvěra dětinná a pevná je to hlavní, v čem ctihodné sestry mají se nyní cvičiti. Připomínám jim ten překrásný verš 22. žalmu: „I když se ubírám stínem smrtonosným, nebojím se nehody, neboť Ty se mnou jsi, o Ježíši!“ To jest vhodná modlitbička, bychom zahnali nedůvěru a strach. Důvěrou ctih. sestry, potěšujeme Božské Srdce Páně, důvěrou dodáváme si myslí. Nadarmo naše důvěra nebude.